
RVARD LAW LIBRARY
4 059 340 323

SIGILLVM ACADEMIAE HARVARDIANAE IN NOV. ANG.
CHRISTO ET ECCLESIAE
VE RI TAS

Hungary

POLLÁK ILLÉS

ERŐSEK ÉS GYENGÉK

A JOGREND FIZIKÁJA

TÁRSADALOM-BÖLCSELETI TANULMÁNY

BUDAPEST
FRANKLIN-TÁRSULAT
magyar irod. intézet és könyvnyomda
1902

Franklin-Társulat nyomdája.

Lap

I.

ELMÉLKEDÉS.

Visszavonulni a lélek legbensőbb rejtekeibe és hallgatagon figyelni sejtelmes szövéseire, melyeket mint a selyemhernyó, hosszú fényes szálakban ereget, szinte távol az akarattól, mintha önálló életet élne, magasabbat, tisztábbat az érzéki életnél, annyi, mint lesből megfigyelni a világ titkait, sőt csodákat észlelni.

A nagy igazságok nem feküsznek a fölszinen. Valami Böcklini fájdalmas titok takarja el a dolgokat a közönséges szem előtt, még a hétköznapiakat is és a távolság hüvös pathósza, amint Nitzsche nevezte el a nagy vonatkozások néma hozzáférhetetlenségét, gránitsziklákat rakott a legegyszerűbb bejáratok elé, hogy ne férkőzzék hozzájuk csakugy sétaközben a vásári közönség.

A jogról és a társadalom alkotó erőiről elmélkedni is annyit jelent, mint a gránitsziklákat döngetni, melyek a bejárót őrzik s melyeket a nagy vonatkozások pathósza összehordott. Aki erről az oldalról óhajt bejutni az ajtón, czélját rövide-

sen elérni nem fogja. A nagy összefüggések Aladin-lámpása nélkül a kapu nem fog sarkában megmozdulni. Csak akinek ez gyujt világosságot, fog a dolgokba betekintést nyerni. Aki a jogról, mint önálló emberi intézményről elmélkedve, azt megérteni kivánja, a küszöböt átlépni nem fogja. Csak aki a jogot az egyetemes törvényeken belül birja látni, mint olyant, melyet onnan kikapcsolni lehetetlen, mert szerves összefüggésben van a többiekkel: csak az fogja a társadalom alkotó törvényeit megérteni, de akkor olyan keretben is észlelni, melyet az eddig alkotott kép be nem tölt.

Én ezeket a vonatkozásokat kerestem. Összefoglalás nélkül a tünetek ködként szállingóznak el a kutatás sugárfénye előtt; nem lehet őket megérteni. A világba való bekapcsolás nélkül a jogról, mint a társadalmi rend szabályozójáról, hiába igyekszünk komolyan tárgyalni: akármiféle monumentális gestus nem tette elfogadhatóbbá lényegét és komolyabbá tételeit. Bármint forgatták is, alig lehetett komoly tudás tárgya valami, ami lényegében nehány embernek, vagy több embernek akaratától függött, mikor ez az akarat az elhatározó csoport összetételének vastag véletlenségétől függött. Bekapcsolva a világrendbe, a jog egész más alakot ölt. Természeti törvénynyé válik, mint akár a nehézség, akár a

mozgás törvénye és amikor ígyen világállása a kozmosban meghatároztatott, kezelhetővé is válik a többi természeti jelenségekhez hasonlóan, melyeket az emberi elmének megrögzíteni és szolgálatába hajtani sikerült.

Első, aki a jog fájának alján valami gyökérfélét kezdett észlelni, mely mélyebben belenyul a közös anyaföldbe, Savigny volt, aki azonban történeti összefüggés, vagyis az egymásutániságnak kronologikus kapcsán kivül, nem látott egyebet. A gyökérnek természetrajzi vonatkozásait a talajjal és e talajnak kozmikus vonatkozásait a mögötte fekvő jelenségekkel, a történeti iskola nem tudta feltalálni. A később kutató természettudományi iskola a vonatkozásokról még kevesebbet tudott az előbbinél; jóllehet a természetet kutatta, ez a nagy birodalom előtte nem terjedt tovább a legközelebbi fordulónál és gyorsan tüneti iskolává zsugorodott össze, mely, amidőn az egyes jelenségek természetes okait kutatta, úgy vélte, hogy már magát a természetet tartja kezében. A természetet azonban nem lehet fölismerni a természet nélkül. Természeti alapokra állni a nélkül, hogy a transcendensnek nevezett tüneteket is a természethez tartozónak elismernénk és, szabatosabban fejezve ki gondolatunkat: anélkül, hogy a föl nem ismerhető erőnek a föl-

ismert erőkkel való egyetemleges összetartozását is lássuk, fogyatékos munka. Mert a természetben természet minden, még az is, ami a tudat küszöbén túl fekszik. A «természetjog» is azért vesztett valószinűségéből és hiteléből, mert ez viszont elmulasztotta az inponderabiliákat a természettudás üvegén át szemlélni, és bár érezte a jognak messze földről való származását: csak a jognak vette észre természeti, nem azonban a természetnek jogi voltát.

Nem közelítették meg a jog lényegét a többi iskolák sem: az opportunusok, az utilitariusok és a biologusok. Mert ezek tüneti iskolák, melyek a főfájásnál soha nem nézik a gyomrot és nagy dolgot vélnek megállapítani, ha valamely jogfejlődési ténynek legközelebbi szülőokait kikutatniok sikerült.

Egyedül a belátásos iskola férközött közelebb a dolgok belső mivoltához s jelesül a Pikler dialektikájának sikerült ez frappansul. De, bár ez az iskola leleplezte is a jogfejlődés technikáját — miként maga bevallja — csak a tovafejlődés technikájára talált rá, de nem a keletkezésére. És ebben a technikában is annyira félreismerte a dolgok nagy összefüggését, hogy, hasonlattal világítva meg munkáját: a belátásos iskola a fától nem vette észre az erdőt.

A természetjogi iskolának nagy érdeme, hogy megsejtette a dolgok nagy összefüggését. Nem gondolkozván azonban természettudományi módon, mysticismusban vesztek el kutatásai, melyeknek rengetegeiből nincsen menekülés. A természetiek is csak a nagy kapuig jutottak, de innen visszariadtak, megijedve attól, amit mögötte láthatnának. Érdemük, hogy ezen a kapun innen is megérezték a túlnan érkező áramot, melyet a belátásosak meg nem éreznek. Hiába, bátor világlátás nélkül lehetetlenség filozofikus kérdéseknek a végére jutni. Az embernek el kell dönteni a nagy kapu kérdését, ha nem kiván reflexióival a levegőben lebegni.

Ennek a szűk keretben való mozgolódásnak és tapogatózásnak tudhatjuk be aztán a jog valóságos mibenvolta körüli egyptomi sötétséget s azt a megszünni nem tudó háborúságot, mely gyakorlat és elmélet körül örök idők óta folyik és egymást soha megérteni nem tudván, egymást kergeti, miként nap és hold. Mert az élet megy a maga törvényeinek ösvényén, míg az elméletek a csapásokon botorkálva, rendszert keresnek a lábnyomok útján s ezekből akarják az ősidők Ichtyosaurusát felépíteni. Csakhogy a tudománynak előbb kellett ismernie az Ichtyosaurust, mielőtt a lábnyomokból ráismerhetett, és a jog ős-

lényét is előbb kell átfogó szemmel látni tudni, mielőtt a tünetek után ezek törvényét megállapíthatjuk. A jog, mint az emberiség belső életének természetrajza, felismerés hijján is éli természetes világát, de félreértve, félrecsavarva, természetellenes háborúságban önmagával.

A jognak beillesztése a természet háztartásába, sokkal több tudományos játéknál. Azelőtt a kategorizálás az egyetemi talár redőzetéhez tartozott. Szépséghiba volt, ha valaki valamit a mindenkor készenlétben tartott rovancsolási főkönyv valamelyik rovatába el nem helyezhetett. A bejegyzésnek nem volt következése. Önczél, mely leszármazók nélkül halt el, mint ahogy ő maga lombikban született. Mint ahogy a büntetőjogban tisztára doktorkérdéseknek találták ki a «büntetőjogi elméleteket», soh'se törődve aztán azzal, hogy ez a doktrina fölfelé megmagyarázza-e az állam büntetési jogát, legföljebb a hatalmát magyarázza meg, lefelé levonja-e a végső conclusiókat: ezek az elméletek nem nemzettek gyáva nyulat sem. Azonképen soh'sem birtuk megtudni, hogy a természetjog, történelmi jog, vagy akár a fisiologiai jog: vajjon miben viszi előre az emberiség sorsát, mik ennek az útjai s észszerű irányban haladnak-e, avagy csak a véletlennek öntudat nélkül való szeszélyes zegzugában?

A mi örökkön-örökké végső okokat kergető eszünk előtt a dolgok fisiologiai magyarázatai csak oly kevéssé állanak helyt, mint a történeti és természetjogi iskolák levezetései, ha a tények megállapításánál följebb nem emelkednek. Az ős-törvényre való visszavezetés nélkül mind ez az iskola a történteknek csak technikáját észleli, a nélkül, hogy a vezető gondolatra rátalálna. Tudományos becse csak épen annyi, amennyi a meteorologiai megfigyeléseké: adatok és tények fölhalmozása annak az összefoglaló értelmiségnek elérkeztéig, amely a mögöttük rejlő törvényt kiveri a bokorból és ezzel a jövendő tények urává teszi az embert.

A természettudományi korszak, mely a mult század vége felé haladt át delelő pontján, ebben az irányban is megmérhetlent lendített a közügyeken. Nem ugyan abban a szűkre mért értelemben, ahogy a naturalisták hiszik, akik a természet fölismerését a positivismus objektiv lencséjén át kisérlették meg. A természettudományi világnézlet is olyan lóra ült, melynek gazdája nem tudja, hová s merre nyargal. A XX. század természettudománya természetesnek és észlelendőnek kezd vallani olyan jelenségeket is, melyekhez a mikroskop hozzá nem férhet. Érezzük, hogy a természethez s ehhez képest a tudományhoz

sorolandók azok a jelenségek is, melyektől eddig a génenek bizonyos nemével fázni szoktunk és akademikus művelődésünk gőgjében magunkat távol tartani de rigueur és bon ton volt.

Ennek a szerény kisérletnek czélja a jog törvényének megállapítása természettudományi alapon. A természettudományt a legtágabb keretben értem, nem zárván ki elmélkedéseimből azt sem, ami eddig csak sejtelemszerűen él a modern gondolkodók agyában, vagyis természetnek elismervén mindent, ami a világegyetemben van, tekintet nélkül azok vélekedésére, akik tudománynak csak azt fogadják el, amiből az egyetemeken vizsgázni lehet. Elmélkedéseim nem lépnek föl a csalatkozhatatlanság allürjeivel. Jól tudom, hogy új csapáson járók nem számíthatnak békés fogadtatásra s aki épen jobbra-balra leletér a spektrum jól megvonalazott tereiről és itt-ott az ultraviolet szinekbe is átcsapong, el van arra készülve, hogy a fémjeles tudomány a harczi riadóba fú.

Szerencsére a kutatásnak szabad turzási joga a mélység felé határtalan.

Bárkié is a felület, nekem, kit nem kötnek tekintetek sem a multra, sem a jövőre nézve: nekem jogom van valahol belefurni a botomat és a bányajogtól is független átmérővel megvonni a

magam elmélyedési köreit. A mélység a szabad kutatóé. Aki onnan aranyat hoz felszínre, az szolgálatot tesz az emberiségnek, ha ez az arany salakkal vegyes is. Aki csak salakot hozott, az félre fog állni és le fogja tenni a fúrót. Nem volt hivatott. Ennyi az egész...

Az ilyen veszedelmes kisérlet beszámolni tartozik rendszerével és az ennek földerítését elősegítő segédeszközével. E nélkül hiján volna a köteles komolyságnak és az a száz ember, akinek hazánkban ilyen bölcselkedő kisérleteinkről beszámolunk, talán félre is tenné sorainkat, mint súly nélkül szűkölködőket, ha módszerünkről és eszközeinkről felelni elmulasztjuk.

Módszerünk az induktiv logika, segédeszközünk az analogia. Az inductio azonban nem csupán módszere bizonyításunknak, de egyszersmind rendszere is.

Hogy az okszerű következtetés bizonyító eszköz-e, ez lehet vitás. Fölmerülhet az az ellenvetés, vajjon a logika alkalmazható-é emberfölötti kosmikus kérdések megoldásánál, mert nem-é csak a véges emberi elmének következtetésekkel játszó működése az? Hiszen amit mi szükségszerűnek és kényszerűnek tartunk, az csak a mi

szűkre szabott megfigyelési körünknek fatamorganája talán! A «minden ember halandó» is csak azért előtétel, mert eddigi észleleteink eredménye. De vajjon végig halandó marad-e az ember mindenkoron?

Ám én a logikát kosmikus igazságnak tartom, melyet emberi agy ki nem találhat. Be kell itt szúrni egy másik előtételt. Hogy ember nem is gondolhat olyant, ami a természet háztartásában adva nincsen. Spinozával tartok, aki tudtommal elsőnek mondotta ki ezt az igazságot. Ember nem képes olyant gondolni, legyen az bármennyire fonák, ami a természetben lehetetlen, és a modern tudomány sem ellenkezik ezzel a tétellel; agyunk nem lehet termékenyebb a természet rengeteg termékenységénél, melytől eltérően gondolkodni, tőle elütőt, nála mást gondolni: azonos volna a természet széjjelrobbantásával. Gondolataink nem terjeszkedhetnek túl a téren, az az a létezőn, mert agyunk abban a gondolatvilágban él és működik, melynek egyik gondolkodó foszlánya.

Erre a tételre nincsenek bizonyságok. Kénytelenek vagyunk csak úgy rábizni sorsát a fontoló és mérlegelő bölcselkedésre, amint ez sorsa minden filosofikus tételnek. De úgy tartom, nem paradoxon, mert valósággal széjjelrobbantaná a

világot, ha valaki olyant tudna, ami a kosmosban ismeretlen, mert ez azt jelentené, hogy agyának rendszere és elemei a mindenségen kivüli excentrikus hatalom kifolyásai. Való igaz, hogy épen mert agyunk és ennek hatásköre csak töredékes foszlánya a mindenségnek, a mi ismereteink és észleleteink alig lesznek valaha a teljes valósággal egyértéküek, de a valóság töredéke is csak valóság és e szerint valótlanság nincsen is a világegyetemen belül.

Gondolni azonban olyant, ami a világegyetemben adva nincsen, azonos olyannak a gondolásával, ami lehetetlen. Egy későbbi fejezetben visszatérünk erre az előtételre és bizonyítani fogjuk az okszerüség fonalán. E pillanatban legyen elég ennek a tételnek az előlegezése: ha a világ okszerüségek folyamata, akkor a gondolkodás mechanikája is ebben a folyamatban müködik és keretéből ki nem zökkenhet, mert csak az adott (okokból fejlődött) alapon állhat, vagyis az egyéb okszerüségek relatiója nélkül nem létezhet.

Kiindulva ebből az előtételből, visszatérhetünk a logikához, amelyről föntebb mondottuk, hogy az kosmikus müködés, most pedig e kitérés után ráolvashatjuk, hogy az a világegyetemnek cselekvési rendszere.

Végig a világegyetemen okszerüséget és követ-

kezetességet látván, ez a rendszeres okszerűség törvényszerűséget jelent, melyet a következőben formulázhatni: ha az emberi ész logikája az ő gondolkodásának törvényszerűsége, viszont az egyetemesség törvényszerűsége ennek az egyetemességnek a logikája.

Az egyetemes törvényszerűség nem szorul itt bizonyításra. Ugyanazok az okok végig ugyanazokat a következményeket szülik. A súly törvényei, az anyaghalmazat törvényei, az erő hatórendszere alól nincsen kivétel. Vagyis: a természetben vaskövetkezetesség uralkodik.

Az egyetemes okszerűséget a véletlennek betudni ma már komolyan alig lehet. Ami következetességgel, kényszerítő okszerűséggel lefolyik, annak, ha nem volna más, hát az a törvénye, hogy egymásból kell folynia minden létezőnek, mert enélkül lét nem fejlődik. Ez a törvény az emberi gondolkodásnak is törvénye és mi ezt logikának nevezzük, amiből viszont kényszerítő erővel következik, hogy a világegyetem okszerűsége, a világegyetem logikája. Az emberi elméjének logikája e szerint nem áll egymagában. Ha pedig ez így van, akkor a logika egyetemes funktiója a világléleknek, mely kezdve a távoli világok rendjétől, le az emberi gondolkodás rendszeréig: rokon és egységes egész. S ami-

kor ezek után az emberi elme a logika törvényével vizsgálja az egyetemes rendszert, ez a vizsgálat lehet hiányos, lehet fogyatékos, de egy részét eltalálja, meglátja a valóságnak.

E kisérlet másik bizonyító eszköze az analogia.

Játéka volna csak az elmének a hasonlatok találása? Ha az volna, csodálatos játék volna, mely ellenmondana annak a mélyebb igazságnak, amelyről fentebb szóltunk: hogy t. i. emberi elme nem talál ki az egyetemes rendben ismeretlen s abban gyökeret nem találó dolgokat. Az a minden lépten-nyomon felburjánzó hajlamunk nyilván abban leli forrását, hogy a világon végig azonos jelenségek azonos irányban, azonos törvények szerint keletkeznek és azonos jelenségek alatt is folynak le. Valahányszor pedig az észlelő lélek ilyen azonosságokra rábukkan, a törvény azonossága hasonlatok találásában nyer kifejezést.

Az analogia ezt a törvényszerűséget olyképen kezeli, hogy a nagyról a kicsinyre következtetve, visszafelé domborítja ki az azonosságot és következtet kicsinyről nagyra. Sajnos, ezt a nagyjelentőségű, egyenesen intuitiv functiót, eleddig igen kevés figyelemre méltatták, pedig talán felforgatná tudásunkat, ha ezeket a sejtelemszerű

műveleteket általános kutatási rendszerré téve, rajtuk, mint valami kulcslyukon keresztül, vizsgálnánk meg a nagy kapu mögött valókat. És ha csak azt az egyet vennők észre, hogy a természet ugyanazon elvek szerint rendezkedik be nagyban, melyeket a kicsinyben alkalmaz, igen sok tünemény jönne láttávolba, mely eddig hozzáférhetetlennek tartatott. Már a logikáról szólva is meg kellett látnunk az emberi gondolkodás törvényszerűségének a világ uralkodó törvényével való azonosságát: az okszerűséget. Nem keresve az ezen kuliszszák mögötti igazságokat, annyi már az okszerűség törvényeinél fogva is bizonyos, hogy ahol azonos a keret, ott ugyanaz lesz a tartalom is, vagyis: azonos okok azonos okozatokat fognak teremteni. Alig lehet ebben kétség, mert hogy módszerünk mechanizmusát megindítva, a kevésből a többre következtessünk: ha az emberi elmének tulajdona az ész- és okszerű cselekvés, a legkevesebb, mit a világelmétől várhatunk, az, hogy legalább is annyi logika legyen benne, mint bennünk.

Köteteket kellene megtöltenünk, ha arra a tételre adatokat akarnánk most idézni, hogy a természet kicsinyben és nagyban mennyire ugyanazon elvek szerint jár el. A «mechanique céleste»-et és a természettudomány összes meg-

állapításait czáfolja meg, aki abban az igazságban kételkedne még, hogy a világegyetem tulajdonképen igen kevés nagy törvénynyel dolgozik. A kémikusok régen tudják, hogy csak idő kérdése, hogy valamennyi elem egy közös anyagra lesz visszavezethető. Az égi testeknek gömbbé alakulása és a vizcseppnek keletkezése közt nincs minőségi különbség. Az általam meggyújtott gyufának és a Siriusnak világító sugarai ugyanazon törvények szerint keletkeznek és terjeszkednek. Az égi testek szabad mozgását a térben utánozni tudjuk a központható és központfutó erők gyakorlati alkalmazásával. Sőt az égi testek spirális mozgásának analogonját is megtalálta már egy magyar tudós, Dr. Daday Jenő, aki a kagylós rákok harántcsikos izomrostjaiban megtalálta a spirális erővonalat, mely minden valószinűség szerint minden egyéb állati izomrostban is meg lesz található.

Azonos törvények szerint jelentkezik az egyedi lét és annak pusztulása is. Élet és halál végig a mindenségen: törvény. Egyszóval: nincsen jelenség, melynek analogiája itt is, ott is adva nem volna. És ha ezt tudva, ezen az úton haladnánk a nagy problemák megoldása körül, forradalomszámba menne, amit megtudhatnánk. Csak egyet egyelőre, nem is mint tényt, csak mint föltevést,

talán csak mint sejtelmet. Az emberi társadalom ugyanazon törvények szerint épül, mint a sejtek társulása. Az aggregálás a sejtek közt bizonyos vonzási és sürüsödési erők következése. Talán a Häckel-féle gastraea működése, mely nem akar egyéb lenni apró egyedi táplálkozási szervek csoportosulásánál nagy táplálkozási közösségek létesítésére. Az emberi társadalom is a táplálkozási gondok közösségének eredménye. De azt a titkos műveletet, amely az állat és növényélet belsejében a jelenségek okozója, a fejlődés forrása és a jólét előidézője, nem ismerjük, mert a molekuláris munka részleteit csak külső jelenségei után ismerhetjük fel. Ha már most az azonossági törvény alkalmazásával rátalálunk arra, hogy hiszen mi a társadalom fejlődése és egyéb tüneteinek külső törvényeit, mint magunk is sejtek és molekulák, ismerjük:

vajjon nem-é adatott ezzel a fiziologiai élet megértésére is kellő útmutató?

A fiziologia jól tudja, hogy a molekuláris különbségek okozzák az állati és növényi élet törvényszerű viselkedését. Hogy jelesül bizonyos jelenségeket bizonyos anyagoknak sűrűbb, vagy ritkább előfordulása idézi elő.

Ime: a majoritás elve az állati és növényi életben, amelyre később erősen visszatérünk.

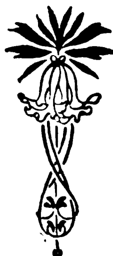
És ha ennek az őstényezőnek uralkodását megállapítani sikerül, nem-e kell, hogy ez a meglepő analogia visszahasson ismét az ő kiinduló pontjára, az emberi társadalom uralkodó erőire, és gondolkodóba ejtse azokat, akik a gondolkodás isteni functióját nem tartják egészen haszontalan időtöltésnek?

Ezekkel csak vázlatos ecseteléssel akartuk körülirni azt az egyetemességet, mely a természeten végig vonul annak, aki lát s azt az átfogó összefüggést, amely a dolgok és jelenségek közt fenforog, észreveszi. Az analogia ezt az összefoglalást a gondolkodás törvényeinél fogva végzi, végzi pedig intuitive, ha meg nem figyeljük, szinte játszva a szimbolikával, azon együttrezgésnél fogva, melyet az egymással correlátióban álló sejtek (a Pikler idegfolyamatai) végeznek. Hogy ennek az intuitiv műveletnek rendszeres és tudatos működtetése miféle csudákat fog még eredményezni, ha erre hivatott erők varázskörébe jut, azt a jövő fogja mutatni.

Én e szerény munkában minden nagyobb igények nélkül elmélkedem a dolgokon, mások nagyobb erőire bizván a gondolat tovabonyolítását.

A mi korunk nem kedvez ugyan az elmélkedésnek. De egy kis köztársasága az elvont el-

méknek ma sem vonja ki magát a legmagasabb dolgok kutatásának szükségessége alól, ha fölösleges munkát végez is vele. Az emberi sejtek között vannak olyanok, melyek a brutális életnek végzik műveleteit; de vannak olyanok is, melyek az agyat szolgálják. Ezek teljesítik kötelességüket, akarva, nem akarva, mert ez az ő hivatásuk.

II.

ERŐ, ANYAG, AKARAT.

Themánk fonala az analogia Ariadne-ujjai között rávisz a kosmikus elemek két nagy hatalmára: az erőre és anyagra. Nem ismeri a tudomány egyiküket sem és fölöttébb érdekes, hogy, bölcselkedvén, magát kiinduló pontunkat sem ismerjük a maga valósága szerint. Lehet-e bizni az olyan levezetésben, melynek előtétele maga: ingovány? De vajjon melyik ismereti részlet kapuja nem így nyilt meg a kutató emberi ész előtt, és általában miről tudunk bizonyosat? Mentül tovább haladunk az ismeretekben, annál nyomasztóbban fekszik lelkünkre az «Ignorabimus» ólomkeze; s ha mindamellett nem mondunk le szomjunk oltásáról, teszszük ezt abban a magában is nagyjelentőségű és sokatmondó sejtelemben, hogy ha minden emberi tudás töredék is, de töredék, vagyis egy része a valóságnak, mely töredékeket összeróni mégis fog akadni valamikor egy átfogó elme, mely ezzel az igaz világképet fogja feltárni. A mellett nem is szüksé-

ges a két világhatalom lényegét ismernünk, ha bizonyos műveleteit pontosan ismerjük. Az elektromosságról sem tudjuk, kicsoda: a functióit mindamellett lekötöttük és rabunkká tettük.

Kiindultak az elvont tudományok már jóval homályosabb föltevésekből is; ránk kényszerítették még az exact természettudományok is a mi két x-ünknél jóval kevésbbé ismeretest axioma gyanánt. Aki az anyagból és erőből mint hadműveleti alapból indul ki, sokszorosan erősebb alapon áll, mint pl. az «éther» vagy «atom» kényszer-föltevésein induló, melyek pedig a modern természettudomány sarktételei, jóllehet eddig soha senki sem atomot, sem éthert tetten nem kapott, sem tárgyban, sem űrben. Ha a mi két elemünk lényegileg ismeretlen is, de valóságukban roppant igazak és létezésükben ellenállhatatlanul vannak. Az anyag a valóban létező, az igazi lét; minden egyéb csak jelenség, az anyag működései, melyek között a legkomolyabb, legvalóságosabb: az erő. Nincsen szándékunk, ebben a nem tisztán bölcseleti tanulmányban a monismus, vagy dualismus világproblemáit érinteni, melyekkel a világ minden zeg-zugát a tudósok bejárták, hogy Istent tűvé tegyék és végre-valahára megszólaltassák. Hogy anyag és erő micsoda-kicsoda? Egymásban, egymás körül, egy-

más mellett él-e? intelligens, gondolkozó elemek-e, avagy csak törvényesített exponensei a világelmének? — az ebben a szerényebb feladatnak szánt kisérletben ne várjon fejtegetésre. A mi czéljainknak elegendő annak a valóságnak a megállapítása, hogy jóllehet a két elemnek nem ismerjük lényegét, de azt elvitázhatlanul tudjuk, hogy együtt járnak és egymástól elválaszthatlanok.

Modern tudású ember előtt nem vitás, hogy erő nincsen anyag nélkül. Akinek a modern kutatás nem elegendő, fölteheti, hogy erő létezhet anyag nélkül is; de ő is megengedi, hogy az erőnek mediumokra van szüksége, ha hatni, nyilatkozni, vagyis «lenni» kiván; erről az oldalról is vitán kívül áll tehát, hogy az erőnek átviteli anyagrészecsekre van szüksége, amelyek nélkül nem terjeszkedhetik.

Erő nem jelentkezhetik tehát anyag nélkül s ezzel a szövegezéssel már most az összes iskolák szája íze szerint döntöttük el feladatunk első előtételét, mely szerint erő anyag nélkül emberileg nem észlelhető.

Sarktétele a tudománynak az «erő fenmaradásának törvénye». (Das Gesetz von der Erhaltung der Kraft.) Mellesleg jegyezzük meg, hogy erre a sarktételre sincsen a tudománynak egyéb bizo-

nyitéka a logikánál és az analogiánál. Nem lehetett mást föltenni ennél, minthogy sem anyag, sem erő el nem veszhet a mindenségben. Hová is veszne? A nagy világon e kívül nincsen számára hely. Ami tehát van, az lényegileg nem illanhat el és túl a lét határain! Az erő tehát mindig van s mivelhogy tartózkodási helye az anyag, nyilvánvaló, hogy legyen akár lappangó, alvó, nyugvó, de helye mindig ott van az anyagban. Amiből másfelől bizonyos, — noha ez a tétel csak erős körülhatárolással áll meg, melyet még megadunk — hogy viszont az anyag sincsen soha sehol erő nélkül. Erő és anyag végig a mindenségen karöltve járnak és egymás nélkül nincsenek, nem lehetnek.

Az anyagot az erő tartja rendben. Az erőt az anyag támasztja. Létre is hozza-e? Nem-e maga is csak megsürüsödése az erőnek, a «logos»-nak, amint ezt már az alexandriai iskola tanította? Lehet. Valószinű. Valami, ami végtelenül osztható, bontható; egy bizonyos határon túl emberi észszel nem mondható többé anyagnak, ami a mi módszerünk szerint oda vezet, hogy ezen a határon túl meg is szűnt anyagnak lenni és az erővel együtt valami magasabb rendű elemben oldódik fel, melyhez hozzászólással nem, csak sejtelmünkkel közeledhetünk.

Ne feszegessük ezt a lezárt kaput, mely mögött a nagy titok honol s melynek legföljebb csak a sejtés kulcslyukán keresztül vehetjük észre egyes nagy igazságait, köztük azt, hogy erőből anyagot előállítani nem, de anyagból erőt létrehozni igenis lehet. Amiből rá lehet találni a két ható elem egymáshoz való viszonyának arra az egy alapigazságára, hogy anyag és erő közt amaz látszik az anyaszerepet játszani, ami nem csekély jelentőséggel van levezetendő igazságainkat illetőleg.

Észbontóan érdekes kérdés az, amely — idáig eljutván — feltolja csápjait: ez az anyagnak az erőhöz való arány-viszonya. Az embert ime, hogy «viszi a matéria» még átvitt értelmében is. Átvitt? Hát a gondolkodás matériája maga nem anyag? S az agysejtekben létrejött mechanikus eltolódások következtében mozgásba hozott anyag új halmazállapotja nem-e az új gondolat foglalatja maga s mint ilyennek nincsen-é ereje?...

Az anyag egyszerű elvont (széjjelvont) állapotában az erő nyugvó állapotban létezik. Anyag és erő egyenletesen van elosztva. Az atomok teljes békességben. Az erő nyugovóban. Talán nincsen is, talán szunnyad. A kosmikus ködök közönbösségében a jövő világoknak csak a gondolata lehet lerakva. Az erő csak akkor jelentkezik,

mikor a gondolat valósággá kezd válni. Az egyensulyban — s ez minden későbbi fejleményre is talál — mindig közönbösítve van a két hatalom és egyensuly idején csak azok az erők működnek, melyek a meglevő állapot fentartására valók. Így halmazállapotában az összetartó erő is. Működésben csak háborúság idején van az erő, mikor fejleszt, vagy bont. Ekkor hol itt tömörül erősebben az anyag, hol ott; hol új anyag hozzáférkőzése, hol régi elmaradozása, elcsenevészése háborúságba hozza a részeket, amikor ezzel a hullámzással hol itt, hol ott torlódik össze az erő is az elhagyott helyek rovására.

Átlag az anyag egyformán osztozik az erő hatóságában. De csodálatos dolog, hogy vannak bizonyos anyaghalmazok, melyek a rendesnél több, sőt némelyek, melyek megdöbbentő sok erőt tartalmaznak. Ez a tünemény gondolkodóba ejt s azoknak látszik igazat adni, kik az erőnek az anyagtól való függetlenségében hisznek.

Egyes csoportosulások, vagy egyesülések feltünő aránytalanságot mutatnak anyagtartalmuk és erejük között. Nem lehet ezt a tüneményt a részecsek erősebb összetartásával kimagyarázni, mert az arany nagyobb fajsulya daczára kevesebb erőnek a lakóhelye, mint a vas. A nitroglycerinben, a szén és kén elegyedésében oly erők gyü-

lekeznek, melyek az egyesülő egyes anyagokban egyenként adva nincsenek s bár új anyag hozzájuk nem szegődik, mindamellett rengeteg erő párosult hozzájuk, mit a fizika megérteni nem képes. Egyes élő lények ereje messze meghaladja izomzatuk arányait s ha az elefántnak az ereje arányban áll is az ő sulyával, de már a kisebb ragadozóknak, vagy épen egyes rovaroknak, például a hangyának izomereje százszorosan is meghaladja ezek viszonylagos számait.

Pedig eddig csak a fizikai erőt vettük tekintetbe. Hátha még szemügyre veszszük az erőnek azt a faját, mely az akaratban jut kifejezésre! A mi tárgyunknál, mely végső levezetésben az emberi jogrendre vezet, roppant nevezetes tétel az, amelyet itt megérintettünk, mert az emberi jogrendben ez az erő egyike a legoszlopo-sabb elemeknek. Oly tényezőt, mely nélkül a társadalom rendjének alakulásait és törvényeit megállapítani azonos volna azok meg nem értésével.

Az akarat világproblémája nem tárgya jelen kutatásainknak. Azzal azonban tisztába kell jutnunk, hogy az akarat világelem és azonos a világerő tudatosságával. A természettudományok modern művelői nem fogadják el ezt az igazságot. Szerintük a természet csak erők halmazata, ho-

lott a tudatosság intelligentiát föltételez. Nem kivánunk itt vitatkozni. Mi úgy véljük, hogy vak és siketnéma, ész és intelligentia nélküli anyagrészecsek nem képesek észszerű és csodálatos tettekre s ezek folytonos ismétlésére. Ha a hangya czéltudatosan jár a maga dolga után és a pápuanéger reggel jól tudja, mit fog az nap akarni és cselekedni, akkor a világ óriási csodája sem lehet butább. Föltevésnek bár gyarló, de lehet föltevés, lehet dogma, hogy a részecsek bizonyos beléjük ojtott törvények szerint, de intelligentia és tudatosság nélkül működnek, de föltevésnek sem fogadható el, hogy ez a törvény a részecsekből magukból keletkezett és nincsen összefogó, intelligens akarat, mely mögötte áll. A «természet» ilyenkor csak gyarló álarcz és gyávaság kifejezője. Ne kerülgessük a kellő terminologiát és ismerjünk rá, amire hiszen a természettudományok minden vonakodás daczára ráfanyalodni kényszerülnek, ha csak igazán nem akarnak csődbe kerülni, hogy igenis van a dolgok mögött egy tudatos világelme, amelyből anyagon és erőn kívül a világakarat származott.

Az akarat is erő. Az erő valamely különleges jelentkezése. Hogy az erő akarat-e, nem tudjuk még. Ha az anyagerőt az anyag beojtott tulajdonságának veszszük, akkor az akarat nem azo-

nos az erővel. De ha az anyag sajátos viselkedése sincs hijával a tudatosságnak, ez esetben akarat.

Lássunk egy példát. Egy vasrúd egyik végét megérintünk delejes vassal. Abban a pillanatban az érintett helyen igenleges delejes sark támad, míg a rúd másik végén nemleges delejesség áll elő. Ha lábujjamat megmozgatni akarom, az odavezető idegfonálnak agyamban gyökerező végére hatok akaratommal. A lábujj megmozdul. Nem-e ugyan az a processus történt itt, mint a vasrúdnál? Nos, a vasrúdnál a hatóerőt mágnesnek nevezzük, a lábhoz vezető mediumnál akaratnak. Ami ugyanazt a hatást képes előidézni (ne feledkezzünk itt meg a Volta-féle békakisérletről sem!) az ugyanazon természetű; és talán nem jár rossz úton, aki az akaratot az idegfonál mágnesének s viszont a mágnest a vasrúd akaratának tekinti. Mit tudunk mi hozzá, mily egyszerű eszközökkel dolgozik a természet s mennyire közel volnánk a titkok megoldásához, ha nem tekintenők oly vastag bonyodalomnak, ami oly egyszerű!

Az akarat azonban nyilván az erőnek valamely oly jelentkezése, mely a legfinomabb anyagvegyülékeknek jár nyomában és vezető hivatással bir. A természet nem demokratikus, ennek

a szónak köznapi értelmében és benne a megosztás az erők vezetőképességéhez van kötve. Vannak uralkodó és vannak szolgáló erők s ezeknek megfelelő anyaghalmazatok. Az akarat a magasabb élő lényekben az agysejtekhez van kötve. Tudjuk ezt azokból a kisérletekből, melyeket ebben az irányban tettek. Míg az erő durvább megjelenése a test bármely részében lehet. Az akarat mint világelem is a finomabb vegyülékekből áll tehát elő és ezért bátran mondható, hogy a mindenségben a világelmének, az állatvilágban a központi vezetésnek (léleknek) tulajdona.

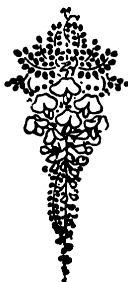
Nem állítom, hogy ezzel a meghatározással a thémának legmélyét felszántottuk volna. Levezetésünk ezen szakában inkább thematikus czéljaim voltak: kimutatni, hogy a nagy akarások a világelmének és a léleknek (agynak) birodalmai. Valójában minden erő akarat és a két szó csak egyetlen kosmikus fogalomnak a régi iskolák szerinti széjjelvonása. Schopenhauer régen rátalált már a két fogalom azonos voltára és a mi mágnespéldánk, ha a fölemlítés helyén csak kérdés alakjában görbült is ki a themából, itt, előrehaladottabb fejtegetéseink közben, már büszkén kiegyenesedik tételnek, erősen bizonyítván, hogy a vasnak magnetikus és az idegvezetékek akarati

hatása között csak azért tudunk különbséget, mert egyiknek sem ismerjük a belső valóságát, holott ha Volta hires kisérletét veszszük alapul, rögtön láthatóvá lesz, hogy az idegvezetőkre alkalmazott elektromos hatás ugyanazokat a mozgásokat választja ki, mint az akarat.

Bátran megállapíthatjuk ezek után az erőnek az akarattal való teljes azonosságát, ha ezzel egyben megállapítottuk volna az erőnek tudatosságát is, vagyis az erőnek, mint tudatosságnak világintelligentiáját, amit a természettudomány eddigelé elfogadni vonakodik. Becsületes gondolkodással lehetetlen azonban a dolgok bizonyos fordulóin ijedten megállani és az ajtót becsapva, inkább megtagadni a logika vasvezetőit, semmint azokon végig haladni; mert akik így tesznek, az okszerűségnek törvényeit tagadják meg és a saját alapjuk iránt terjesztenek zavart és kételyt

A mi tárgyunk megköveteli a teljes szinvallást, még ha ez népszerűtlen is és a hivatalos tudomány be sem fogadta volna végső felszántásunkat. De erőről szólva, nem mondhatunk le a Schopenhauer megállapításáról és el kell fogadnunk az akaratot, mint a világnak mozgató erejét, vagyis intellectusát, themánktól elválaszthatlan lévén annak a megállapítása, hogy

az anyag körül jelentkező erő az anyagot domináló akarat, illetve, — ami ezzel egyet jelent, — hogy az anyag körül jelentkező akarat adja meg az azt domináló erőt. Nem alliterátio, vagy synonimákkal való játék, ha ennek folyamatán a tételt oda egészítjük ki, hogy az akarat az anyag révén fejti ki a maga erejét, mert, miként ezt látni fogjuk, a jog belső lényege ebben a megállapításban foglaltatik.

III.

REND.

A világegyetemnek minden más jelenséget elhomályosító vonása a rend. Rend az égiekben és rend a földiekben. Mathematikai pontossággal — a mathematikát sem az ember találta ki, csak fölfedezte — mozognak a világgömbök, a központi erők hajszálfinom következetességgel hajtják maguk körül a világokat és futnak gömbjeikkel együtt hatalmas vágtatásban világtávolban rájuk váró czélpontjaik felé. Mihelyt az ősködök közönbössége egyik pontjában megszűnik — rátette-e mágnesét a világakarat? — megkezdődik a sűrűsödés egyes apró központok körül és e pillanattól kezdve a végtelenségig (már addig ameddig) minden gymnasista tudja a lebonyolításának törvényeit. Minden atomnak minden mivelete véges-végig bizonyos föltételek alatt változhatatlan, soha szolgálatát fel nem mondó azonossággal teljesedik. Nincsen az az emberi szent, kinek szavára oly biztosan építeni lehetne, mint a természet törvényeire.

A világegyetem nem ismeri az anarchiát. S ha valahol egy pillanatra kizökken, rögtön ott terem a rendező törvény és ránczba szedi. Ismerik feladatukat a nagyok csakúgy, mint a kicsinyek. S nevezzük maguktartását bárminek, bámulatbaejtő mindenesetre az a csodás biztosság, melylyel az atomok minden adott helyzetben feladatukat teljesítik. Évezredes a vita, tudatosságon alapul-e ez a viselkedés, vagy vak és siket-e az elhelyezkedés? Nem tudjuk. Szerintünk bármennyire rengeteg feladat, elképzelni, hogy az atomok tudatos életet élnek, ennél jóval nagyobb s szinte erőnket meghaladó: elképzelni, hogy az ilyen elhelyezkedés intelligentia nélkül mehessen végbe. A vonzó és taszító erőknek puszta és sivár theoriájával nem lehet ezeket a csodákat megérthetővé tenni és fölettébb érdekes, hogy a tudomány kénytelen volt ennek a mechanikus theoriájának átvitt jelentőségét is adni, midőn szükségesnek találta, a vonzódás és idegenkedés fogalmaihoz folyamodni, vagyis az atomok viselkedését oly tényezőkre visszavinni, melyek már a tudatosság cselekvőkörébe, az értelem és érzelem világába tartoznak.

Valahol két atom összeáll, összevegyül, létesül a nemzés és szülés, vagyis a gyarapodás törvényeinél fogva: egy harmadik. S valahol ez az

ujszülött előáll, egy góczpont keletkezett, mely maga körül anyagot gyűjt, mert az ujszülött, mint combinációk eredménye, uj élettel hivalkodik, gyarapodni és nemzeni vágyik. Ami él, az táplálkozni kiván és ez a táplálkozás anyaggyűjtéssel jár. Táplálkozás nélkül nincs élet, sem nemzés, vagyis uj élet. A széles nagy világon mindennek táplálkoznia kell. Az első gyarapodás egyenesen a táplálkozási szervek gyarapodása. Amit Häckel (Entwicklungsgeschichte des Menschen) az alsó állatvilág gastraeájában észlelt, azt, ha később valamelyest módosították is, nagyjában minden fejlődésnél megtaláljuk. Mikor a sejt egymásután maga mellé halmoz uj sejteket, ezek a gyomorzsákban fejlődnek. Enni, enni, mindenek előtt enni! És azután nemzeni! Az a tény, hogy az első sejtek uj sejteket raknak maguk körül, arra enged következtetni, hogy a gyarapodás első idejében, eladdig, míg az egyén készen nincsen, a halmazat sejtjei az egymásközt való nemzés eredményei. Ime a társadalom első alakulása: a család, a clan, az első szervezett központ, mely már a gömb tömegerejének Newtoni törvénye szerint működik. A gömböcske (arrondissement) első és ősi alakja a társuló részecseknek. Az atomok ebben az alakban gyülekeznek, valameddig szabadon, gáz

és cseppfolyós alakban, gyülekezhetnek, mert a gömb a legtökéletesebb alak. Már mikor sejtélet is került a gömböcskébe és magasabb functiókra, vagyis egyéni továbbnemzésre kifejlett, beállt a tagozódás ideje, mely később a nemzésnek egyéb alakjaiba fejlődik fokról fokra. Egyben azonban soha nem változnak: hogy gyarapodni kivánnak.

A gyarapodás táplálkozás eredménye. Ahol egy gömb megjelent, ott mindenekelőtt felszívja a kerületének anyagát. A fizikusok ezt a jelenséget a tömeg vonzó erejének nevezik, ami csak olyan meghatározás, mintha az éhes gyomor functióira azt mondom, hogy functióit gyakorolta. Pedig mit magyaráz meg nekünk a vonzó és taszító erő, mit a suly törvénye? Ezek a jelenségek csak külső jelenései egy szerves működésnek, melynek meg lehetett állapítani a külső törvényszerűségét, akár csak a tenger dagálya és apályának órarendjét, de amely mit sem jelent és, mert értelmetlenül halad el a dolgok lényege mellett, kielégítetlen hagyja a mélyebb szántásra vágyó gondolkozónak lelkét. Azt meg birjuk érteni, hogy a polyp a közelségébe került állatot csápjaival magához vonszolja; de ha azt mondaná valaki, hogy a polyp vonzza a csigát, mi értelme volna ennek? A tömeg vonzza a kiseb-

bet? Nem! A tömeg magához ragadja s felszíjja az aprót: igen, ez az igazság.

Persze, persze. Hol vannak a tömegeknek karjai, csápjai? De hát a vonzó és taszító erő is láthatatlan közvetítő eszközök útján működik. Miért veszi be mégis az értelmünk és tudományos lelkiismeretünk? Mert magyarázat kell, úgy-e? Mert a tény el nem tagadható s mert ennek oka kell, hogy adassék. Veszünk tehát egyet, melynek analogonját sehol meg nem találjuk, mikor olyant, melybe lépten-nyomon belebotlunk s mely nyilván egyetemes, látnunk nem adatott.

Már pedig nem csodálatos-e, hogy a köd tömege a vonzás alatt anyagot változtatva, előbb gázzá, majd cseppfolyós, később meg szilárd testté alakul; s nem csodálatos-e, hogy az állat és növénysejteket is ugyanez a tünemény változtatja át új anyag-alakulásokká? Sőt nem csodálatos-e, hogy a jegeczek is vonzódás-közben formálják anyagukat szabályos szögekbe és csak mikor a typusukat bevégezték, szűnnek meg vonzani?

Mi más volna ez a jelenség annál, hogy a jegecz táplálkozással gyarapodva változik át az alakító gázokból, hogy növény- és állat táplálkozás által gyarapodva dolgozza fel a felvett chémiká-

liákat a maga egyéniségévé s hogy a ködökből is anyagváltozás folytán jönnek létre a sűrű gömbalakulások. Ami itt történik, az, ha a közös eredők közös szülőkre vezetnek vissza, vagyis: ha ugyanazon okozatok ugyanazon okokból származnak: egy és ugyanannak a functiónak fonalán történik, s ha nem akarjuk az állati anyagátváltozás műveletét vonzásnak elnevezni, a nem állati anyagváltozás műveletét táplálkozásnak leszünk kénytelenek elismerni, hacsak nem akarunk, miként ezt mindez ideig teszszük, bizonyos fordulók előtt ijedten meghátrálni, jóllehet az, amit itt észlelünk, még csak nem is az Isten, csak a mi saját okszerűségi tanunk.

Ez a dominans okszerűség pedig vagy megtűri az alkut, vagy nem tűri meg. Ám akkor a világegyetem minden egyéni gyarapodása, jelenjen ez meg akár kosmikus gömbök alakulásában, akár egyébben, táplálkozás révén megy végbe.

Gyarapodás: sok atomnak sejtté tömörülése, sok sejtnek magasabb életté egyesülése. Mindegyik esetben társulás történt s ennek eszköze a táplálkozás, a táplálkozás útján való halmazállapot előállítása. Egyenesen lehetetlenség, ezt a társulást a vonzó erők mechanikus működésére visszavezetni és különbséget téve szerves és szervetlen testek gyarapodása között, amott

táplálkozást észlelni s emitt csak erőműtani hatást, mikor élettelen testeket a tudomány sem fogad el többé s mikor ezek szerint a dolgok közt nem lehet más, csak mennyiségi különbség. Még csak azt a kibuvót sem fogadhatjuk el, melyet a tudomány, belátva az ő erőműtani theoriájának silány voltát, önönmagának létesített, mikor vonzódással helyettesítette a vonzó erőt és idegenkedéssel a taszítót. Ellenben látván az emberi társulás törvényeit, az egyetlen belső processust, melyet látnunk adatott, s a mely, nincs benne kétség, csakúgy indul természeti törvények után, mint minden egyéb, és ráfigyelvén, hogy az emberi egyesülések az egész vonalon a táplálkozás és ennek körébe tartozó vonatkozások eredményei:

ha két hasonló tünet közül az egyiknek okát tudjuk, a másiknak is tudjuk az okát. Joggal állítható tehát, hogy a világon végig, minden gyarapodáson a táplálkozás törvénye uralkodik.

Mi a czélja a világnak? Ki a megmondhatója? Egyik czélja bizonyára az élet. A halál nem lehet czél, mert ezt a czélt igen egyszerű lett volna elérnie a teremtőnek: egyszerűen nem kellett volna teremtenie. Ami nem születik, az nincs. A semmihez nem kellett előbb az a rengeteg apparátus. Az élet: az valami, az van. A ha-

lál mint átmenet bir csak jelentőséggel: eszköz a czélhoz. Az élet világczél. Nem mondjuk, hogy a világ végczélja, de egyik czélja. Ha mélyebbre akarunk szántani, ezt a tételt is szorosabbra kell ugyan fognunk s be kell látnunk, hogy az élet is csak eszköze a világczélnak, jóllehet thémánknál szabad egy eszközt, mely észleleteink előtt jóformán mint egyetemes tünemény jelentkezik és óriási jelentőségénél fogva önálló czélnak is beillik — csak úgy, miként a Kinába járó hajósnak az alexandriai kikötő elérése is elég jelentős első czél — czélnak is stylisálni. Valójában azonban nem lehet az élet a világ czélja, mert nem lehet végczél valami, ami már eléretett, mikor a pálya tovább nyulik, ha csak két czélt nem akarunk felvenni; ami viszont az okszerüség törvényeinél fogva, mely nem tür kettős kiágazást, képzelhetetlen. Ám ez a fejtegetés már elvezetne thémánktól s csak jelezni kivántuk annak hangsúlyozásával, hogy amikor e munkában az életet, mint világczélt jelezzük, ezt a meghatározást thematikus czélokból teszszük.

Visszatérve már most fejtegetésünk fonalához: az élet tehát világczél. Ha pedig az, akkor a táplálkozás világeszköz a világczél érdekében. A világrend az élet érdekében működik. Az élet anyagot gyüjt, hogy táplálkozzék és gyarapod-

jék. A minden atomcsoportosulásban élő központ magához szívja a környezetének gyengébb ellenállású csoportjait tömegének Newton által megállapított erejével, mert a tömeg étvágya határt nem ismerő falánksággal pusztít a körben és egyetlen vágya, mentől több anyagot felszíva, mentől nagyobb tömeggé gömbölyödni. Az a tömeg mintha ismerné a közgazdaság legfőbb elveit s oszlopos törvényeit: tömörülni s anyagot gyűjteni, nagyobbodni és ezzel hatalmasnak lenni. Az enrichissez vous-t nyilván előbb találták fel a XIX. század mercantilistáinál.

Megállapításunk szerint a csoportosulási tömegek gyarapodásra törekszenek s anyagot gyűjtenek maguk körül, mint a gyarapodás eszközeit. Megállapítottuk, hogy felszívó képességük, vagyis erejük s hatalmuk, nagyságuknak Newtoni arányában növekszik.

Megállapíthatjuk ebből, hogy a hatalom mentől nagyobb anyagtömegnek egy tömegbe való foglalása, összecsoportosítása. Fejtegetéseinkben ez a megállapítás egyik jelentékeny stádiuma gondolatmenetünknek.

Ez a kosmikus rend. A nagyobb tömeg a kisebb tömeget magához vonja. Az erősebb felszívja, megeszi a gyengébbet. A világűrben nincsen gömb, mely magánál nagyobbat forgatna

maga körül. Hold a föld körül, földünk a nap körül, ez pedig összes csatlósaival más valamely gömb körül, amely viszont bizonyára magánál még hatalmasabbat szolgál. Talán vonzódásból történik mindez? Talán rokonérzetből? Hiszen amit központfutó erőnek nevezünk, az is mutatja idegenkedésüket! Mennek, mert magával vonszolja az erősebb. Mennek, mert a világegyetemben nem tudnak érvényesülni a kisebbek. És mennek, mert Isten is az erősebb bataillonokkal megy, amint ezt Napoleon mondotta, aki ismerte a hatalom titkát.

A nagyobb tömeg nagyobb hatalom birtokosa. A több anyagban több az erő-hatalom. Minden erő-központ ezért törekszik tömegét gyarapítani s a kosmikus gömbök is ezután a törvény után fejlődnek csekély tömegüekből erős tömegüekké.

Mindenből, mit a világanyag elhelyezéséről tudunk, ráköveztethetünk arra a fejlődési menetelésre, melynek során az emberi társadalomban is láttuk a nagy anyagtömegek alakulását, mely szerint amott is csak nagy későn alakultak a nagy tömegek s bizonyára ott is csak átmenetek valamely evolutionális arányosztásra. Nem lehet eléggé megismételni, a világelme mennyire egyszerű typusok után rendezte be az ő biro-

dalmát és mennyivel többet tudnánk belőle máris, ha jobban tanulmányoznánk földi exponensét: «a maga képére teremtett» embert.

Az ember is megszámlálhatatlan részecsek összesége. Azok az atomok, melyek az embert alkotják, vannak oly világtávolban egymástól, mint az égür bolygói, és amikor egyenként sejteket és összeségben az embert alkotják, van-e abban lehetetlenség, hogy a mindenség egy szerves egész? Kérdezzétek csak meg valamelyik sejtünket, van-e arról tudomása, hogy egy emberformájú lénynek eltűnő kicsi része, de amelybe szervileg beillesztetett: nem-e fog őrültnek mondani? Pedig ime ezek a részecskék önálló cselekvő körrel birnak, hihetetlenül szabatos teljesítői az ő kötelességeiknek és, valami titkos parancsnak engedve, csodás functiókat végeznek, melyekről viszont az egész nem tud semmit. S másfelől nézzék meg a társadalom alakulásait, például az államot, melynek észlelhető alakja van, mely él, gyarapszik és táplálkozik s melynek az egyesek az ő sejtjei, melyet szolgálnak s melynek életfunctióit teljesítik és amely mint egész, mégsem tud minderről semmit.

Világegyetem, állami lét, ember: nincs köztük más, csak mennyiségi különbség. A lényeg ugyanaz. És e szerint létrendjük is. E rend ural-

kodó törvényét láttuk. Lehetetlen ebben a tanulmányban, mint első, bizonyára hiányos kisérletnél, azt a sok egyéb azonos törvényt felkeresni, mely mindvégig szabályozza az életet. Meg fogják keresni és meg fogják találni mások. Egynémelyikére mindamellett rámutatunk ezúttal is.

A világ, melyet egységes törvények kormányoznak, nem is lehet más, mint egységes szervezet. Ami szervezve van, az szervezet. Amin egységes erő és akarat nyilal végig, az egységes egész. Táplálkozásra van-e most is még berendezve a világegyetem, mikor legtöbb gömbjei elérték fejlődésük tetőpontját? Valameddig a gömbök mozognak, addig élnek és addig táplálkoznak. Anyagot és erőt szívnak tehát. A napot a beléje hullott számtalan üstökös és meteor, a földet a magához rántott meteorok és egyéb ürbéli anyagok gyarapítják. Viszont a nap anyagát a többi gömbök szívják fel, melyet fény és sugárzó hőség alakjában kapnak. Fogja még a tudomány a fénytanát is revideálni! Ami a spectrumban széjjelszedhető és átmetszetében különféle árnyalatokat és metszeteket mutat fel, amely árnyalatokat bizonyos anyagok el is «nyelnek», bizonyosok meg nem: az nem puszta rezgés. Hogy miféle szerepet visznek a kötött rend-

szer birodalmában az üstökösök szabad egyéniségei, azt nem is sejtjük. De azt sejtjük, hogy az egyetemen végig erős fluidumok áramlanak, akár csak az ember testén a vérfolyam. Azt látjuk, hogy bizonyos erős anyagbeli érintkezés is van az egyes gömbök között, csillaghullások és üstökösök révén, melyeknek hatását és rendeltetését, hol van még az a tudomány, mely csak sejtené is? Pedig anyag nincsen erő nélkül és erő nincsen akarat nélkül és ha van a földnek saját culturája, melyet hiszen Buckle és Taine szerint a milieu teremt: vajjon a nap és más gömbök milieuje egyes részecseinek átültetésével képtelenség-e az a feltevés, hogy ennek valamelyes sorsa legyen!?

Az erősé a hatalom, a világ. A tömegben nagyobb a tömegben kisebbet magához lánczolja és vezeti. Ez a törvény hierarchiát teremtett, melyben végtelen lépcsőzeten valamennyien egyazon központ körül száguldanak. Ha az analogiák után indulunk: aligha csak egy központ körül. Az emberi vér élő sejtjei sem egy központ körül, hanem csak egy központi (a sziv-csavar) erő következtében, futnak pályájukon. Akár így, akár amúgy: respublika nincsen a világűrben. Valami nagy közjogi szabadságoknak nem igen örvendhetnek odafenn, sem pedig nagyszabású egyéni

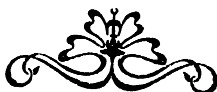
szabadságnak. Mihelyt a nagy tömegek elhelyezkedése befejeződött s anyag és erő meglelte nyugalmát, a beati possidensek idejét élik valamennyien a rend oltalma alatt.

Nem lehet azonban nem látni, hogy azért még sincs a világűrben megállapodás. Az elhelyezkedés izgágasága örökös tulajdona a kisebbségnek, és törvény, hogy a dinamika erői kiegyenlítésre törnek unos untalan. A kisebbségnek is megvannak ugyanis örök jogai. A leigázottak tömege is bir valamelyes erővel és gyarapodási nisussal. A központfutó erő a gyengébbek ellenállása és a világ szerencséje. Hiszen, ha egyéniségek, ellenálló charakterek, izgága ellenkezők nem volnának, a világegyetem rég egyetlen egy tömeggé forrott volna össze! A kisebbek joga az ő egyéni erejükre támaszkodik. És hogy a kosmosban mily csodálatos jogkiegyenlítés folyik le szünet nélkül, kiegyenlítés, melynek millió évek multán ki mondhatná meg sorsát előre? — lám a nap folyton veszít tömegéből, míg bolygói folyton gyarapodnak. A kisebbekből valamikor nagyobbak lesznek, «elsőkből utolsók». Nincs benne valószinűtlenség, hogy valamikor Jupiter fogja magához ragadni a hatalmat. Amely pillanatban a nap megszűnik hatalmasabbnak lenni, a jobbágyok ott hagyják, jobban mondva: más hódítja őket magához.

Amit ezzel megérinteni akartunk, az a *kisebbek helyzete a világegyetemben*, egyike a kosmos legfulminánsabb fejezeteinek, amelyet külön kell tárgyalnunk. E helyt csak annyit, nehogy a hatalmasok már itt túlságosan elhatalmasodjanak, hogy a kisebbeknek is megvan a nagyobbakkal szemben a maguk sorsa s hogy ha a világanyag nem követhette az ő nagycapitalistikus hajlamait s nem szaladt össze egyetlen nagy anyagtömeggé, de megoszlott, egyénivé vált és fejlődésnek indulhatott: ezt a kisebbek örökké zaklató izgága tevékenységének köszönhetjük.

Egy gyarló ember munkabirását, megfigyelő képességét és gondolkodási körét messze meghaladja a világürben található összes vonatkozásokat megközelítőleg is felkutatni. Tegyék ezt meg mások. Szilárd hitünk, hogy jelesül az anyagelhelyezkedés technikája körül teljességgel azonos tünetek lesznek észlelhetők az emberi társadalom jogrendjében és jogfejlődésében uralkodókkal. S ha az ember embriója documentuma a földi élet fejlődésének, miként Häeckel mondja: «die Ontogenie ist die Palingenie der Phylogenie»: azonképen letéteményese ő és csoportosulása a természet törvényeinek. Az emberi embrio valóságos történetirása a faj multjának. Ki hitte volna ezt a csodát, mielőtt fel nem fe-

dezték? Nos: az ember történetirása a mindenségnek, vagyis letéteményese a kozmosnak. Isten képére van teremtve. A régiek ezzel többet sejtettek, mint amennyit a glossatorok belőle megértettek. De hol van az a Häeckel, aki a világ embriologiai törvényét megállapítja?

IV.

LOGIKA ÉS VILÁGREND.

Az előző fejezet nagyobb kimélyítést követel. Talán nem voltak érveink eléggé meggyőzők arra, amit bizonyítani akartak, hogy t. i. az anyagnak, hogy megélhessen, táplálkoznia kell, s hogy a csoportosulások czélja a táplálkozás biztosítása; valaminthogy e biztosítás szülője a tömegek alakulásának, amelyek tömegvoltukban hordják e biztosítás biztosítékát: az erőt s ennek a gyűjtő fogalmát, a hatalmat.

A táplálkozás egyetemessége előtételünk lévén, meg kell hogy engedtessék ennek behatóbb kidolgozása.. Aki persze táplálkozáson a mi emberi étkezésünket érti, nem fogja tételünket elfogadni. De táplálkozni nem csupán a szerves lények táplálkoznak. Aki ezt közelebbről kivánja szemügyre venni, rögtön észreveheti, a különféle szervesek is mennyire eltérnek a táplálkozás módja és minősége dolgában. Már a növény sem táplálkozik állati módon; amivel gyarapszik, azt földből, levegőből és a napból szívja

fel közvetlenül. A jegecz táplálkozása az ő alakulási és egyéni befejezésével esik össze s atomjait, melyekből alakult, a hő és nyomás behatása alatt ragadta magához s osztotta fel a maga szükségletei szerint. Következetlenség volna feltenni, hogy valamely természeti törvény csak épen a mi gömbünk élősdijeire szorítkozott volna, mikor a föld számos jelenségei is tanuságot tesznek arról, hogy ez a hatalmas csoportosulat is él s az életnek minden tünetét mutatja.

Ha nem állapította volna meg a tudomány szabatos megfigyelésekből, következtetésből kellene rátalálni, hogy a kosmos egyéb gömbjei is élnek, tehát táplálkoznak. Mert ami él, annak táplálkoznia kell, mivelhogy élet csak táplálkozás által állhat elő, az anyag pedig él.

Látszólag ennél a következtetésnél a bizonyítandóval bizonyítottunk. Petitio principii volna, midőn így következtetünk: minden táplálkozik ami él; mert ami él, annak táplálkoznia kell. Való igaz, hogy előbb azt kell tehát bizonyítani, hogy élet nem lehet el táplálkozás nélkül.

Életet elvontan nem képzelhet az emberi elme. Élet csak úgy jelentkezhetik, ha anyaghoz van kötve, miként az erő, de bonyolultabb jelentkezésben, mert élet már csak csoportosulásban lehetséges. Nekünk legalább már csak ezzel lehet

feleselésünk, mert a legújabban megtalált és ionoknak elnevezett atom-elemek is bizonyára csoportosulások már, ami pedig még ezek mögött van, kivonja magát elemzésünk alól. Az anyaghoz kötött erő s az élet közt hogy van-e különbség, alig hiszszük. Ha meggondoljuk, hogy a legujabb észleletek szerint a villamos szikra ionról ionra háramlik át tovaadással az anyag elváltozása mellett, arra kell következtetnünk, hogy az elektromos erő az egyes ionok szomszédos forgalmának eredménye, vagyis ezek életművelete. Nos, az élet csoportosulásban létezik, vagyis ilyennek az eredménye. Élet létre nem jöhet, jobban mondva: élő alakulás elő nem állhat csoportosulás nélkül. Hogyan? Úgy, hogy két tényezőből áll elő egy harmadik eredő, mindkettőnek az eredője. Más nemzést, több tényező nemzésénél nem tudunk. Még ott is, ahol oszlás útján áll elő uj élet, valószinű, hogy csak látszereink rosszak, ha a megoszlás előtt történteket nem észlelhetjük. A természeten a kettős nemzés mint sarkalatos törvény vonul végig; nincsen semmi ok, kivételeket látni csak azért, mert a rendes lefolyást nem látjuk.

A nemzés két anyagnak összevegyülésébõl áll elő, két oly anyagnak összevegyülésébõl, melyből uj egyének állíthatók elő. Minden uj csopor-

tosulás csak mások összevegyüléséből keletkezhetvén, alig tévedünk, ha arra következtetünk, hogy kezdve az ősidőktől minden chemiai anyagfejlődés, elváltozás és uj csoportosulás előbbi csoportosulások működésének az eredményei.

Mielőtt e gondolat menetét lezárjuk, térjünk rá ismét a táplálkozásra. A táplálkozás anyagfelvétel abból a czélból, hogy ez átidomítva a felvevőt gyarapítsa. A táplálkozó más élő anyagot vesz fel magába, hogy ezt saját szükségletei szerint átidomítsa és saját egyéni erejével áthatva, magára rakja. A többinek élete az ő vezető életével egyesülve, ezt erősíti, fokozza, tömegesíti, magasabb össz-eredővel látja el. Mentől többféle, többszörösen átidomított csoportosulás csatlakozik így, annál erőteljesebb, magvasabb, magasabb az eredő. Ez a titka a magasabb rangú állatok magasabb életének.

Míg a felvevő csoportosulás, a táplálkozó egyén a maga typusát ki nem alakította, azaz teljes fejlődési korát el nem érte: a fölvett anyag az egyéni kiépítésre szolgál. Az egyén növekszik. A fölvett élet uj sejteket teremt, melyek nem élnek külön életet, hanem a csoportban maradnak és azt erősítik, élesztik.

Minden anyag-átalakulás ilyképen bonyolódik le a természetben. Mikor a légeny és az éleny

egyesül, víz áll elő. Mikor a gőzből víz lesz, a ködből világsűrűsödés: különböző elemek (parány-csoportosulások) más anyagokká váltak és velök minőségileg nem történt más, mint mikor a növény a dyoxidokat magába véve, ezekből növénytesteket alakít. A chemia eddig nem hajlandó ugyan a két tünemény azonosságából a functio azonosságát is belátni, de a chemiának az a szerencsétlensége, hogy nem akar átfogó szemmel látni.

Mert azt már elfogadtuk, hogy a növény, midőn a levegő élenyét magába kebelezi, táplálkozási műveletet végez. Mi akadálya van tehát annak, hogy ugyanezt a bekebelezést ne táplálkozásnak nézzük, ha mikor a légeny teszi az élenynyel, mikor ebből a felszivásból is más csoportosulás keletkezik, új, az eddigitől merőben és meglepően eltérő?

A táplálkozó testről az előbb mondottuk, hogy a fölvett anyagot átalakítva saját fölépítésére fordítja. Ha ennek a műveletnek közelebb nézünk a körmére, egy igen érdekes tüneményt fogunk megállapíthatni. Azt, hogy ez a fölépítés (növekvés) lassanként teljesen kiszorítja a régi elhalt sejteket és újakkal cserélte föl. A szerves testekről tudjuk, hogy milliárd apró sejtekből állanak. Ez a megszámlálhatatlan élő lény a táplálkozás

eredménye, abból állt elő s idővel teljesen átalakítja, újjá alakítja az egyént.

Amiből két tételt kell megállapítani. Az egyik az, hogy *a táplálkozás által is áll elő új élet;* a másik, hogy *ez az új élet nem él külön egyéni, hanem összéletet.* Ebből a megállapításból tárgyunkra döntő befolyású az a körülmény, hogy a táplálkozás is állít elő új életet. Amivel már most az új élet (élő anyagcsoport) előállításának *két módját ismertük fel: a nemzést és a táplálkozást.*

Igen, de vajjon mi egyéb a nemzés, mint az egyik csoport egyesülése a másik csoporttal? És vajjon, ha megállapíthattuk, hogy a táplálkozás is teremt élő csoportokat, nincs-e jogunk *mind a két műveletnek azonos voltára következtetni?*

Megengedem, hogy ezzel az azonossági rátalálással arra a bizonyos ultraviolet spectrum-színre tértünk, melyre a bevezetésben hivatkoztam; megengedem, hogy a tétel merész, de én úgy sejtem, hogy a jövő ezt az intuitiv megállapítást igazolni fogja. De folytassuk!

A nemzés, melyet a nyelv geniusa nem ok nélkül nevezett el párosulásnak, szerintem tehát azonos művelet a táplálkozással. Mindkettő új élő csoportosulást teremt. A különbség köztük csak az, hogy a nemzésből előállt csoport külön életet él, míg a másik a főcsoporttal együtteset.

De hát ez a differentiálás is csak az állatvilágban történik és itt sem föltétlen. A növényvilágban a gyümölcs nem szakad külön életre a fától és e szerint ez a külön egyénesítés sem elmaradhatatlan kelléke a nemzés által előálló új életnek. Különbség az egyesülés technikájában észlelhető talán. Annak a két életcsoportnak, melynek nemzés a művelete, más talán az egyesülési módja, mint azé, amely táplálkozik. Ám ha láttuk azt, hogy az emésztő szervek útján egyesülő anyagból is áll elő új élet, az egyesülés technikája nem adhatja meg a lényeges megkülönböztetés módját. Amint hogy ilyen nincsen is. Ahhoz, hogy a halikrából hal váljék, nemzési actus sem kell. A lerakott ikrákra ráönti a himhal a maga folyadékát; ez az egész. Ami már aztán valósággal független teremtés szabad anyag-egyesülés által.

A valódi különbség nyilván nem a nemzésnek, hanem a két csoportosuló anyagnak mivoltában keresendő. Külön egyéni élet — a szülők egyéniségének önálló folytatása — az által terem, hogy a két szülőnek (csoportosulatnak) olyan anyagai egyesülnek, melyek a külön életre, elszakadásra hajlammal birnak, melyekből «más» származik alakban is, anyagban is, melyekben a két nagy csoport összes sejt-életének eredője van letéve.

Ennek külön okait kutatni, nem tartozik már ennek a munkának a keretébe. Amit itt bizonyítani akartam, az volt, hogy a nemzés és a táplálkozás minőségileg és fogalmilag ugyanaz a művelet: két anyagcsoportnak egyesülése új anyagcsoport előállítása czéljából.

Amivel további bizonyítékát adtuk azon fentebbi, petitio principiinek látszó megállapításunknak, hogy ami él, az táplálkozik, mert csak az él, ami táplálkozik; valaminthogy mindennek, ami él, táplálkoznia kell, mert minden, ami él, táplálkozik: *lévén táplálkozás és továbbnemzés ugyanaz!*

Kell táplálkozni? Kell nemzeni? Miért kell? Mi a kényszerítő oka annak, hogy két anyag egyesüljön és belőle előálljon egy harmadik, hogy aztán két harmadik újból összeelegyedjék és teremtsen egy negyediket s így tovább, vissza a végtelenségből, előre a végtelenségbe?

Az előbb egy mellékmegjegyzés alkalmából megérintettük a magasabb fejlődés törvényét. A magasabb élő lények alantasakból fejlődtek. Másképp nem fejlődhettek. A világköd atomjának egyesüléséből teljes lehetetlenség egy békát előállítani, mivelhogy az atomok keresztezésének folyamata még nem fejlődhetett a béka szerkezetéig. Az anyag feldolgozásának megvan a maga

belső határa. Magasabb gondolat csak az előzmények megfelelő erős átgyurása után teremhet. Darwin mutatta ki, hogy a földi giliszténak sok százezer éves földnyelési munkája teremtette meg a mi humusrétegünket. A giliszta a maga gyomornyálával felpuhította, átizzasztotta a még durva felületet. Ugyanennek a műveletnek ratiója van talán abban, hogy az atomok örök időkön keresztül egymással kereszteződve, a világanyagot tökéletesíteni és magas életről magasabb életre fejleszteni rendelvék.

Mint egy logikai művelet fejlődik ilyképen a világ, egymásból következve, egymásból folyva, egymást újból megtermékenyítve, mind merészebb, mind csodásabb gondolatokba fejlődve...

Miként egy logikai művelet? Lássuk csak!

Igen, az ionok társulásából áll elő az atom mint új lény. Atomokból alakul a molekül. Több molekülből a sejt, sejtekből a magasabb világ. Az előállítás technikája: táplálkozás és nemzés. Az előadottak után azonban bátran a nemzés fogalma alá foglalhatjuk a különböző elnevezéseket, mert új összetételek előállítását a nyelv geniusa is nemzésnek, mert teremtésnek, mondja.

Új dolgok nincsenek. Új gondolatok sem. Minden, ami van, ősök eredménye. Ősök eredménye több összetevőt jelent, vagyis azt, hogy egyet-

len felmenőtől nem származhat lemenő. Ez fogalmilag is lehetetlen. Önmagából szám nem származik, gondolat nem fejlődik; a világ rendje: az egymásból való fejlődés a parallelogramm törvénye szerint, *más szóval: két ható erő középhatása szerint.*

A világegyetemben nincsen ettől eltérés. Még a gondolatvilágban sem, amelyről már fentebb említettük, hogy a világrend egyetemes törvényein kívül nem létezhet.

A gondolkodás is egy gondolatcsoportnak két előző gondolatcsoportból való kifejlesztése. Ehhez közelebb kell férkőznünk.

A gondolkodás eredménye mindig egy logikai ténymegállapítás. Stuart Mill itéletnek nevezi, de a mi nyelvünknek jobban felel meg a ténymegállapítás fogalma. Hogy az idézett iró példáját használjuk: a midőn azt mondjuk «Sokrates halandó», tényt állapítottunk meg. Igen, de ezt a tényt nem találtuk meg a világűrben, mint valami lebegő igazságot, vagy bolygó üstököst. Ezt a tényt előállítottuk a következő præmissákból:

a) minden ember halandó;

b) Sokrates ember.

Másokból azt, hogy Sokrates halandó, előállítani teljességgel lehetetlen, hacsak be nem vár-

juk a Sokrates halálát, amikor ez a halál azonban már más okok szüleménye. Gondolati ténymegállapításul, ha a világ összes lehetőségeit összepárosítjuk is, nem fogjuk a Sokrates halandóságát másból, mint az előző két megállapításból, levezethetni, amiből nyilvánvaló, hogy ez a ténymegállapítás csakis az előző két megállapításból folyhat.

De vajjon micsodák ezek az előzetesek? Ugyancsak ténymegállapítások, melyek más előzőkből állottak elő. Az, hogy «minden ember halandó», nyilván nem egyszerű gondolat; ellenkezőleg, igen erősen összetett tény, mely igen sok előzőkből származott. A «Sokrates ember» is combinált gondolat-elemek eredménye, amelyek mind előzetes gondolkodási folyamatok és ténymegállapításokból fejlődtek.

Arra, hogy a Sokrates halandósága, mint gondolkozás eredménye létrejőjjön, szükséges volt ezek után az *a)* és *b)* alatti ősökre. Szükség volt pedig:

a) egy általános ténymegállapításra és

b) egy különösebbre.

Az *a)* alatti általános tényből, abból, hogy minden ember halandó, a *b)* alatti különösebb tény, az, hogy Sokrates ember, fejtette ki a Sokrates halandó voltát, mint új tényt.

Az anyából így fejti ki az apa a közös eredőt. *Az anyából, mint általánosból, a minden előző megállapítások összefoglalásából, fejti ki az apa, mint szükebbre mért egyénesített tény, a mindkettőjük lényeges igazságát magában foglaló uj nemzedék-tényt.*

Rendkívül érdekes jelenség, hogy a «minden ember halandó» származását fölfelé logikai inductióval lehetetlen megszerkeszteni. A præmissát, az anyatételt csak úgy nem birjuk visszafejteni, mint az apatételt. A «Sokrates halandó»-ból nem volna lehetséges, ha nem ismernők szülőit (az *a)* és *b)* alattiakat), ezeket visszafelé megteremtenünk. Hogy Sokrates azért halandó, mert ember s mert miden ember halandó, soha a conclusióból nem folyhatik. Teljességgel lehetetlen visszafelé gondolkozni. A filius ante patrem képtelenség, a szülőket lehetetlen a gyermekből megteremteni.

Mert a logikai folyamat is csak azon törvények szerint megy végbe, miként a világ egyéb folyamatai.

Nemzés ez is. A tudomány régen sejti ezt az igazságot, de nem ebben a formában. Hires Vogt Károlynak az a drastikus kijelentése, hogy a gondolat és a test egyéb váladéka között minőségileg alig van különbség. Régen érzik, hogy a

gondolkodás alatt az agyban moleculáris elváltozások létesülnek. Ettől már csak egy lépés volt a mi tételünkhöz, mely a sejtelemnek ködszerű burokját feltépve, a gondolkodás mechanismusát is szerves cselekménynyé avatja és a természet alaptörvényeivel összeegyeztetve, ezzel ajtót nyit a dolgok teljes megértésének.

Igen, nincsen benne kétség, hogy a gondolkodás csakúgy nemzés, mint bármi más. Minthogy anyag nélkül nincsen jelenés a világűrben: minden gondolat két gondolkodásra berendezett anyagcsoport nemzettje. Az agysejtek egymással az agyidegek utján egyesülvén, szülői a gondolatnak. De a szülő gondolatok is előző társulások nemzettjei, milliárd apáktól, anyáktól származtak, rokonságban vannak ezért a világ összes gondolataival; s ezért is kosmikus képtelenség, mit már az első fejezetben csak érintve megemlítettünk, hogy valaki olyant gondolhasson, ami talaj és relatio nélkül áll a világon.

Magának a gondolatnak megszületése, a gondolkodás folyamata, a két gondolatból a harmadiknak kifejtése, csak olyan titok előttünk, mint a nemzés bármely más fajtája. A gondolkodás ugyanis csak részben áll a tudatos akaratnak uralma alatt. Valósággal öntudaton kívüli folyamat az, miképen fejtjük ki abból, hogy «minden

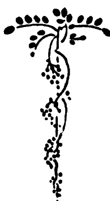
ember halandó», hozzátéve a Sokrates emberi voltát: a Sokrates halandóságát. Csak felszines megfigyelők előtt tiszta ez a folyamat. Valósággal azonban ez a kifejtés a lélek mélyén történik s ha erről meg akarunk győződni, végezzünk csak bonyolultabb okfejtést s bizonyára meg fogjuk érezni a teremtésnek azt az édes lázát is, mely minden nemzésnek kisérője és jele egyszersmind. Pythagoras nem ok nélkül áldozott az isteneknek az ő nagy tételének kifejtése után. Az ember egy sikerült levezetés után istennek érzi magát, a teremtés nagy titka lüktetett agyában: teremtett!

Nem kivánom ezt a themát e helyen folytatni. Úgy hiszem, sikerült annak a kifejtése, a mire vállalkoztam: a gondolkodásnak a nemzéssel való identitásának kimutatása. Látván pedig az észszerűségnek uralkodását a világegyetemben, mert látván az okszerűségnek világuralmát minden jelenségben, arra a döntő conclusióra kell jutnunk, hogy a világon végig egy véghetetlen folyamata árad a gondolatoknak, melyek, miként egy központból kiinduló, egymásból szünet nélkül fejlődő hálózat, szövik tovább s tovább az alapgondolat vezérmotivumát... ki tudja merre, ki tudja miért? De látva egyben ennek a finom szövetnek szálait, a gondolat szálait, az azonos

törvények szerint fejlődő anyagra épülten: hamis-e az a conclusio, hogy *a világ nem egyéb egy a központból kiinduló gondolatmenetnél, Isten gondolkodásánál?*...

A világ nemzési productum. Uralkodó gondolata a táplálkozásból való újjáalakítás. Uralkodó eszköze az anyag, melynek csoportosulás és erőszerzés a törvénye. *A törvény itt a gondolat, amely, mint láttuk, azonos a világgal. Törvény, mely testet öltött. A logos, mely materializálódott.*

Amidőn pedig az eddig levezetetteket összevetjük, nyilvánvaló lett, hogy a világfolyás három nagy tünete: a nemzés, a táplálkozás és a gondolkodás egyazon egy tünet; egy nagy szent trinitás, melynek csak mi emberek látjuk az elkülönítéseit.

V.

ELHELYEZKEDÉS ÉS ÉRVÉNYESÜLÉS.

Minden, ami a most fejtegetett rend kebelén belül történik, nem egyéb az anyag és erő elhelyezkedésénél. A nagy összpontosulásokat kikezdik a kisebb csomósodások, mert táplálkozásuk és továbbfejlődésük ezt így követeli. Az apró egyének erősbödésre törnek, a nagyok nagyobbodásra. Mindenki tömeghez kiván jutni, mert a tömegben erő van; a nagyobb tömegben a nagyobb newtoni erő. A nagyobb az erősebb; az erősebb magához vonja a gyengébbet. Felszívja. Megeszi. Hatalmi körébe ejti. Viszont a kisebbek is tömeghez, erőhöz igyekeznek jutni s ha ezt elérték, megkezdik a harczot az erős ellen, az erős pedig elgyengül és enged, míg el nem pusztul. Mert az anyagnak megvan az a természete, hogy bizonyos határon túl ellankad és elmállásra hajlik.

A mágnes bizonyos idő leteltével elbágyad, az elektromos vezetők idővel ellankadnak. Csakúgy, miként az ember és állat. Az a bizonyos

holt pont, melyet a mechanikából ismerünk, mindenütt megnyilatkozik, ahol élőpontok működnek. Az elfáradás kosmikus tünemény és mint taszító erő a vonzó erővel való váltakozásában ismeretes: az éhségnek és jóllakásnak tünetei. A világegyetem nagy testei is kell, hogy idővel kifáradjanak, anyaghalmazuk erőfunctiója csökken és elkövetkezik a bomlás, a halál, vagyis a körülleskelődők rohamának és boldogulásának nagy pillanata.

Nagy világ, kis világ, nap, föld, ember, állat: ime az ő történetük. Erő- és anyaggyűjtések, a kisebbek elnyomása, kiszipolyozása, kiszívása. Aztán az erősek ellankadása, a kisebbek felgyarapodása és hatalomra vergődése. Ami ezen az örökös hullámzáson belül történik, ahogyan az erősek a maguk hatalmát gyarapítják, kihasználják, a gyengéket nyomják, igázzák, szolgaságban tartják; a hogyan a gyengék ellenszegülnek, a hatalomból részt keresnek, kapnak, tömörülnek, gyarapodnak, végre «bevonulnak az alkotmány bástyáiba»: mindez a szűkebb értelemben vett természettudomány, és ha ezt a mozgalmas életet a társadalomra átviszszük — a legtágabb értelemben vett történelem, helyesebben: jogfejlődés.

Tisztára név kérdése, mert minőségben alig van különbség az összetett életű állatvilág, a

sejtek és az atomok társadalma közt; és ha figyelni akarnánk, nem látnánk különbséget a társadalom és az ember belélete között. Tőlünk függ, hogy a sejtek bámulatos államéletét jogrendnek nevezzük el, valamint hogy a sejtek tudósaitól függ az ember társadalmi életét ösztönnek és természetrajznak elnevezni. A valóság az, hogy mindenütt ugyanazokat a czélokat kergetik az egyesek: élni, táplálkozni, erőhöz jutni és nemzeni. S a való az, hogy a társulásoknak (a tömeggyűjtésnek) csak ezen functiók biztosítása a főczélja.

Nem az ember főczélját értem, csak az ő alakulását befelé és kifelé; más szóval: állam és test ugyanazt a czélt szolgálja: az egyén táplálását, erősbödését és továbbteremtését. Gyermekes munkát végeznék, ha az ember fiziologiája s biologiája és társadalmi élete közt régtől óta ismert hasonlatosságot újból fel akarnám fedezni. Amit akarok, az több ennél. Az ennek a régi hasonlatosságnak, mint játéknak megszüntetése és a hasonlatosságnak az azonossággal való nagy jelentőségű helyettesítése. Mert ebből a megállapításból nevezetes hasznot húzhat a tudomány, ha az állami élet egyes megmagyarázhatlanságait a fiziologia fonalán s viszont az emberi sejtek és sejtcsoportosulások egyes meg-

fejthetlenségeit a sociologia segélyével fogja megfejthetni.

Nincsen abban semmi játék, hogy az egyes sejtek mindenek fölött táplálkozást követelnek, s ha ez nem történik eléggé, képtelenekké válnak a közszolgálatra, és mindenesetre megdöbbentő véletlen, hogy az a sok millió sejt, ha jól táplálkozik, csoportokba oszolva csodálatos munkát végez: fenséges munkát, alárendelt munkát, közepes munkát; elhelyezése szerint gondolkozik, a táplálékot továbbítja, vagy cselekvésre, esetleg ruházkodásra egyesül. És mindenesetre megdöbbentő véletlen, hogy ebben a társulásban nemcsak az anti- és sociális elemek kiküszöbölésére vannak közegek, de van egy csodálatosan szervezett hadserege is: a test fehér honvédei, a fagociták.

Ennyi véletlen ténybeli hasonlatosság nem képzelhető a törvények hasonlatossága nélkül. Az emberi igazságszolgáltatás jóval kevesebb bizonyítékok alapján akasztott már. Csakhogy embertársaink akasztása körül nem vagyunk annyi lelkiismeretességgel, mint megszokott nézeteink dolgában. Csak egy párhuzamot! Az ember hajlamai táplálékának mennyisége és minőségétől függnek. Minden bizonynyal testi jelleme is. Ha az ember túlnyomó tápláléka hús,

más az ereje, izomzata, szerkezete. Tudjuk bizonyos állatokról, hogy a rendestől eltérő táplálás bizonyos testi elváltozással jár. Növényeknél frappáns eredményeket értek el kertészek. A táplálkozás chemiájának változatosságával feltűnő alak-, szín- és illatváltozásokat lehet elérni. de tartozik növényeknél az ojtás, állatoknál a keresztezés, melyekkel csodákat lehet teremteni. Mi történik itt egyéb, mint hogy bizonyos anyagmennyiségeknek a rendestől eltérő fölvételével az állat és növény beléletében változás állt elő? S viszont mi más törvényt leplez le ez a tünemény, *mint hogy a több vagy kevesebb hatással van az élő szervezetekre?* Amiből ismét következhetik-e egyéb, ha ugyan a logikának is van arithmetikus ellenpróbája, mint *az, hogy minden alakulásban valamely jelenlevő anyag többsége dönti el annak sorsát?*

Ime a többség elve a szerves világban.

Korántsem játék ez a szóval vagy hasonlatossággal. Való igaz, hogy bármely csoportosulásnak testi elemei bizonyos lét-elemeknek bizonyos számban való jelenlététől függenek s ettől függőleg az illető lény vagy nem fejlődik általában, vagy elhajlásokkal, a typustól való eltérésekkel, eltorzulással s a szerint, hogy mely anyag az, amely nincsen meg a kellő mennyiségben:

alak, tartalom, szín, íz s egyéb rendhagyásokkal. *Kellő* mennyiség pedig mi lehet más, mint *döntő* mennyiség, *mely erősebb a többi typus-ellenes csoportosulásoknál: tehát több?*

Ezeknek a többségeknek beszerzése, összeállása, csoportosulása és kellő helyen való érvényesülése: az élő szervezetek fiziologiája. Nem kell azt hinni, hogy ezek az élettani működések küzdelem és harcz nélkül csak úgy a természetből folynak. Abból a természetből, melynek a tudomány egy mákszemnyi tudatos intelligentiát sem akar juttatni. Míg az a növény a lényegéhez (typusához) szükséges anyagot a földből, levegőből és napból felszívja, ez a működés sok ezer lombikon megy keresztül és nincsen is egyetlen eset reá, hogy a typus a maga ideálját elérhetné. Ez a megoldása annak, miért nincsen a világegyetemben két egyforma levél, két egyforma emberi ujj, két egyforma bármicsoda. Miért? Mert a tökéletességre megkivántató anyag hol nem volt meg a kellő mennyiségben, hol nem volt meg a kellő megoszlásban.

Az élet többségekkel dolgozik. A szükséges többségek összeállításának és elhelyezkedésének művelete az anyagnak molekuláris működése. Miként bizonyos atom bizonyos atommal egyesül és idegenkedik mástól: ezt Goethe «Wahl-

verwandtschaft»-nak, a természettudomány vonzódásnak s idegenkedésnek nevezi. Annyi bizonyos, hogy siketnéma és buta létükre rengeteg sok bölcseséget és értelmességet mutatnak; de ha csak úgy viselkednek is, mint azt a tudomány elismeri, vagyis: rokonelemeket keresve és velük egyesülésekre törekedve: tökéletesen úgy viselkednek, miként ezt Spencer és Pikler az emberi társadalom fejlődése körül az emberek csoportosulásairól, társadalmi elhelyezkedéseiről és létüknek s fennállásuknak kedvező alkotásokra való képességéről annyi éles elmével és igazsággal kimutatták.

Az elhelyezkedés körüli küzdelem az, mit Darwin a «struggle for life»-nak nevezett el, amit mi létért való küzdelemnek fordítunk le, holott az életért való küzdelmet jelenti, bár ugyan egyik sem fejezi ki Darwin gondolatát, aki a fentartásért való küzdelemre gondolt, jól tudva, hogy az élet és a létrejövetel nem az egyén küzdelmétől függ. Szerintünk az elhelyezkedés körüli küzdelem szabatosabban fejezi ki azt a háboruságot, melybe minden létező belekeveredik, mihelyt magának és igényeinek helyet kivánván, egyéniségének érvényt akar szerezni.

Mert az elhelyezkedés titka és jogrendje: az egyénnek érvényesülésre való törekvése.

Kezdve az atomtól, fel a világgömbökig, minden anyagtömegecske annyi erőnek gyülekező helye, amennyi atomból áll s ezeknek összhatója a tömeg központi ereje. A protoplasmikus sejtgömböcskében van egy sötét pont, a nucleus, ebben egy kisebb, a nucleolus: «Est ce que la vie?» kérdi Flammarion, vajjon ez-e az élet? Pedig ahány erőközpont, annyi erőkihatás, *annyi egyén*, aki mind meg akar maradni, akinek szerepkört kell keresnie a környezetében, aki gyarapodni, erősbödni kiván, mert ez ád hatalmat s aki valamire vinni vágyik sorsát, mert előre mennie, fejlődnie kell, ha egyéniségével a világháztartásban számot tenni kiván, egyszóval ha ambitiója van, ami mindennek van.

Azokat a szabályokat, melyek szerint ez az elhelyezkedés az anyagvilágban megtörténik, általában természeti törvényeknek, az emberi társadalomban jogrendnek nevezzük. Nincsen még csak parányi különbség sem a két rend között, legfeljebb annyi, hogy az emberi jogfejlődés (és ezen mindent értünk, ami az emberi társadalom körén belül történik) szabályaiból talán még kevesebbet tudunk és csak Spencer óta kezdjük az azonosságot *sejteni*. Az ő és jeles követőinek hibája azonban, ha az azonosságot teljesen észre nem veszszük, mert tünetileg kezelik tárgyukat

és isteni egyetemes voltát nem látják. Már pedig isteni, vagyis *egyetemes törvény: az egyén érvényesülése.* Egyike az élővilág legnehezebb problemáinak, valameddig felismerve nincsen; de egyike az archimedesi sarkoknak, melyekből a világrend felismerhető.

Egyik első megnyilatkozása: a világ tagoltsága. Ha nem működne, a kosmos réges régen egyetlen óriás tömegbe futott volna össze, a nagy tömeg vonzó erejének rettenetes hatása folytán; és hátha a világegyetemnek ütemes összehuzódásai és kiterjeszkedései (l. Nägeli: «Mechanisch-theoretische Entwicklungslehre») melyeket a most nevezett szerző «positiv és negativ Entropiá»-nak — s amit a Buddhismus a világ periodikus életének és halálának nevez, erre a tüneményes törvényre vezethető vissza? Hátha a teremtés az egyéni életek tengersokaságának világgá bocsátásában áll, aminek következménye aztán a világnak tagozott fölépítése? Bizonyos, hogy az a megszámlálhatatlan erő-különítmény, mely az anyagrészecsekhez kötve van, önálló létre termett és az önállóságukban rejlő központfutó, vagyis szabadságra törekvő erőben van biztosítéka a világ egyéni kifejlődésének.

Ez a törvény véges végig uralkodik a kosmosnak minden nyilvánulásában s ha egyete-

mes törvény, akkor az egyéni lét és ennek minden kedvező nyilvánulása egyetemes törvényen alapul.

Akkor az egyén fenmaradása az ő érvényrejutásával azonos és akkor maga az *érvényesülés alapdogma.* Ezt a sarkalatos igazságot felismerve, sok, eddig alig megérthető tünet válik világossá a rejtett homályból és sok sociologiai tünet lesz megérthetővé, amire eleddig magyarázatot nem tudtunk.

Így lesz például megérthetővé a gyengék magatartása a világ és társadalom rendjében; így értjük meg a jónak és rossznak problemáit, az erény és bűn fogalmait: a morált.

Mert az egyén, mint combinátiók eredménye, azaz okozat: az okozatban rejlő oknál fogva kell, hogy ismét okká váljék, vagyis, mással párosulva, uj okozatokat teremtsen. A logikának ez az inhærens törvénye. Az egyesülések ujabban egyesülnek. A gondolat nem képes megállapodni egy levezetés után. Valami van, ami á továbbfejlődésre kergeti. Nem állhatok meg annál, hogy Sokrates halandó s keresem az ezutánit, a folytatását, a végső dolgokat, mert a gondolat nemzeni akar, uj gondolatokat teremteni.

Ne vessék föl ennek ellenében, hogy sok ember alig képes gondolkozni, s ha megkisérli:

gyenge, vagy általában hamis, hibás eredményekre talál. Nem minden állat nemzőképes, sok csoportosulásnak meddő a párosulása, azért mégis világtörvény a nemzés. Mert vagy a csoportosulások elemei nem nemzőképesek, vagy nem azonos fajtájúak (madár és ló) párosulnának, vagy egyeben múlik a teremtés lehetősége. Bizonyos, hogy a gondolat nem bir megnyugodni, kitör és eget kér. De ugyanilyen bizonyos, hogy a gondolat törvényében rejlik a világ egyéni rajának fölépítése, a dolgok evolutiója és az egyéneknek érvényesülési törekvése, mert a gondolkodás törvénye párosítja össze a dolgokat és a törvény gondolata fejleszt a párokból egyéneket.

Az egyén a világegyetem logikai inductiója. Minden törekvésében egyénekre concludál. Minden okozata tehát az egyén. Ha pedig a világegyetem minden műveletének eredője az egyén, akkor nyilvánvaló törvényszerűség van az egyén létezésében, fejlődésében s érvényesülésében és akkor az ő elhelyezkedési törekvéseiben a világakarat nyilvánul.

VI.

ANYAGERŐ = JOG.

Azok után, miket eddig észleltünk, azt a rejtelmes erőt, mely az embereket csoportosulásra hajtja és e csoportosulást szabályozza, kosmikus erőnek kell felismernünk. Az emberek jognak nevezik. De ez már most csak más kifejezője ugyanannak a törvényszerűségnek, melyet egyetemességében működni láttunk. Csak egy szó. Ha a világot összefogó szemmel nézzük, a természeti törvények egyetemességét fogjuk megállapíthatni. S ha a törvény a mindenkori jogérzés szilárd állapota, rögzített kifejezése: akkor a jog csak olyan megnyilvánulása az egyetemes törvényeknek, mint bármely más, mit a természettudomány tanít, vagy valamikor tanítani fog.

A világegyetem a jognak bizonyos hatalmi légkörében, vagy, hogy okkal alliteráljunk: a hatalomnak bizonyos jogi légkörében mozog.

Az összes észlelhető tüneteken oly frappáns a törvényszerűség, hogy mathematikai bizonyossággal ráolvashatjuk ezt a törvényszerűséget

azokra a tényekre is, melyekről észleleteink nincsenek, mert a törvényszerűség keretén belül nincsen helye az anarchiának. A növény életében csak úgy van törvényszerűség, mint a jegeczében. Nemcsak biologiai életében, de functióiban is. Az állatvilág legutolsó egyedének élete telve van szabályossággal és aki ezt ösztönnek nevezi, annál inkább kénytelen a benne megnyilatkozó törvényszerűséget fölismerni, mivelhogy ez az ösztön soha nem tévedő pontossággal és következetességgel működik. Hogy a légür nagy gömbjeinek mozgató törvényeit a súly és egyéb hatékonyságok törvényeinek neveztük el, geometrizáltuk és a fizikában levezettük, nem változtat azon, hogy a törvények mögött valami lappang, ami náluk is erősebb: a törvényszerűség.

Ezeknek láttán lehetetlen többé nem látni kettőt. Egy az, hogy a világegyetem egyetemes törvények szerint élő egységes szervezet. A másik, hogy az ember és csoportosulásainak minden jelenése ezen egyetemes szervezet keretében mozgó és törvényeit követő természeti jelenség.

Azt iskoláink is elismerik, hogy a világ törvények vonalain mozog. Elismerni csak azt nem ismerik el szivesen, hogy az emberi törvények is abban a síkban feküsznek, melyben az egyetemesek. Más szóval, hogy amit jognak neve-

zünk, az rajtunk kívül és, impulsusait illetőleg, elhatározásunkon kívül álló kosmikus erőben találja forrását.

Szivesen elhiszszük, hogy a jogfejlődésnek bizonyos kellemességi és hasznossági folyamatokból való levezetése, azonfelül, hogy emberi nagyságunkat és úri voltunkat legyezgeti, az igazságnak sincsen egészen híján. Amint hogy a történelmi iskola sem téved teljességben, ha azt mondja, hogy ami lett, az a megelőzőből lett. De mindkettő csak az előállítás mechanikáját észleli: a legközvetlenebb okokat, vagy a közvetlen okok lánczolatát; mint mikor mi az emberi faj keletkezését és létezését akár a történelemmel, akár az apák és anyák szerelmi gerjedelmével akarnánk megokolni. Holott van e mögött a kellemes érzésre vágyó hajlam mögött is még valamelyes ok, és volt ilyen a történelem milliárd szerelmi kedvtelései előtt is.

Abból, hogy minden atomja az egyetemnek törvényszerű életet él, deductiv úton is rá kell találni arra, hogy az ember külső élete sem lehet el törvényszerűségek nélkül, s viszont abból, hogy Ausztrália vadonában nem él egymás mellett két ember törvényszerű jelenségek nélkül és ezek a jelenségek a társadalom számszerű gyarapodásával gyarapodnak, soha sehol meg

nem szűnnek, mindenütt jelen vannak, mindent áthatnak, miként az æther a testeket: ellenmondást nem tűrő inductiv úton következik, hogy ez a törvényszerűség kosmikus jelenség.

Törvény és törvényszerűség közt különbséget kell tennünk. A különbség a fogalomban, a fogalom a két szóban rejlik. Fölösleges itt definitiókkal időt és szót vesztegetni. Látnivaló, hogy tárgyunk körül törvényszerűségen azt a folyamatot értjük, melyben a dolgok történnek, amely lefolyás bizonyos kényszerűséggel, logikai egymásutániságban, uralkodó erők behatásával és útirányában megy végbe. És amikor ezt a törvényszerűséget megállapítottuk, még pedig egyetemes ténystképen, meg kell, hogy állapítsuk:

hogy ez az egyetemes törvényszerűség csakis egy univerzális jogrend körén belül lehetséges. Amivel a jognak kosmikus természetét fölismerve, egyben fölismertük az emberi jogrendben rejlő, a természet egyéb törvényszerűségeivel azonos törvényszerűséget is.

Ez a rányitás nem kerget tudományos szappanbuborékot, miként a történeti és hasznossági iskolák, tüneti iskolák, amelyek a társadalom testében előforduló betegségeket symptomatice kezelik, akár csak a régi gyógytudomány. A mi beosztásunk, ha nem ragadta is meg a legelső

okokat, de egyetemes törvényszerűséget állapítván meg a jelenségek között, az ismertből az ismeretlenre talál és ezzel valamelyest kezébe kapván a gyeplőt, egynémely részében kezébe kaphatja a jövő sorsának igazgatását is, ami fejlődésünk tekintetében a tudatos tenyészet korszakát jelenti.

Az uralkodó erők egyetemessége ugyanis azt jelenti, hogy az emberi alakulások és a természet többi alakulásának törvényei azonos alapon nyugosznak. Ha a természet *törvényeit* nem ismerjük is, mert hiszen csak egyöntetű jelenségeiből következtethetünk, a *törvényszerűséget* már észlelhettük épen e jelenségek egyöntetű voltában.

Uralkodó törvényszerűséget, azt, amely mindent dominál, mindent vezet, mindent kormányoz, abban a tételben állapíthatunk meg, melyet Newton a kosmikus testekre, Darwin a földi szerves világra állapított meg, hogy t. i.: *Az erősebb uralkodik a gyengébben.*

Az erősebbnek kiválása, a gyengébbnek elpusztulása; a hatalmasabbnak uralma, a gyengébbnek simulékonysága: domináló vonások végig a mindenségen.

Nem igaz, amit vigaszul csöpögtetnek ürmös poharunkba, hogy a világ a jelesebbek kiválásán

épült föl és hogy győzedelmeskedik a kiválóbb. Százszor és ezerszer nem igaz, legfeljebb annyiban, ha a belső jelességgel erő is párosul. A mathematikai ellenpróba csalhatatlanul igazolja, hogy ahol erő nincsen a jelesség mellett, ez elpusztul. Amiből aztán önként következik, hogy egyedül az erő a kosmikus domináns.

Nos, ha az erő a domináns tényező, akkor az erő a világnak s egyben az embereknek törvényhozója.

Akkor a jogrend az erőn nyugszik és jog = hatalom.

*

Az emberi társadalom félreismerhetlenül a hatalom jogrendjében épült. Az erős uralkodik, a hatalmas szab neki törvényeket. Amit ily keretben jognak neveznek, nem egyéb a hatalom erősphærájánál.

Ős időktől óta minden intézmény az erősebb szolgálatára terem, ennek szolgálja czéljait, ezt támogatja, őrzi, ápolja.

Despotikus államformában a despota minden erő és hatalom letéteményese lévén, minden jognak letéteményese egyszersmind. Csak az a jog másoké is, melyet a központi hatalom másokra ruház.

A középkori feudalitás ezt az átruházást is

csak kölcsönképen cselekedte. A hűbéri rendszer ezért szinte iskolapéldája annak, hogy jog csak hatalom. Ami jog (cselekvési szabadság) az országban közkézen forgott, csak olyan volt, mint az érczpénz, melyet a király veretett és saját arczképével ellátottan forgalmi czélokra kölcsönbe adott. Valljuk meg, hogy ezek a dolgok ma sem igen változtak. A tömegnek nyujtott cselekvési szabadságok mai napság is csak amolyan bankjegyek, melyeknek aranyfödözete a központi hatalom birtokában van. Legföljebb a forgalmi értékek és ez érczfödözet közti arány van valamelyest kikezdve. Fogalmilag ma is csak kölcsönszerződés számba megy, amit a tömeg bir; és közérzet, hogy csak felmondásra, visszavonásra kapta, pactum reservati dominii-val.

Minden fanatismus nélkül kell ezeket a tényeket megállapítani. És minden harag és gyűlölet nélkül. Csak mint tényeket, az anatomus késével feltárván és a hideg szemlélő szemével nézvén a mi lett és a mi van. A fanatismus csak ront a dolgok nagy láthatóságán. Támadjon, vagy védjen, mindenik esetben előitéletek fogják le kezeit. A védőkét az a hit, hogy a természet rendjén változtatni se nem szabad, se nem lehet (ezek csinálták a történeti jogot); — a támadókét meg az a szent őrület, hogy fejlődési salto mor-

tálékat rendeleti úton lehet megcselekedni. (Ezek csinálták a czélszerűségi iskolát.) Ilyféle előítéletekkel revolutiókat igen, de evolutiókat nem lehet létesíteni s ha elismerem is a revolutio jogát, helyesebben annak természetes voltát, mint az erők alkalmi próbálkozását: mindamellett úgy érzem, hogy a jövő kibontakozásai mégis a czéltudatos fejlődés vonalán fognak mozogni.

Fanatismus nélkül nézvén a dolgokat, visszapillantva a sötétebb kezdő korokba: az ember története nem volt egyéb az erősek történeténél.

Amit az erős megragadott, azt meg is akarta tartani: íme a történelem kezdete. Hogy mi az, amit meg akart tartani? A kenyér. Az embernek első legerősebb elemi szenvedélye a megélés és ennek eszközei. Élni kell, azaz ennie kell. Azokat a szénhydratokat meg kellett szerezni s mert ezek a földi dolgokban vannak, a mindennapi kenyér nem ok nélkül imádságunk nekünk és — bűnünk is. Bűnünk, mert a földi dolgok korlátolt mennyiségben léteznek és megszerzésük a versenyben nem folyik le gond és ocsmányság nélkül. Így történt, hogy egyes erősek a táplálkozási egységek többjét igyekeztek megragadni. Sok anyagot, mentől többet. Az állat is jár táplálék után, de ahhoz már emberi előrelátás és óvatosság kellett, hogy gondját holnapra és hol-

naputánra is kiterjeszsze. Aki erős volt, sok táplálkozási egységet markolt és ezt meg is akarta tartani. Íme a birtok és az ő joga. A megtartáshoz erő is kellett, több mint a szerzéshez, és mert a birtokot mások éhsége ellen is meg kellett védelmezni, másoknak szövetsége és közös erejére volt szükség.

Íme a történet.

Ami aztán következett, az a jog. Ennek a birtoklásnak a joga. Azoknak a joga, akik birtak, azok ellenében, akik nem birtak.

Végig az évezredeken jognak a possidensek védelmét tudták. A jogrend kőről-kőre erős várrá alakult a birtokosok és majd a birtok (tulajdon) körül. Roppant fejlődés volt az már, mikor a tulajdonosok mögött a tulajdon is kezdett kibontakozni, az anyag dicsőülése, mikor ez jogok összességévé vált. De természeti törvény volt, ami így lett.

Kibontakozott ugyanis a tulajdon, mint tárgyi jog. Ha egyes erős emberek tulajdont szerezhettek erőszakkal, erejük, — az, mely összetartott és tartós — mindamellett a tulajdonban rejlett. Az anyagban. Abban, melyet tömegben fölhalmozva elvontak másoktól, akikre nézve ily módon hozzáférhetetlenné tették. Abban, melyben jóakaratuk szerint részesíthettek másokat, akik

így jóakaratuktól függő helyzetbe kerültek. Abban tehát, hogy a táplálkozási tömegekről kiderült az ő rengeteg hatalmi és erkölcsi értékük. Így lett az anyag, — nevezzük már most egyszer és mindenkorra vagyonnak, — erősebb, hatalmasabb, vonzóbb az embernél; így lett tárgyi becse, nagy hatalomnak foglalata és forrása, minden jogok alapvetője; így fejlődött ki a vagyon úgyszolván jogalanynyá.

Azt a fenti törvényünket, mely szerint a jog = hatalom, immár ki kell egészítenünk arra, hogy jog = a vagyon hatalma. A tétel talán világosabb a sorrend megfordításában: a vagyonban rejlő hatalom = jog.

A társadalomban uralkodó jog a vagyonnak (melyben már most az erőt = hatalmat bennefoglalva tudjuk) a joga. Nincsen abban semmi ellenséges indulat, midőn ezt az igazságot megállapítjuk. Az egész világ így fejlődött, az emberiség sem fejlődhetett másképen és mi koránt sem akarjuk rosszaló kritika tárgyává tenni nemünk mult történetét, amiért olyan volt amilyen s ha megengedjük, hogy bizonyos fejlődési folyamatok más irányt is vehettek volna, úgyde a multtal meddő a feleselés.

Vadember, culturember, mindegy. Mindnyájának jogrendje a vagyon szerzésén és a szerzett-

nek megvédelmezésén épült föl. A tulajdon szerzése éppen abban leli természetes okát, ami egy későbbi fejlődési korszakban megszűnését fogja okozni: annak korlátolt mennyisége. És a vagyonnak egyes kezekben való fölhalmozása épen abban leli okát, amiben majdan annak feltagolása lelni fogja: mert a nagy tömegekre szükség van, hogy a kis erőket ellentömeggé szervezze. Egyelőre nyilvánvaló, hogy a vagyon korlátolt volta oka annak, hogy a jogrend csak azon keveseknek, de hatalmasoknak érdekében és megvédésében épült föl, akiknek tulajdont szerezni sikerült. Teljességgel úgy van, hogy akár despotismus, akár monarchia, akár köztársasági formában épült legyen föl a társadalom: azon osztály állama volt az mindig, mely tulajdonnal, tehát hatalommal birt.

Ami jogot teremtettek ezek szerint az eddigi állami alakulások, osztályjog volt. Minőségre nézve egyazon; csak mennyiség dolgában volt az idők során hullámzás. Despotikus monarchiában, miként már emlitettük, minden erőnek s tulajdonnak központja a despota lévén, magánjogok alig léteznek. Csak egy nagy, hatalmas, rettenetes közjog létezik és egy büntető paragraphus: a hóhér.

Törökországban és Ázsia egyéb birodalmai-

ban nem ok nélkül rejti a gazdag az ő vagyonát a khalifa előtt, mert «visszavehetné».

Fejlettebb alakulásokban a hatalom megoszlódott. Mi is ösmerjük a hatalmak megosztásának nagy közjogi tételét. De vajjon mit jelent ez az alakulás egyebet annál, mint hogy egyes országokban hosszantartó küzdelmek után a néhány erős kénytelen volt a maga hatalmát többekkel, akik az idők során hasonlólag erőt gyűjtöttek, megosztani, ami a vagyon megosztásával volt egyazonos.

A római patricius családok ellen támadó plebejus családoknak sok százados támadó harcza s végül győzedelmes bevonulása «az alkotmány bástyáiba» (a szabad tulajdon és rendelkezési jogba) typikus példája az osztályjog kiszélesedésének, a gyengék megerősödésének, amint-hogy a római jognál alig akad frappánsabb bizonysága annak, miként építi fel önmagának a maga jogrendjét a vagyonosok önzése a kiközösített nagy tömeg rovására. Mindent az egy kenyér körül. Családjog, dologi jog, obligationális jog, büntető jog: márvány márványra, örök időkre szóló ércztábla ércztáblára, csodás szellemi finomságok, subtilis casuistikák tömege, logikai mesterművek, bámulatra keltő bölcs responsáliák egyetlen, egetverő és ezredeknek

világító birodalma... s mindennek a közepén mindezek lényege, éltető forrásaképen, mint valami bábeli torony, melyet az emberek meg nem értettek, de szolgáltak: a sacrosanctum, a szent tulajdon.

Vedd a kezedbe a rómaiak jogkönyvét és lapozz végig ezen a csodálatos épületen:

A vagyon, a vagyon.

Ennek oltalma, föltételei, megszerzése, hatálya, átalakulása, minősülése, átruházása, áthárámlása:

A vagyon, a vagyon.

Nézd meg családi jogát:

A vagyon, a vagyon.

Szerződési jogát:

A vagyon, a vagyon.

Keresed talán, ami persze senkinek sem jutott eszébe egész a legujabb korig, azoknak is a jogát, akiknek nincsen vagyonuk? Hát azt hiába keresed. Róma nem törődik azokkal, akik csak fruges consumere nati.

De miért épen Rómában keresni ilyent csupán? A régi germán jog más elveken épült föl talán? Róma nem ismerte a hűbéres viszonyt, ezt a fogalmat tőle átvenni nem lehetett. A régi germán jog egészen önállóan fejlődött. Eleje kommunistikus, törzsvagyonosságban éltek s az idők folyamán feudumok származtak belőle, egyesek

hatalma és erőkifejtése folytán. Jeléül annak, hogy a vagyonban rejlő hatalom mindenkoron ellenállhatatlanul ragadta magához a többi vagyont és inhaerens erejének kihatásával hajtotta maga alá a simulékony gyengéket.

Sok véres küzdelembe került, mire a kevesek, tehát az erősek hatalma, a többekkel, tehát a gyengékkel, megosztotta jogait. Fölötte érdekes annak a megfigyelése, miként változott át a jogrend a szélesebb hatalmi rétegek védelmére. Mikor a kereskedelmi és ipari osztály, tehát a gyengék szervezkedése is beállt hatalmi tényezőnek és vagyonát meg kellett védelmezni; mikor tehát a tulajdon merevségén rést kellett ütni, s a kereskedelem és forgalom uj védelmi utakat, jogokat követelt s kapott.

Az első átváltozást Amerika fölfedezése után észlelhetni, amikor rengeteg mennyiségű aranytömegek kerültek Európába, hatalmi és erőforrások megmérhetlen mennyiségei. Ha Európa később megmozdult — és ezek a mozgalmak a polgári elem fészkelődései voltak egész a franczia forradalom befejezéséig — e mozgalmasságok csiráit az amerikai aranyeső hozta, mikor oly osztályok is szereztek vagyont s e szerint erőt, melyek eladdig vagyontalanok és e szerint erőtlenek voltak.

Vagyonhoz s erőhöz jutva, hatalmat, azaz «jogokat» követeltek maguknak és ez erőlködésük végső eredménye a polgári elemnek is az «alkotmány bástyáiba» való bevonulása lett.

Föl is forgatta ez a világtörténeti esemény Európa eddigi jogrendjét.

Következett a «jogegyenlőség», jött a «testvériség» (már amit ennek neveztek). Első sorban jött a magánjogok kiterjesztése, a kereskedelmi és ipari jogok szabályozása, a hiányzó jogi alkotások beláthatlan sora, egyszóval: fölépült a jogállam.

Fölépült? Dehogy épült! Ami fölépült, az a most birtok és hatalomba vonult rétegek jogállama volt. Azoknak a jogállama, akik kivül rekedtek, a leggyengébbeké, mindekkoráig el nem következett.

VII.

ERŐSEK ÉS GYENGÉK.

Az elhelyezkedés az erőseknek és gyengéknek harcza. Az érvényesülés az erősebb győzelme ebben a harczban. Abban az elkeseredett küzdelemben, mely az egyénekre bontott s egyéni létre tagolt és berendezett világban folyik, azé a siker, a ki erősebb. Soha egy különben revelatio számba menő világot gyujtó tanból nem származott, talán az egy keresztyénséget kivéve, annyi félreértés a világra, mint mennyi a Darwin kiválási elméletéből származott, akit az őt meg nem értők sokasága azzal vádolt, hogy a legjelesebbek kiválására alapította a világ fejlődését, holott csak a legerősebb, vagyis a legélelmesebb és legalkalmazkodóbbak előtt nyitotta meg a világpályát. Ha a világ valójában a legjelesebbeknek volna küzdőtere s érvényesülne azon a legjobb: beh szép is volna ez az élet! Sajnos, az élet nem a legkiválóbbaknak nyújt babért. Ez a világ és az ő minden boldogsága nem a jóknak, nem a jeleseknek világa; ami ki-

váló abban az értelemben, melyet általánosan ennek a szónak tulajdonítunk, csak igen alárendelt szerepkörrel bir a világegyetemben. Itt csak az erő bir tekintélylyel, vagy az alkalmazkodás és élelmesség, tehát az erőnek szinlelése és gyengéinek kihasználása. Meg kell ezt a szomorú igazságot állapítani minden harag és gyűlölség nélkül, mert nem segít azon semmi poetikus érzelmesség, hogy ami csak jó és derék, annak nincsen szerepe a kosmosban; ellenben meg kellene magunkat emberelnünk és belátva a világ rendjét, az ő igaz törvényeire alapítani nevelést és életet, vagyis összhangzásba hozni elméletet és gyakorlatot. Közel is fekszik, ennek az igazságnak láttán, megirni már egyszer az emberiség igazi morálját és újjá megszövegezni az élet kátéját. Micsoda imponáló új Nitzschéje támadna a világnak az ilyen korszakos új bölcselettel és erőtől duzzadó tannal. S az emberiség alaposan rá is szolgált volna az ilyen új vallásra, mely amilyen véres satirája volna a társadalom moráljának, annyira megváltása is talán, éppen mert a dolgokat a maguk rettenetes igazvoltában kodifikálná s épen, mert emberi vonás, ellenkezőjét cselekedni a nyilvános morálnak.

Ám én nemcsak sine ira et studio bölcselkedem, hanem irányzatosság nélkül is. Feltúrva

pedig az igazságokat, nemcsak ezeket magukat látjuk, de azt a réteget is, mely alattuk elterül és az igazságnak az ő igaza. Amodább majd behatóbban akarok foglalkozni az elhelyezkedés moráljával és lesz alkalmunk rányitni a lényegére s talán rehabilitálni is a világrendet. Ez alkalommal azt kell néznünk, miben állnak az alkotó elemei.

Két elem háboruskodik az élet boldogságáért.

Kettő: az erős és a gyenge.

Az erős a maga természetes sulyával és erőszakoskodásával; a gyenge a maga saját fegyvereivel, melyekről rögtön lesz szó.

Az erős sok erőegységnek birtokosa, aki nagyobb tömeget tudott magába gyűjteni és a tömeg newtoni erejével hat. Az eddigiekből megértettük már a hatás titkát. A sok anyag-felgyülemlés hatványozott erőnek, akaratnak, hatalomnak lett a gyűlhelye és dominál a körben. A létért való küzdelemben egyetlen fegyvere az ő súlya, vagyis tömegének ereje és szerepe a fejlődés nagy logikai folyamatában, hogy épen létezésének okán, annak okán, hogy tömegeket gyűjtött, a gyengéknek háboruját fölidézze, amint ezt látni fogjuk. A világrend logikájának egyik góczpontja, hogy tömegek fejlődjenek, mert csak ezek fejleszthetik a gyengék ellen-

csoportosulását és ezzel az összes anyagnak átgyurásával az egyéni feltagolást. A capitalismus, mint tömegalakulás, nem a XIX. század eszméje, csak emberi fejlődési százada, melyre szükség volt a civilisatio érdekében és a gyengék ellenszervezkedése szempontjából. De nagy tömegek az ó-korban is gyülekeztek hasonló sorssal. Az álladalmi óriásoknak is ugyan ilyen a pályafutásuk. Jól mondja Walther Wirth, hogy a nagy államok vonták maguk után a barbár törzsek egyesülését és ezek diadalma mindig uj culturát vitt bele a történelembe.

Akármilyen nagy szerepe jutott is azonban az erősnek: sem világténykedés, sem intensiv cselekvőséggel nem járult hozzá a világ kibontakozásához és a mi dicsőségről tudunk, a mi dicsőséget tudunk, az nem tőle való.

Küzdelem, vagyis munka, csakis a gyengék részéről folyik. Egyfelől függetlenségükért küzdenek, másfelől hatalomért. Az erősek elől el kell vívni, ami még nem azoké és el kell tőlük venni, ami az ő fölöslegük. Az élet táplálkozást követel, a táplálkozási anyag pedig, mentől bonyolultabb az egyén, annál korlátoltabb mennyiségben létezik. Ha ezt a korlátolt mennyiséget egyesek birtokba szedik és felgyűjtik: a többiek koplalnak. Enni, vagy elveszni: ez a jelszó.

Fölveszik tehát a gyengék a halálos küzdelmet, hogy el ne züljjenek. Kikezdik az erőseket, körülveszik, körülállják, körüllebzselik, kilesik hiányaikat, megszagolják fogyatékosságukat és rávetik magukat, ha elgyengülnek. Ime a halál. Mi más a halál, mint a bakteriosus élők miriádjainak diadalmaskodása az elgyengült corpus fölött? A nem erőművi halál mindig a meghanyatlott összetartó erő fölötti diadalmaskodása a támadó, éhes, egyszerű erők sokaságának.

A gyenge, hogy erősbödjék, első sorban anyagot gyűjt, azaz táplálkozást; mentől több táplálkozási egységnek felgyűjtése mellett, mentől több hatalmat. Mert az *anyagban nem csupán a bennrejlő kosmikus, hanem amint láttuk, az az erő is lakik, mely a másoktól való megvonásban ezek gyengévé és függővé tételében rejlik.*

Hatalmat azonban nem csupán úgy szerezhetni, hogy mentől több táplálkozási egységet vonunk el a többiektől, hanem úgy is, hogy mentől több kis eleven társerőt gyűjtünk magunk körül társulás útján. Mindkét esetben az anyagtömeg erejével hatunk, amott csak szerkezetileg más erővel, mint emitt, hol az egyéni eleven erő sorakozott tömeggé.

A gyenge a rokongyengék társulásával igyekszik érvényesülni, elhelyezkedni, helyét a tár-

sadalomban elfoglalni és megélni. Társulás útján erőre tevén szert, részt követel a meglevő anyagból s ha nem kap, ezen évődik, rágódik, míg akár felszaporodó erejétől való aggodalomból, mit a politikában belátásnak, — akár a mindig megújuló támadások megunásából, amit a politikában engedékenységnek, — akár végül többségük hatalmánál fogva, amit a politikában az «alkotmány bástyáiba való fölvételnek» neveznek: eredményre nem jut, azaz jogalanynyá nem lesz.

A gyengék ezen egyesülését az erősek nagyon érthető ellenkezése kiséri. A beati possidensek nem szívesen engednek jólétükből, s ha teszik, csak a változott helyzet viszonylagos jólétére való tekintettel teszik. Szívesen, a saját jóindulatából, emberi érzések fölülkerekedéséből: erős még nem engedett a támadásnak. Micsoda változatos küzdelem fejlődik pedig ebből az ide-oda vonszolgatásból! Mennyi hősi támadás, mennyi elkeseredett védelem, fájdalmas balsiker s diadalmas győzelem folyik le így némán a történelem által fel nem irottan! És mindennek egyetlen egy a czélja: a meglevő anyag aránylagos felosztása a társadalom összes egyénei között.

Ahol ez a felosztás sikerül, ott egészséges állapotok uralkodnak és a typus a maga tökéletességéhez közeledik. Ahol nem sikerül: ott bete-

ges állapotok, táplálkozási egyenetlenségek következnek be, melyek a typust eltolják s néha az összességnek életét is veszélyeztetik. Így, mikor a szív hájasodik el, vagy valamelyik más szerve vagy tagja a testnek hízik el rendellenes táplálkozási körülmények között; így, mikor a növény gyökere megkapja ugyan a maga chemikáliáit, de lombjai nem a maguk dyoxidjukat és chlorophiljüket. A *typus ideálja csakis tökéletes anyagmegoszlás esetében érhető el. Helytelen megoszlás elvezet a tökélytől és öl.*

Egészséges mozgalom a gyengék egyesülése, és üdvös az egészre. Tőle függ jövője, épen mert az ő egészséges tagozása, vagyis mentől többnek az anyag feldolgozásában való részesedése. Mert a kevesek birtoka emésztési s anyagváltási zavaroknak szülőanyja, a gyors elfáradásnak magvahordója, nemzési, tehát fejlődési képességének korai halála.

Ime, a társulást sem nem a XIX. század Schultze-Delitzschjei, sem nem Lassale és Marxjai találták fel. A nagyok tömeges megrohanásában rejlő ostromerőt, az erősek pillanatnyi elgyengülésének egyesült felhasználását világteremtés óta ismerik a bacillusok legiói s hogy ebben az erőben egyesülten elefántok romjain is lehet kannibál módon jóllakni, erre nem kellett Marxot olvasniok.

Ám jaj annak a gyengének, aki nem talál rokon elemeket, hanem magára marad az elhelyezkedés nagy munkájában!

Jaj annak, aki nem ért a társulás nagy törvényéhez s magára marad a világ öldöklő harczában.

A legtöbbje alámerül, elpusztul.

Mi az, hogy elpusztul? Az, hogy más formában kisérli meg a boldogulást. Megválik az alkotó csoportjától, melynek viszonyai ránézve nyilván kedvezőtlenek; liquidál, elemeire szétbomlik és más combinatióban próbál új szerencsét. El kell pedig pusztulnia, mert magára maradva le kellett törnie a többiek vad rohama alatt, s legyen bár lelke fénylő, mint a déli nap, szine izzóbb a kohó tüzénél és tehetsége tündöklőbb a rajta végiggázoló üvöltők összes tömegénél: el fog ő pusztulni, miként a rózsa pusztul el, ha elefánt tapossa el az út porában. El fog pusztulni, mert az elefántok dübörgő rohama alatt elpusztul minden, ami nem elefánt.

Van azonban, aki el nem pusztul. Aki megmarad a helyén és a maga gyenge erejével kisérli meg az elhelyezkedés borzasztó munkáját a fenevadak között.

S itt egyike kezdődik a világ legérdekesebb pályafutásainak, melyet érdemes és tanulságos

volna nem csupán keretbe foglalni, miként azt most mi teszszük; mert ez a carrière s ami hozzáfűződik, a világnak nemcsak legérdekesebb fejezete, de az a fejlődési része is, mely körül a leghevesebb viták folytak, gyilkos háborúk dúltak, tenger vér hullámzott s amelynek megértéséhez mindamellett e pillanatig sem jutottunk egy lépéssel sem közelebb.

Az a gyenge, kapcsolatok, összeköttetések, hát-, elő-, oldalvédek és anyagi erő hiján a felebarátoknak egymagában kiszolgáltatott egyén, mikor körültekint a síkon, szemközt látja magát egy csodálatos phalanx-szal: a tátott szájak és csukott öklöknek egymásba fogózkodó zárt sorával. Rémületes látvány, mely a szív verését elállítja és a lelket megdermeszti. Mint mikor a fiatal ponty belekerül egy csuka-tóba. Tessék itt megmaradni, széjjel nem marczangoltatni, kenyeret találni és életczéljait folytatni.

Lehetetlenség.

Az oly világ, melyben az éhes egyének megszámlálhatatlanjai a hozzáférhető anyagnak korlátolt mennyiségére vannak utalva, nincsen kegyelemre berendezve, mert minden falat, melyet másnak juttatok, holnap engem ölhet meg, ha nincs. Az ilyen helyzetben nincsen irgalom. Ahol gyomortávlatból lát mindenki, ott a szív-

nek el kell némulnia. Amint hogy általában az irgalom és felebaráti szeretet csak vagy fejlettebb állapotok között, vagy csak igen fejletlenek között képes megmozdulni; vagy ott, ahol az egyesek az ő táplálkozási gondjaikat előre elrendezhették; vagy ott, ahol azok bizonyos patriarchális kezdetleges viszonyok miatt még nem fenyegetők.

De ahol egyesek részéről a táplálkozási készletekben való osztozkodás erőszak vagy birtoklás révén megnehezíttetett, súlyos feladat vár a gyengére.

Első sorban életét kell megvédenie, mert ebben az életben értékes táplálkozási anyag van. Kezd tehát bujkálni és rejtőzni. Megfigyeli a mások módszerét s ha ez beválik: utánozza. Alakoskodik, tettet és hazudik.

De ennie is kell. Éhes. Keres tehát táplálékot. Ám a táplálék nem szabad zsákmány már, mert az erősek lefoglalták, mielőtt ő csak éhes is lehetett. Kezd tehát a kerítésen átpislantani, majd lopni s ha az erősebb éber: csalni fog.

Így indult életnek a csalfaság, képmutatás és csalárdság; az, mit Darwin enyhén alkalmazkodásnak nevezett el, ami azonban gyűjtőnevén igaztalanság és hazugság, a morál nevén a Rossz. Az erőssel való élet-halálharczában a gyenge hozta

fegyverül a világelemek közé; a gyenge, aki, ha el nem akar veszni s éhen nem akar halni, sőt helyét meg akarja lelni a többiek közt: csalni, lopni, hazudni és alakoskodni fog, mert csalás és alakoskodás nélkül meg nem fog élni.

Nevezzük ezt a fegyvert, a megélésnek ezt az eszközét, ezentúl Hazugságnak. Mert az. Az erősek erejének utánzása, bizonyos tulajdonságaiknak szinlelése, a saját gyengeségének elrejtése, magától idegen tulajdonságok fitogtatása, bizonyos hasznos szineknek, alakoknak, tulajdonságoknak magára vétele; az, amit az *állatvilágban mimikriának* nevezünk: mi egyéb az, mint a hazugság? Az emberi társadalom gyengéi libériába bujnak, a mások szineit veszik fel, alázatoskodnak, vagy erőseknek, tehetségeseknek, sőt ha kell — ami pedig igen ritkán kell — még jellemeseknek is tettetik magukat; mire nem viszi az embereket a megélhetés és érvényesülés lobogó vágya!?

Ne gyülölködjünk ezek miatt senkire. Kevés embernek adatott, csendes szemmel nézni a mások nagyobb boldogulását; kevesebbnek adatott, ebben a bestiális tolongásban a filosofus nyugalmát megőrizve, a törvény fölismerése mellett is, önmagára visszavonulni és az érvényesülés égő lángját inkább szivének vérében kioltani, sem-

hogy a társai vad rohamában részt vegyen. Ha igazságosak vagyunk, nem szabad az életet az ideálok virágos kertjéből szemlélni, virágillattal telt és megvesztegetett lélekkel; de meg kell állapítani tudnunk, hogy *a gyengék nem a maguk törvényeit hajtják végre, hanem a természetét!*

Le kellene itt közölnünk a társadalom politikai, gazdasági és társadalmi történelmének egész irodalmát, ha ezt a nagy fejezetet illőképen illusztrálni kivánnánk; de van-e az iránt kétség, hogy az ember élete a bujkálások, alakoskodások és hamisságok szakadatlan lánczolata, és nem-e közhely már, hogy az egyén társadalmi érvényesülésének titka a ravaszkodások, élelmességek és csalafintaságok, meghunyászkodások és tettetések mentől ügyesebb kihegyezésében rejlik, melyek nélkül láb alá kerül és eltipródik, aki ezeket a mesterkedéseket el nem sajátítja? Újból is ismétlem: *nem az ember találmányai ezek.* Az állatvilágban általánosan ismeretes, miképen kell az üldözőket szin- és alakbujkálással lóvá tenni, vagy magát és csekélyebb félelmetességét nagyobbá és rettentőbbé föltüntetni a valónál. A macska, mikor puposkodik; a pulyka, mikor három akkorának felfujja tollazatát, mint akárhány felebarátunk, midőn poseba helyezkedik stb. stb.

Nem az ember találmánya ez az életbölcseség; ő azt már úgy hozta magával alárendeltebb faji korából. Az igaz, hogy elsőrangú művészi tökélyre ő emelte.

De bárhogy hirdessük és tanítsuk is az ellenkezőt: a magukra hagyott *gyengék megélési eleme a hazugság világa.* A gyengék túlnyomó sokaságban vannak; a magukra maradottak és elhagyottak iszonyú sokasága elönti a világot, melyben úr csak az erős, vagy a szervezett sokaság. A magára bizott gyengének a hazugság az, ami a halnak a víz. Nyilván *megélési törvénye,* mely nélkül nincs élet, nincsen siker, nincsen pályabetöltés. S ez oly rettenetesen igaz, hogy képmutatás meg nem állapítani egyetemes igazságként azt, miszerint a *gyengék el nem lehetnek ez eszközök hijával;* amiből az a további igazság bontakozik ki ellenállhatatlan erőszakossággal, hogy *ezek az eszközök az élet bonyolult alakzataiban szerkezeti szükségek.* Igenis: szerkezeti szükségek, melyek a társadalom fölépítése körül oly jelentékeny szerepet visznek, hogy náluk nélkül föl sem épülhetett, tovább nem fejlődhetett s a cultura a kezdetleges csoportosulásból ki nem virágozhatott!

E thémára visszatérünk még, mikor ennek az igazságnak állami szentesítését is ki fogjuk mu-

tatni, azoknak, akik a tények ilyen kíméletlen kiderítésétől fáznak, talán nem nagy tetszésére, de a philosophiai bonczolás jogának annál nagyobb dicsőségére, mentől biztosabb vezetője a kegyetlen diagnosis a gyógyulás folyamatának. Most azonban térjünk vissza thémánkhoz.

A gyenge eszközének vallottuk a hazugságot, mikor az magára szorult s egymaga kénytelen fölvenni az élet borzalmas harczát. De már föntebb megérintettük a gyengének egy másik fegyverét, azt, mely a most ismertetett fegyvert fölöslegessé teszi: a társulást. A sok gyengének összetömörülését egymás megvédelmezésére, egymás kiegészítésére, egymás támogatására, közös czélok, közös szükségletek kivívására, hasonló pályák befutására, azonos irányok kitűzésére: az associatiót. A sok egyéni erő összetömörülése ugyanazzal a fizikai erővel hat, mint a szerves erő. Az erősek ellenében a gyengék tömörülése: két newtoni erőnek egymásra hatását jelenti.

A gyengék fátuma, hogy ezt a világtörténeti fölfedezést csak a közelmult század második felében tették. A «proletárok szervezkedjetek!» mióta a világ fennáll, csak most zúgott végig először a milliók sorain s bár maiglan sem értették meg a riadót a maga teljes jelentőségében, de

mintha a társadalmi fizikának egy új törvénye harsogott volna végig rajtunk:

a világ fordul.

A társulásban rejlő tömegerőt az emberek csak nagy ritkán, kivételesen, szinte ösztönszerűen ismerték fel. Mikor néha-néha fölkerekedtek az elnyomottak s mintha boldogságról s egy szebb földi életről álmodnának: széjjeltörték bilincseiket s rávetették magukat a hatalmasokra; mikor a történelem sötét mélységeiből, mintha évezredek gránitrétegei alul is hallanánk vad boszúüvöltéseket: egy-egy alkalmi sorakozása volt ez a gyengéknek, falkák összegabalyodása, rajok összeverődése, fegyelmezetlen elemi próbálgatás a világtörvény felforgatására, melynek nem lehetett sikere, mert a szervezett tömeg ellenében csak szervezett tömegnek lehet rohanó ereje.

Az ember története ezért története a nagy szomorúságoknak. Az elenyészően csekély számú erős egyéneknek és a túlnyomó sokaságú gyenge egyének története: mi lehet más, mint szomorú? mint ennek a sok millió elhagyott, eltiport és elgázolt boldogtalannak siralmas vergődése, szolgasága és kínszenvedése? Az ember társadalmi élete épp ezért összefoglalása minden förtelemnek, mert a nem szervezett gyengéknek fen-

tartási eleme, fegyverzete, mindennapi kenyere förtelemnél mi lehet egyéb?

Csak a XIX. század kezdett a szerves tömegerőnek tudatára ébredni. A gyengéket össze lehet foglalni és tömegesíteni. A kamatot tőkésíteni. A széjjelzüllő, magára hagyott millió és millió egyesekből kerek milliókat összekalapácsolni s ezzel a legitim tömegek ellen a tömeg legitimitását hirdetni. Az anyagtömegesítés ellenében meg lehet kisérelni az emberek tömegesítését és ezt a két hatalmat egymás ellen le lehet mérni. A világot meg lehet változtatni.

Hogy ez a mozgalom a XIX. századba esett, nem a véletlen, hanem logikai fejlődés műve. Mondottuk már, hogy a nagy tömegek a fejlődésnek egy góczpontja, mely az egyéni feltagolásnak előtétele. Törvényszerűség van abban, hogy a világ számtalan kis egyénre oszoljon, aki mind a fejlődésnek legmagasabb foka felé törekszik. Ám ez az egyéni sokaság csak a nagy tömegek logikájából képes evolutionálni, mint okozat az okból. A kapitalismus ezért nem visszaélés, vagy ferde fejlődés, amint ezt a socialismus tanítja, hanem logikai folyamat, s ha a socialismus nem volna harczi párt, hanem tárgyilagos kutatója az igazságnak — amint hogy szerencsére nem az, mivel a fanatismus szerencséje a faj-

nak — belátná, mennyi köszönettel tartozik fajunk annak a sokat átkozott vagyoni összecsomósodásnak, mint a jövő fejlődést előkészítő ellencsomósodás okozójának, szülőjének és kikényszerítőjének.

VIII.

MIMIKRIA.

A HAZUGSÁG ÁLLAMOSÍTÁSA.

Az életben csak az erős érvényesül, vagy annak szinlelője.

Ezt mondottuk.

Emberek közt, ezek társadalmában, a társadalmi érvényesülés azoké, kik erősek, vagy az erőt hazudják.

Erős a képességek nélkül érvényesülő, akinek a sikerre vezető előfeltételek munka nélkül adattak meg, vagy aki bármikép jutott hozzá; aki anyaggal, vagy nevezzük már most társadalmi értéke szerint: aki vagyonnal bir.

Szinlelője az erősnek, kifejtésünk szerint, a vagyontalan, tehát az erőtelen, aki alkalmazkodik és a gyengének az előbbi fejezetben körülirt eszközeivel küzdeni kénytelen. Ennek a két csoportnak küzdelme ad a társadalomnak alakot és tartalmat; az ő egymás ellen vívott harczuk ad a fejlődésnek irányt és színt, a culturának virágot és illatot s az emberi törekvéseknek lendületet.

A társadalom szerkezetében a gyengék munkálkodása volt alapvető fontosságú. Miként már tudjuk, az erősnek nincs más törekvése, mint mentől több erőre szert tenni s ha ebben megakadályoztatik: a létező állapotot föntartani. Ha rajta állna s ha egymás közt nem versengenének, a társadalom összes vagyon- s erőkészlete egyetlen tömegbe gömbölyödne össze, amint hogy ez az állapot a despotikus államformában tényleg be is állt s ahol olygarchikusra tagoltatott, csak egyes erős családok munkája tette, hogy a despota velük osztozkodott. A tömeg felosztása mentől több kézbe, az egyéni tagolás: a gyengék áskálódásának gyümölcse, akik a már ismert eszközökkel humussá puhították a gránitot és jogállapotokat teremtettek. Jogalkotó működése ezért csak a gyengéknek van a társadalomban, a föltagolás és ennek törvényei: az ő munkájuk. Bátran mondhatjuk: cultura és fejlődés csak a gyengék révén szabadul világgá.

A társadalom és állam méltán mondható ezért a gyengék alakításának, különösen az új idők fejleményei óta, amióta az erőszak államaiból a jogrend államait bontották ki, amely kibontakozás egyet jelent azzal, hogy a néhány ember kezéből kiragadták a sok ember államát. Hogy ezt miképen csinálták, az egy másik fejezetnek lesz

tárgya; ebben a fejezetben ennek a culturmunkának más jelenségére kivánunk figyelemmel lenni.

A társadalom és állam a gyengék jegyében alakulván, benne az ő törvényei az uralkodók. Ennél az igazságnál természetes, hogy csak a modern alakulások lebeghetnek szemünk előtt; a régiek az erősek társadalma s állama volt, az ő uralkodó törvényük ennélfogva az erősek törvénye volt; és bár voltak ott is elegendő számmal gyengék, de azokat egyfelől erőszakkal tartották féken, vagyis rabságban, másfelől azzal, hogy megélésükről gondoskodás történt, a megélés ismert fegyverei nem nőhettek sem társadalmi, sem állami jelentőségre. Történelmi jelentőségűvé a gyengék működése csak a rabszolgaság és jobbágyság megszűnése óta emelkedett, és a gyenge elem világgá szabadításának óriási jelentősége annak a rohamos fejlődésnek mérczéjén mérhető le, mely vele együtt Európa és Amerika culturájában beállt és soha nem sejtett mérveket öltött.

Nem kell azonban azért hinni, hogy az ó-kor államai és társadalmai teljesen hijával voltak a mozgató és osztó erőknek. A gyengék ott is mozgolódtak, ha le voltak is lánczolva, ha élelmezésükről gondoskodva volt is. A szabad vagyon hiánya, vagy ami ezzel egyfogalmú: a sza-

bad élelmezés jogának hiánya oly zaklató s hajszoló természetű, hogy ha nem is azzal az átható és tolakodó, hanem a lassú mállásnak bomlasztó erejével: a dolgok végén mégis csak átgyurta a maga világait s ami cultura volt, mégis csak tőle való. Bizonyos azonban, hogy nem ütötte rá bélyegét a régi idők alakulásaira oly pregnáns módon, mint ott, ahol a gyenge szabadon tenyészett és összes tényezőit teljes szabadságban kénytelen volt kifejleszteni.

Megépítvén pedig a maga társadalmát, belevitte mind azt, ami őt fentartja és sikereit biztosítja s amit gyűjtőnevén már egyszer meg is neveztünk: a hazugságot.

Az, amit jognak neveztünk, a társadalmi szabályok összessége, ennek a hazugságnak a codifikálása. Erős és merész állítást koczkáztatok, jól tudom; de czélom nem szellemeskedő paradoxonokkal való fényeskedés s kiindulási pontom nem a jogintézmény gyűlölete. Ellenkezőleg: amint erről azok, akik e munkámat végigolvasni szívesek, meg is fognak győződni: czélom az emberi nem boldogságának egy lépéssel való továbbfejlesztése s a létező állapotok igazolása mellett a létező állapotok kellő megértésének elősegítése. Merészségemet a meggyőződés becsületessége menti ki.

A jogban az uralkodó elemek alapvető intézményei nyernek kifejezést. Az uralomra vergődött gyengék bástyákkal övezik körül magokat, akár fölfelé, a régi erősök, akár lefelé, az utánatörő gyengébbek ellenében, amiként azt a jogról szóló fejezetben közelebbről szemügyre is vettük. Most csak annyit, hogy a gyengékből is válnak erősek, ha magukat felküzdötték, de azért össze nem téveszthetők az igazi erősekkel, akik valósággal más fajúak. Multukat a megtollasodott gyengék soh'sem képesek megtagadni: régi természetük a vérükben marad s beleviszik vérükkel együtt mindenbe, amit alkotnak. Amidőn pedig arra utalunk, hogy a jog az uralomra jutott gyengék önmegerősítése, nem vagyunk ellenkezésben a belátásos iskolának Pikler által rendkívüli elmeéllel kifejtett azon törvényével, amely szerint a jog fejlődése a belátásra vezetendő vissza. Mert ha való igaz ugyan, hogy a fejlődés minden egyes lépését a czélszerűség belátása készítette elő, minden bizonynyal való az is, hogy arra a belátásra minden egyes esetben a belátók a maguk saját birtokállapotának czélszerűbb irányban való kifejlesztésére és megvédelmezésére jutottak. Amikor például a kereskedelmi jogot alkották meg, ezt a kereskedők forgalmának és e forgalom tényezőinek nagyobb

biztosítása érdekében tették, s amikor közigazgatási, rendőri s közlekedési jogaikat szabályozzák, azoknak érdekeit kivánják biztosítani, akik a közigazgatás, a közbátorság és a forgalom bizonytalansága, vagy rossz volta alatt szenvednek.

Nincs ennél természetesebb. A maga hatalmi s birtokkörének megvédelmezése oly elemi törvény, mely, amár eddig kifejtettek után, a táplálkozás és nemzés alaptörvényeivel azonos. Ez az erő logikája. Nincsen tehát természetesebb annál, hogy a jog azoknak veszi föl a jellemét, akiktől ered. *Ha a despotikus államformák és a kevesek államának jogi karaktere az erő s erőszak, akkor a sokak államának jogi jellegzetessége a gyengék erőssége: a hazugság.*

A hazugságot a jogi terminologia egy csodaszép fogalommal helyettesítette, mely a dolognak élét és gyülöletességét véve, a jogban rengeteg szerepet játszik és igen hangzatos hirrel bir.

A fictióval.

Az egész rendszer ezen épül fel. Oly annyira rajta épült fel, hogy teljességgel nem látjuk többé sem a szerkezetnek, sem oszloprendszerének, sem boltozatainak s tetőzetének hazug voltát és jogrendnek mást elképzelnünk már lehetetlenné is vált. Gondolkozásunkat, igazságérzé-

sünket, lelki és fogalmi világunkat föltevésekből állítottuk össze; kiindulási pontokból, melyekből tudva hamis czélokhoz jutunk el és a mi fogalmi világunk mindebben nem látja a præmissa hamisságával a conclusio igaztalan voltát, érzéseinknek nem inog a süppedékes talaj a lábuk alatt. A fictio a mi alapvető igazságunk, és napnál ragyogóbb koronánk.

A családjogban alapvető dogma: a pater est, quem nuptiæ demonstrant. A házasságjogban ugyanilyen a felbonthatatlanságnak, vagy legalább a felbonthatóság megnehezítésének erkölcsi érdeke. Az obligatiós jognak az a dogmája, hogy az okirat bizonyít a kiállító ellen, hogy szóbeli megállapodásokat az irásbelinek ellenében vitatni nem lehet stb. stb. . . . a végtelenségig folytatható. Mind ennek koronája pedig az az általános fictio, amelylyel a jogok összessége minden körülmények között azok részére biztosíttatott, akiknek részére teremtődtek, a birtokban levők részére: hogy a törvényeket mindenkinek ismernie kell! Hogy tudnia kell a parasztnak a kereskedő összes törvényeit, azok összes szövevényeit; tudnia kell a váltótörvény összes cselvetéseit; tudnia kell a munkásnak a földbirtokos részére hozott összes rabtartó törvényeket. Ismernie kell az állam minden tanulatlanjának a

közigazgatás, pénzügy, forgalmi és büntetőjognak minden emberölő hajszálfinomságait és ravasz fogásait; ismernie kell pedig a saját vagyoni és erkölcsi pusztulásának árán hatványozottabb mértékben és tudásban, mint az államnak magának s az ő közegeinek, a biráknak.

S itt sincsen még vége a fictiók intézményének. Államházvitel és birói igazságszolgáltatás kizárólag és teljességgel fictióra épült. A biróság döntésének felelőtlensége ép úgy azon nyugszik, mint a döntés maga. A bizonyítás rendszere, akár élő, akár holt bizonyítékokra alapíttassék, akár pedig a biró szabad mérlegelésének elvére: fictio. Mert vagy azon a föltevésen alapszik, hogy amit hit alatt vallott valaki, az igaz; vagy azon, hogy amit a biró itél, az az igaz; mindkét esetben kényszerföltevés dönti el a dolgokat, jóllehet a tanu hamisan esküdött, a biró pedig rosszakaratú, vagy zavaros fejű ember. Bátran mondhatni, hogy állami életünk, csak úgy mint társadalmi szervezetünk, az erőszakos föltevéseknek szakadatlan lánczolata, lánczolat, melybe a gyengébb belegabalyodik, a hogyan a légy gabalyodik és pusztul bele a pókhálóba, azzal a végzetes különbséggel, hogy a társadalom legyei a hálózatot semmi óvatossággal el nem kerülhetik, mert beleszülettek, hogy benne elpusztíttassanak.

E mellett a fictiókkal még ki sem merítettük a dolgok mélységeit. Miként társadalmunk jellege a jog színlelése mellett a gyengébbek elnyomása, azonképen czifrálkodik a törvényes rend is ezzel a fenséges névvel, noha minden építkezése csak olyan gúla, amelynek lépcsőfokain a birtokos fölfelé halad, a birtoktalan azonban irgalmatlanul leszorul.

Meg ne téveszszen bennünket a «gyengébb» ott, ahol a gyengéről, mint törvényhozóról van szó. A gyengeségnek is van skálája és gyengébb ebben a skálában az, aki a kapaszkodni tudó, tehát alkalmazkodó s ezzel erőre szert tenni tudóval lépést tartani nem képes. Ezek ellen csak úgy védekezik az erősödő gyenge, mint az erős ellen, és álladalma ezért két fronttal is bir: az egyik, amely az erőszak ellen védekezik; a másik, mely a gyengébbek elől bezárja a phalanx sorait. És ami ebben a két harczi frontra berendezett társadalomban a legjellemzőbb: az, hogy az erősek felé fordított oldala a saját harczi eleméből alakult: a hazugságból, hamisságból, alakoskodásból s ami mind ide való s onnan való; míg a gyengébbek ellenében, lefelé, az erősek fegyvertárából fegyverkeztek: elnyomással, erőszakkal és kiméletlen önzéssel.

Ez a bifurcatiója a politikai eszközöknek, mint

a szövőszék két fonala vonul végig az emberi társadalmakon, és pedig úgy azoknak erkölcsi, mint hivatalos alakulatain, vagyis államaikon. Ezért jelszava a modernnek: «iron hand in velvet gants», bársony keztyűben vaskezek, vagy a réginek: «fortiter in re, svaviter in modo.» A svaviter fölfelé, a fortiter lefelé; a velvet gants az erősnek, az iron hand a gyengébbnek. És törvényeink ezért hemzsegnek oly megállapításoktól, melyek látszólag a köznek, mindenkinek a javára szólnak, jóllehet csak a birtokban levők részére tétettek; látszólag az összesség érdekeit védik, holott csak a hozzászólók, a törvényhozó birtokos osztály számára teremtettek. Ezeket itt példákkal illustrálni, igazán annyit tenne, mint megirni a társadalom és állam alkotmánytanát, amire nem vállalkozhatunk. Minden művelt ember ismeri ezeket az igazságtalanságokat, ismeri mint a földi gyarlóság elmaradhatatlan járulékait, mint az embernek és társadalmának tökéletlenségeit. Őket felsorolni, vagy épen bizonyítani, fölösleges szószaporítás volna, mikor mindnyájunk lelkében eleven életet él annak a tudata, hogy állami és társadalmi szabályaink egyenes ellentétben állanak mindennel, amit jónak, erkölcsösnek és igazságosnak tanít iskola és egyház s mi magunk nyiltan vallunk ilyennek, mi-

dőn ugyanis a jóról, igazról és erkölcsről dogmatice értekezünk elméletileg; de ellenkezőjét valljuk, midőn az elméletet a gyakorlatra akarjuk alkalmazni.

Miért van ez így?

Azért van ez így, mert sem társadalom, sem állam el nem lehet máskülönben. Egyetlen napig nem élhet meg két ember egymás mellett, ha érvényesülni kiván s táplálkozási és nemzési szükségleteit kielégíteni akarja társadalmi alakulatban. Azok után, miket az előző fejezetekben kifejtettünk, a társas élet a meglevő szükségleti készletekben való osztozkodást jelenti; de mert az erősek és gyengék két fajtája közt az osztozkodás csak a két faj eszközei által megy végbe: a felosztás művelete az ő két hatóeszközüknek egymáshoz mért arányában fog lefolyni: az erős erőszakának és a gyenge hazugságának arányában. A társadalmi és állami alakulások nem egyebek e két elem elhelyezkedésének mivoltánál; sem társadalom, sem állam nem lehet el tehát az erősek és gyengék elhelyezkedési törvényeinek törvénybefoglalása nélkül.

A fictio az államnak alapja és alapgondolata. Alaptörvénye. Lehetetlenség államot fentartani kényszerföltevések nélkül; anélkül, hogy a törvény általános ismeretét feltegyük; anélkül, hogy

bizonyos jelenségeket bizonyos körülmények közt igaznak el ne fogadjunk; anélkül, hogy a birói döntés viszonylagos igaz voltát absolut igazságként meg ne állapítsuk és anélkül, hogy bizonyos intézkedéseket s rendezkedéseket egyesek érdekében, de másoknak látszólagos javára történtek gyanánt ne hirdessünk.

Ha egyetlen ilyen elemet kibontani próbálnánk a szerkezetből, az egész épület összedől s a katastropha elkerülhetetlen, annálfogva — s itt bujik ki a belátásos tan felszinessége, mint nem a dolgok mélyére ható s az összefüggések látása nélkül szükölködő — mert a szerkezet valójában nem szerkezet, hanem szerves építmény, amely, ha technikája a mindenkori belátáson alapszik is, de mélyéből fejlődött a dolgoknak, a természet őselemeiből, föl az emberi fejlődések — nem alkotások — magaslatáig.

Amikor ezért a fictiókat és a gyengék egyéb államalkotó szerkezeti tételeit a «hazugság államosítása» jelzővel jeleztük: nem az emberek közmondásos gyarlóságára és gonosz indulatára kivántunk utalni, hanem csak egy tényre, melyet, mint ilyent, ebben a levezetésben eddig megállapitani elmulasztottak, akartunk rátalálni oly vonatkozásokban, melyekről eleddig gondolkozni megfeledkeztek, mert ezeknek a rémüle-

tességeknek megbeszélése közben hol a fajnak gyarlóságára és kétségtelen gonoszságára történik magyarázó hivatkozás, hol meg csupán szabályainak helytelen végrehajtására. A törvényekben és közszabályokban, a szokásokban és közerkölcsökben rejlő hazugságokat és ellenmondásokat rendesen nem észlelik, mert nem észlelik a dolgok mélyén a szervi fejlődés logikai törvényét. De hogy mi, kifejlesztvén az őselemekből az emberi alakulásokat, a fejlődés logikai törvénye révén ezen alakulások belső igazságaira rátaláltunk: meg kellett állapítanunk a társadalom alkotó törvényeinek mibenállását is, amelyekről immár tudjuk, hogy nem felelnek meg sem annak, amit igazságnak nevezünk, sem pedig annak, mit erkölcsösül ismerünk.

Hogy mindamellett a legnagyobb erkölcsi ténynek nevezik az államot és legnagyobb igazságnak az ő functióit: ebben, jóllehet túlnyomó részét a törvényes és törvényünkből folyó hipokrizis szolgáltatja, egyrészben pedig azok részéről, kikkel az állam jót tesz, a komoly meggyőződés: alapjában nagy, noha csak öntudatlan igazság rejlik. Az állam csakugyan a létező legnagyobb erkölcsi tény, mert a természet egy nagy gondolatának kifejezése: annak, amely mentől bonyolultabb csoportosulásokra törekszik, mert

azokon belül az egyénnek mentől erősebb kiképzését és kialakulását tervezi, kifejlesztvén benne azokat az erőket, melyeket egy későbbi, nagy egyéni existentia szükségelni fog. Ez a nagy egyéni existentia — egy boldog kor nagy fejleménye — csak igen erősen kialakult egyénekkel lesz elérhető; nagy kifejlettségű egyének azonban csak erősen átgyúrt és keresztezett anyagcsoportosulásoknak lehetnek szülöttjei. Mondottuk már: a természet nyilván a világanyag teljes átgyurását tervezi s az így átmódosult és átfinomult anyagból nemz örökkön örökké uj anyagárnyalatokat. Csakis így állhatott elő az ember, mint gondolat s mint anyaginductio. Ez a typus is fejlődni fog. Fejlődésének alapját pedig a mentől alaposabb vérkeresztezés adja. Nos, csakis nagy csoportosulásokban van megadva a lehetősége annak, hogy ez a vérkeresztezés mentől sűrűbben lefolyjon. Ezért mondottuk az államot a természet nagy tervének és ezért van benne óriási erkölcsi valóság és igazság.

De csak az államban, mint jelenségben. Az állam maga sem nem erkölcsös, sem nem igazságos, mert csak szerves fejleménye olyan tényezőknek, melyek sem nem erkölcsösek, sem nem igazságosak. Az ember ugyanis nem erkölcsi lény, hanem elhelyezkedni és érvényesülni vágyó

csoportosulat, amely ezen igyekvései közben nem lehet igazságos. És ha nekem az is a meggyőződésem, hogy az emberben culmináló gondolatmenet folytatólag oly alakot fog még ölteni, mely az erkölcsi ideáloknak meg fog felelni: mindamellett való igaz, hogy a faj jelenlegi állapota a táplálkozás és nemzés körüli szükségletek beszerzési nehézségeivel lépést tartva, nem lehet más a milyen: hijával az erkölcsöknek és igazságoknak.

Aki ezen a valóságon fennakad, az hipokrita; ám aki előtte gondolkozva megáll és belőle a maga igazságait levonni tudja: az az emberiséget egy lépéssel előbbre viszi ama gondolat irányában, melynek isteni inductiója egy bár távoli, de körvonalaiban már sejthető tökéletesség felé vezet.

IX.

JÓ ÉS ROSSZ.
A MORÁL GENEALOGIÁJA.

Fölveti itt a fejét a morál. Az a titokzatos hatalom, mely a jelenségek lelkiismereti osztályozását végzi és ismeri a Jót meg a Rosszat. Fölvetődik utána a tolakodó kérdés: ha cselekményeink hazugok, társadalmunk és államunk cselvető hálóból van szőve, de ha mindezek a természet rendjének megfelelők, szükségesek, sőt mellőzhetlenek: mi van akkor a mi erkölcseinkkel, erényeinkkel, az igazsággal, őszinteséggel, nyiltsággal és becsületességgel? Hogyan vagyunk a felebaráti szeretettel s mind azzal, ami a szivnek oly jó és meleg?

A két kérdés külön vetvén föl fejét, külön is fogjuk tárgyalni. Előbb a morált.

Alig van problema, mely többet foglalkoztatta volna az emberiséget a morál problemájánál. Kelet népei megolvashatatlan évekkel a történelem kezdete előtt tűvé tették már a világegyetemet, hogy a jó és rossz eredetét és megkülön-

böztetésének fölszármazását kikutassák. Az európai philosophusok közül kettő járt közel az igazsághoz. Spinoza, aki a bifurcátiót a világanyag kellemes és kellemetlen subjectiv érzésére vezette vissza, és Nitzsche, aki az úri és szolgalelkek külön világfelfogásában lelte a megkülönböztetés okát. De Spinoza adós maradt az ő subjectiv kellemetességi érzésének igazolásával. Nitzsche pedig, ha jól indult is, de kátyuba került az ő eszményével, amely egy ragadozó és erőszakos, kegyetlen és bestiális emberiségben látná a tökéletesség betetőzését.

A modernek, akik nem akarják a dolgok és jelenségek mögött a nagy háttért meglátni, czélszerűségi szempontokból szerkesztik meg a nagy problemát, és a bifurcatiót a többség érzelmére, mint a társadalom rendszeres törvényhozó mechanismusára vezetik vissza. Jó az, amit az emberek magukra nézve kedvezőnek, rossz, amit kedvezőtlennek tartanak. Az erkölcsök a többség elvei szerint ebből a megkülönböztetésből származnak.

Egy következő fejezetben meg fogjuk szerkeszteni ennek a többségi tételnek differentialis diagnosisát, számtani nevén: a mathematikai ellenpróbát; most annak a vizsgálatát akarjuk megkisérelni, vajjon a jó és a rossz valójában

csak alanyi érzésekben léteznek-e s nem lehet-e a természetben rábukkanni az ő tevőleges létezésükre?

Soh'se fogjuk a világegyetem zengő harmoniáját megérteni, ha az embert és érzéseit ebből a harmoniából kiemelve, magunkat és érzéseinket izoláló székre ültetjük. Ha észleleteink mathematikus megállapításainak hitelt adunk, ha kutatásainkkal beleelegyedünk messze világok chemikai és phizikai életébe, a spectrum segélyével meg merjük állapítani a ködök és távoli világok anyagéletét, ijesztő pontossággal előre kiszámítunk megfigyelési körünkbe került minden mozgást, és pályájának egy csücskéből, tisztán logikánk fonalán (mert a mathezis a számok logikája) ki tudjuk fejteni a távolban száguldó hyperbolikus bolygónak útját, sőt ha Leverrier a negativumból meg tudta állapítani a Neptun bolygó pozitivumát: akkor végzetes vakság, az olyan eleven, tolakodó és rettentően igaz megállapításait az emberi érzéseknek és elmének, a jót és rosszat, minden áron a relatiónak és csakis az egyéni érzésnek betudni és nem keresni a két jelenségnek kosmikus ténybeliségét s az egyetemes rendbe való beilleszkedésének lehetőségét.

Csudálatos dolog, hogy az ember a saját belső világában fölmerülő jelenségek analysisében

mennyire bátortalanul kezeli nagy dolgokban hősi vitézséggel szárnyaló logikáját, mintha mindenképen elvesztette volna az összefüggést a kosmossal és magát teljesen a levegőben lebegő anyagvegyüléknek hinné, mely szülők nélkül, nem is rózsafán termett, hanem valami száraz kórón; holott pedig lehetetlenség nem látnia, hogy az ember a szó régibb értelmében sejtett mikrokosmos, mindennel együtt, ami a makrokosmosban igaz; amint hogy az ember, amire súlyt helyezünk, valósággal a teremtés logikai levezetése, mely mint ilyen, a szülők nélküli relatio hiján, egyszerűen nem képzelhető.

Minden a mindenségben combinatiók eredménye; anyagi és eszmei combinatiók eredője. Okozat két előző okból. Bizonyos okokból más mint bizonyos okozat: elő nem állhat. Ez az, mit okszerűségnek nevezünk. Bárányszülők csak báránygyermeket fognak nemzeni. Csak sast nemzenek a sasok. A viperától vipera fog születni, a fülemilétől fülemile. Méregtartalmú növényből soh'se lesz ibolya, viszont rózsából nem lesz digitalis. Bizonyos anyagi összetételek robbantó anyaggá egyesülnek, bizonyos mások illatos nedvekké.

Összefoglalva: ragadozók és szelidek — leszármazások.

Leszármazván: jóból jó származik, rosszból rossz. Leszármazván: jó csak jóból állhat elő, rossz csak rosszból. Ezért van igaza az olasz criminalistikus iskolának, mert a delinquente nato az ő rossz összetételének eredője; és ezért oly fenséges módon igaz, hogy a becsületes ember csak nagy szükségben tér le a tisztesség útjáról, mert a nagy szükség észbontó ereje és az ő saját akaratereje között egyesülés történvén, amannak irányában fejlődött ki a közös eredő.

A természet mindennap hoz létre jó és rossz anyagtársulásokat. Vannak elbűvölően bájos és illatos virágok és vannak rossz illatú, mérges, kellemetlen növények. Vannak táplálók, életfentartók és vannak bomlasztók és halálhozók. Vannak szelid lelkületű, jó indulatú, és vannak gonosz indulatú rablók, mérges fenevadak. Sőt vannak mérges, gonosz indulatúak az ásványvilágban is.

A hová csak pillantunk, különbséget látunk szép és rút, kellemes és kellemetlen, durva és szelid, gonosz és jó között. Ha ezeket a jelenségeket csak a mi dispositiónkra vezetjük vissza, állítván, hogy csak viszonylagosságukban léteznek: akkor egészség és betegség, élet és halál, éhség és jóllakottság, férfi és nő között sincsen valóságos különbség, s ha van is, aki az élet és

halál közt csak viszonylagos különbséget tud, az egyéni lét dolgában az sem vonja kétségbe, hogy vastag valóság. Valameddig pedig a lét positiv valóságában hiszek, logikátlanság épen csak egyéni létem absolut valóságát elfogadni, jóllehet ezt is csak gondolkodás és észlelés alapján tudom; logikátlanság minden más, jóval elvontabb valóságokat észlelésünk alapján valónak elfogadni és csak épen azt nem venni komolyan, hogy a természetben egyéb positiv tények is léteznek: gonosz indulatú és jó indulatú valóságok, mikor ezekkel minden lélekzetvételnél százszor is találkozunk s mikor a mi életünknek ezek adják meg a szinét, fényét, árnyát és világosságát!

A gondolkodásnak teljes fejvesztésére vall, észre nem venni a természetben megnyilatkozó egyetemes bifurcatiót, vagy ha észrevettük is, azt mint egyetemes törvényszerűséget föl nem ismerni, s ha egyben, másban fölismertük, a többitől erőszakolt magyarázatokkal elfordulni és csak önmagunkban keresni a jelenségek kettéhasadását. Pedig ez a kettéválás oly sokat jelentő ténybelisége a világegyetem szerkezetének, hogy szinte tolakodó vaskossággal magyarázza a maga benső mibenvoltát és legfőbb törvénye gyanánt leplezi le nemzési alaptörvényét, amely szerint

kettőből lesz a harmadik; him- és nőnemből: a tovarügyzés; erős és gyengéből: a fejlődés (erős a férfi, gyenge a nő) és így tovább két elemből minden, a mi létezőből lesz, legyen az akár élet, akár gondolat, vagy akár csak egyszerű árnyalat.

Ha a világ czélját nem ismerjük is, de eszközeiről láttuk már, hogy azok polarizálások, kettőzés által hatnak: a tevőleges és nemleges által. És annyira vittük is már, hogy a nőnemben a nemlegest, a himnemben a tevőlegest ismertük föl. Tegyük hozzá, hogy a nemleges nő azonos a passiv egyetemességgel, amely van és mulik, míg a tevőleges him a cselekvő különlegesség, amely a *van*ból fejti ki a *leszt*. Csak mikéntjét nem ismerjük a dolgoknak és történőknek és ezért is nem tudjuk még: a plus him és a minus nőnemből miért származik hol újabb plus, hol újabb minus? Amiknek titkát azonban nyilván a két combináló csoport belső hasonló összetételének minősége, a szülők külön bifurcáltsága őrzi.

Szegény Schenk professor, akinek theoriáját a tudomány annyira sietett a lehetetlenségek közé elzárni, ezért van igenis helyes úton, és mi sem jellemzi a mi pozitivista és materialista tudományunk belső züllöttségét jobban, mint ez az állásfoglalás, amely, ha végig gondolnának

rajta azok, akiket illet, egyenesen transcendentalizmusra concludál, amidőn azt mondja, hogy a nemre való hatás az anyagra való hatással fogalmilag is ki van zárva. De hát ők nem gondolnak végig semilyen gondolatot!

Nem ismerjük eszerint czélját a többi kettősrendű jelenségeknek sem, de valószinűnek tartjuk, hogy *az ellentétek és különbözetek egyesülése az eredőkre befolyással van és eszerint a fejlődés czéljait mozdítja elő.* Azt, hogy az erősnek a gyengével való párosulásából terem a magasabb typus és így a cultura, már láttuk.

A világ czélja (a már föntebb megvont határokban) az élet. Nem az általános élet, az egész mindenség, — mert az volt és lesz és nem függ combinatióktól, — hanem az egyéni élet, mely mindig újból lesz, új föltételek szülöttje és új föltételek alárendeltje. Ez az egyén lenni akar és neki nem vigasz az a tudat, hogy vele nem dől össze a mindenség és ha ő elpusztul is, más csoportosulásban elemei tovább fognak élni. Az egyéni lét absolut valami, nem átmenet; átmenet a halál, mely az újabb csoportosítás előkészítője, míg az egyéni lét, mint világczél s a világnak materializált gondolata, roppant igaz valami.

Ami már most ennek az egyéni életnek jó, az

nemcsak viszonylagos, hanem absolut jó; ami pedig ennek nem az, az absolut rossz.

Nem azért, mert az életnek kedvező: jó, ami jó; hanem azért, mert a jó minden körülmények között kedvez az életnek, a rossz minden körülmények között kedvezőtlen neki.

A viszonylagosság csak abban az esetben döntené el a jó és rossz közötti különbséget, ha a jó és rossz csak hasznosságában, vagy káros voltában létezne, de különben nem. Ha például a strychnin nem léteznék különben is, ha a vipera nem élne positiv életet, vagy mérge csak bizonyos ritka esetekben ölne.

Mert vannak relativ rosszak is kétségkívül. Így mikor az ember egy hegyszakadékba esik, vagy egy tégla hull a fejére; sem a hegy, sem a tégla önmagában nem rossz, ezzé csak combinatio útján vált. De a vipera mérge függetlenül tőlem is gonosz és a romlott levegő föltétlenül káros az életnek. Bizonyos combinatiók által a közönbösből, sőt a jóból is állhat elő rossz. A Duna vizében halált találhatok és a nap sugarai is ölhetnek. De ezek, mint említettük, csak combinatiók által létesülnek.

Ha már most valaki ennek ellene vetné, hogy a vipera is csak akkor mérges, mikor velem egyesül és a digitalis is csak azt öli, akit öl; hogy

így a vipera és a digitalis is csak abban a combinátióban káros, a melyben velem összekerül, míg másrészről a napsugár és a sziklahasadék, valamiképen a Duna vize is, magában hordozza az ismertek után a halált, ami fogalmilag kétségen kivül így is van, és mindezek csak ékesszólóbb bizonyságai a dolgok viszonylagosságainak: erre meg kell felelnünk.

Mi a viszonylagosság?

A dolgok jelentkezése az egyénnel szemben. Az egyén és a jelenségek közti arányszám. Prægnánsabban: a dolgoknak és az egyénnek egymás irányában elfoglalt mindenkori álláspontja.

A szikla veszedelmes felülről lefelé, alulról nem az; a Duna veszedelmes annak, aki uszni nem tud; a nap is az bizonyos föltételek között. Igaz, hogy a tigris sem öl meg engem, aki itt ülök nyugodtan iróasztalom előtt, és a vipera sem veszélyes ott, ahol nincsen. Ebben viszonylagossági tünetek vannak. De bizonyos határok közt minden viszonylagos a világon, s ha itt óvatosak nem vagyunk, könnyen a nihil ingoványába tévedünk, amelyben a gondolat elmerül és belefut. A kör oldalt nézve, ellipsis; a négyszög, rhombus; a koczka, rhomboeder. Ahány oldalról nézem mahagoni-szekrényemet s ahányan más oldalról egyszerre nézzük: annyi más alak-

ban fogjuk látni a szekrény és az egyéni állás-pontok mérvéhez képest. A Ding an sich soha nem lesz látható; amit látunk, mindig a jelent-kezés mibenvolta, amiből következik, hogy a világon minden csak relativ jelenség *velünk szem-ben*. De következik-e ebből, hogy a jelenségek egyébként nincsenek?

S ha bizonyos is, hogy a dolgok lényegét, a Ding an sich-t, nem látjuk, egyfelől, mert az alkotó gondolatukat nem észlelhetjük, másfelől, mert amennyiben szemmel láthatók, csak a nap-sugár reflexiói érintik reczehártyáinkat és amit látunk, lényileg mégis csak az agyra tett benyo-másuk, azaz, ennek a benyomásnak megfelelő gondolat, — ennek daczára minden bizonynyal a dolgok «vannak», ha nekünk nem jelentkeznek is a maguk teljes valóságában. Lehet ugyan a pozitiv lét valóságában is kétkednem, ám akkor nekem semmi sem valóság; akkor a tigris sin-csen, vipera sincsen, nincsen se nap, se Duna, se «én». Jó. Ez következetesség. De ha a lét valóságában hiszek, akkor hinnem kell abban is, hogy rajtam kívül más dolgok is vannak; sőt akkor épen a viszonylagosság fenforgása s jelent-kezése bizonyíték a viszonylagosságban jelent-kező dolgok önálló létezése mellett; mert hi-szen: ha a dolgok nekünk csak viszonylagosan

jelentkezhetnek, *akkor csak létező dolog lehet az, ami nekünk viszonylag jelentkezik, lévén a viszonylagosság a dolgok jelentkezésének törvénye.*

Amiből levezettük azt, hogy *mind az, ami nekünk jelentkezik, létezik;* amivel ujabb bizonyítékot találtunk a már egyszer kifejtett azon tételünk mellett, hogy ember nem képzelhet nem létezőt. De térjünk vissza tárgyunkhoz.

A természettudomány szeret ép az ellenkező concluzióra jutni. Ami nekünk viszonylagosan jelentkezik, az szerinte csak viszonylagosságában létezik, tehát egyebekben nincsen. Hogy ez a következtetés nihilismusra vezet, azt észre sem veszi a pozitivista tudomány. Így például Helmholtz már a fényt, a hőt, a hangot is csak annyiban fogadja el, amennyiben reczehártyánk, tapintásunk, vagy dobhártyánk létezik. Ha ezek a szervek nem volnának és nekünk fény, hő és hang nem jelentkezhetnék — mondja ő — akkor se fény, se hő, se hang! Más szóval: világosság nincsen, csak reczehártya van. Hang nincsen, csak dobhártya van. Még egy lépés: pusztítsuk el az embert, és nincsen világegyetem, amely tehát nem hogy megelőzte az embert, de követte: mert hiszen csak azóta létezik, a mióta mi látjuk!...

Nyilvánvaló, hogy ezek téves concludálások

és való csak annyi, hogy a jelenségek *velünk szemben csak érzékeinkben és érzékeink szerint léteznek*, de hogy rajtunk kívül is nem léteznének, nem mondható; sőt már most tudjuk, hogy amennyiben érzékeinknek megjelennek, egész bizonyosan vannak. Az igaz, hogy lényegökben másképen vannak, de vannak! Megállapítván pedig, hogy a viszonylagos jelenségek tevőlegesen vannak: *meg kell, hogy állapíttathassék tevőleges valósága annak is, ami nekünk, mint életünknek jó vagy rossz jelentkezik*. Jó és rossz van tehát, mert nekünk mint ilyen jelentkezik. És van e szerint akkor is, ha nekünk bármely okból nem jelentkezhetnék.

Már most való igaz, hogy a jó is jelentkezhet rossz gyanánt, valamiképen a rossz is jóképen.

A kérdésnek ebben a pontban rejlik nagy nehézsége, s ha itt nem különböztetünk rengeteg óvatossággal, problemánk veszedelembe kerül. Mert bizony nem tagadható, hogy az életnek kedvező napsugár halált hozhat, a közönbös Dunába bele lehet fulni és ha a viperát nem bántom, nem kap felém. A problema itt kezd élére állni.

Mondhatnók ugyan: bizonyos dolgokban készen van a halál, bizonyosokban meg föl nem kutatható. De azt helytelenül mondanók. A Duná-

nak egy cseppjében talán nincsen veszedelem, de a Dunában már van. Egy kiló vattában talán nincsen, de öt mázsa alatt meg lehet fulladni; Egy borsószem vatta a légcsőbe erőszakkal legyömöszölve pedig halált hoz. Nincsen tárgy a világon, amelyben halál ne volna. Megfordítottan: nincsen dolog, melyben élet ne találtatnék.

Mi következik ebből? Az, hogy minden létezőben van halál és élet. Mindenben tehát jó és rossz. S íme, most visszataláltunk egyik kiinduló pontjára e munkánk philosophiájának: arra, hogy minden létező két szülőnek eredője, egy him és egy nőbeli, egy plus és egy minusbeli, egy jó és egy rossz elem összecsoportosulásának eredője, mely amennyiben ez, tehát eredő: *kell, hogy szülőjének elemei is benne megtaláltathassanak, azaz benne van a himnek és a nőnek, a plusnak és minusnak, a jónak és rossznak az eleme.*

Benne van az élet, miként benne van a halál is: mindkettő, mint a szülőktől örökölt bifurcált világgondolat.

Nincsenek azonban benne az eredőben a nemzési csoportok *összes elemei.*

S itt kezdődik problemánk elhatárolása és megoldása.

A szülők nem viszik át összes egyéniségeiket az ő eredőikbe. Máskülönben ők maguk a nem-

zés pillanatában maradék nélkül eltünnének. Ami átmegy, az a nemző kettősnek csak átlója, mind a kettőnek a parallelogramm törvénye szerinti középeredője, egy új combinátió, *amelyben aszerint, melyik nemző anyagcsoport volt az erősebb, lesz tulsulyban az egyiknek vagy másiknak kimagasló jelleme.*

Így lesz himből és nőből: him vagy nő leszármazó, ha vagy az apának vagy az anyának anyagmivolta volt túlerőben. Így örökli a gyermek az apának vagy az anyának erősebb sajátságait; így ép ezért van a férfiuban is nőiesség és a nőben férfiasság az öröklés arányszámai szerint: nagyobb, vagy kisebb mértékben. Mindenben ezért van jó és rossz, élet és halál (valaminthogy nem csupán az életet, de a halált is örököljük és magunkban hordjuk), *de mindenben ezek az elemek az öröklés szerint foglaltatnak nagyobb vagy kisebb mértékben.*

Következetesen egyes létezőben több a jó elem, mint a rossz és viszont. Amivel a problemának nemcsak positiv valóságát, de leszármazását is bizonyítottuk és különösen annak adtuk okfejtését, miért jelentkezik bizonyos dolog kidomborodó jónak, a másik meg kidomborodó rossznak.

Bizonyos tulajdonságoknak erős mértékben

való fenforgása mindennapi jelenség még az oly elvont irányban is, minő a jó és a rossz. Van gyermek, amely magával hoz minden bájt, kedvességet, szelidséget és becsületességet, míg van ötesztendős apróság, amely lop, csal, hamiskodik, hazudik, árulkodik és a lelki gonoszság minden jelenségeivel fel van ruházva. Ugyanannak a szülőpárnak lehet két ilyen külön jellemű gyermeke. A vadállat és a szelid állat, a mérges és az illatos virág mindenki által megkülönböztethetőleg terem és bennük ezek a tulajdonságok a szülők inhærens tulajdonságaiból származtak le. S már most látni való, hogy a különbségeket a természet hozza létre s nem az ember találta fel, vagy ami ugyan azt jelenti: *a különbségek a természet nagy megkülönböztetései, nem a mieink. A különbségek igenis vannak.*

A problema kifejtése közben már most oda jutottunk, hogy vajjon az emberre mit jelent ez a megkülönböztetés?

Ugyanannak a törvénynek működése, mely az egyéneket létesíti, létesíti a különféleségeket, amelyek az egyének jellemző alapvonásai: létesíti a ragadozót, a mérgest, a kegyetlent és vérengzőt, a szelidet, nyiltat és illatosat.

Mindezek a jelenségek az egyéni életet szolgálják. Az egyéni élet végczél lévén, minden lé-

tező ennek a szolgálatában áll. Az a megállapításunk, amely szerint a jó és a rossz az egyéni élet szempontjából az, ime olyképen értendő, hogy a jó és rossz: alapjai az életnek, ennek tényezői, alkotó elemei s egyénesítői. Eszerint alapelemek, erők, melyek a parallelogrammban a széjjelhuzó erőket képviselvén, az eredőt szolgáltatják. Az életet szolgálni azonban azonos a halál szolgálásával is, mert az egyéni lét a halálát is magával hordja tarisznyájában. És már most pontosan megállapíthatjuk, hogy a jó az életet szolgálja, a rossz a halált.

Élet és halál a természetben egymásra utalt erők. Ami élet van a világon, csak más életek árán teremhet s tarthatja fenn magát. Minden egyéni élet a szomszédjának kész veszedelme, ennek rossz, magának jó. Ami e szerint neki jó, az neki élet; ami rossz, az neki halál.

Egyes életekben, létezőkben, azok után, miket kimutattunk, több veszedelem rejlik mint másokban. Egyesek a föltétlen veszedelemnek, mások a föltétlen életjóságnak foglalatjai. Egyesek föltétlenül üdvösek, mások absolut kárhozók; azokban jelentkezik a jó, ezekben a rossz.

A föltétlenül létező élő egyén a természetben föltétlenül létező élet- és halálhozó elemekkel áll harczban. Ez az igazság.

Az árnyalatok már járulékos természetűek. Minden, ami az életnek kedvező: jó. Ezzel pedig jó az is, ami az élet járulékosainak jó. Ami szép, jó, illatos, bájos, szelid; ami a megférést lehetővé teszi, a társas életet kellemessé varázsolja, az életet szolgálja: az jó.

Ami a pusztulást mozdítja elő: az rossz.

Ime, az erkölcs genealogiája!

X.

AZ ERKÖLCSI CHAOS.
DIFFERENTIALIS DIAGNOSIS.

Kutatásaink fonalát idáig bonyolítván, ez fölötte sajátságos csomóvá kezd bogosodni. Megállapítottuk a jót és rosszat, mint az élet szükségleteivel párhuzamosan futó tényezőket, és tudjuk, hogy jó az, ami az életnek kedvez; rossz, ami neki kedvezőtlen. A végén pedig utaltunk arra, hogy az erkölcs ebből a bifurcátióból származik. Ezzel a megállapítással az uralkodó felfogáshoz csatlakozva, magunkévá tettük, ha más levezetés utján is, az összes kutatók azon tételét, mely szerint az erkölcsi fogalmak a kedvező és kedvezőtlen (kellemes és kellemetlen) jelenségekből fejlődtek lelkiismereti elemekké; azaz: hogy a gonoszságot, csalfaságot, hamisságot és ezek összes járulékait az avatta bűnné, hogy a társadalmi életet megnehezítik, viszont a jót, őszintét, becsületest és igazat a társas életre való jó hatása avatta erénynyé.

Igen, de az «Erősek és Gyengék» s «A hazug-

ságok államosításáról» szóló fejezetekben megállapítottuk, hogy a társadalmi megélés törvénye az erősek erőszakoskodása és a gyengék csalárdsága, hogy társadalom a hazugság nélkül föl nem épül és állam nála nélkül egy napig fenn nem marad, mert a gyengének megélési eleme a hazugság, az erősé az erőszak. Megállapítván pedig azt az életigazságot, hogy a gyengének életeleme a csalfaság, hazugság és alakoskodás, az erősé viszont az erőszak: ezzel természeti törvény gyanánt kell megállapítanunk valamit, ami, amilyen igaz, olyan fájdalmas: hogy az életnek mind az kedvező, ami erkölcsileg rossz, mert mind az kedvezőtlen, ami erkölcsileg jó.

Ime a felfordulás!

Ha az előbbi fejezetben azt vezettük le, hogy jónak azt kell fölismernünk, ami a fentartásnak kedvez, akkor bolond dolog lesz ebből. Mert ha az életnek azok a jelenségek kedvezők, melyeket, az erkölcsi osztályozáshoz tartván magunkat, bűnnek nevezünk: akkor az életben nyilván bűnnek nevezzük az erényt és erénynek a bűnt! S akkor fölvetődik a nagy kérdőjel: vajjon miért mondjuk mi csakugyan bűnnek, ami jó, üdvös, hasznos és miért erénynek azt, ami rossz, káros és akadékoskodó?

Mert a csomó immár több oldalról bonyoló-

dik. Jó az, ami az életnek kedvez. Ami pedig az életnek kedvez, arról kimutattuk, hogy nemcsak a közfelfogás szerint az, hanem föltétlenül jó. Mindamellett rányitottunk arra, hogy társadalom és államban nem a jó kedvez az életnek, hanem a rossz.

Ha ez igaz, és nem lehet benne kétség, hogy az; akkor vagy helytelen a jónak és rossznak szokásos megkülönböztetése, és hogy jó a rossz, ellenben rossz a jó; vagy pedig hamis a levezetésünk és a kérdés elhatárolása nem az életre való kihatásában keresendő.

Ámde másban, mint ebben, a határvonalat fölkutatni lehetetlen, és ebben a kutatók valamenynyien megegyeznek, még azok is, akik az erénynek és bűnnek transcendentális származását vitatják, mert ezek szerint is «életszabályok» az erkölcsi parancsok, ami jelentőség dolgában azonos a mi meghatározásunkkal. De ha ez így van, ha tehát a jót és rosszat az életre való kihatás jellemzi, akkor nyilván a befogadott meghatározások a helytelenek, mert az élet ime mást követel s épen az erkölcstanok ellenkezőjét tartja magára nézve jónak.

Nincs más választás, mint vagy megengedni, hogy erkölcsi meghatározásaink hamisak, összes ethikáink hazugok, koholtak és ferdék.

vagy megengedni, hogy társadalmi és állami rendünk, ennek szervezete és szerkezete rossz irányban halad, hogy hamis, hazug, csalárd és álarczos!

Levezetéseink ime egy rettenetes alternativa elé állították. Akármelyik felé néz tekintetünk, a sötétség kétségbeejtő vigasztalanságában vész el gondolatvilágunk. Erkölcsi világunk hazug-e, avagy fejlődésünk vitt ebbe a sülyesztőbe? . . . Ha minket nem a tárgyilagos kutatásnak, hanem a politikusnak és pártembernek irányzatos szenvedélye vezetne, könnyen lezárhatnók itt a vitát: A társadalom fejlődése ime hibásan indult!

Tárgyilagos elme azonban ilyent nem állíthat. A természet nem fejlődhetik hibásan. Sokszor kisérletezik; sok kisérlete nem sikerül, de nagyjában — az átló irányában — a mi ténynyé lett, az logikai ténye volt mindig, amint hogy ez máskülönben nem is képzelhető. Vegyünk egy mathematikai levezetést, amelyben egyetlen átültető hiba esett: abból ugyan soha élő megoldás, vagy épen materializálható alakulás nem lesz teremthető. Képzeljünk egy logikai levezetést, melybe hamis tételek illeszkedtek bele, mi lesz ennek a vége? A világ, mint materiában gondolkodó logikai működés, egy napig sem képzelhető hamis utakon.

Hozzájárul, hogy megállapításaink szerint a társadalom másképp nem is épülhetett föl. Ha a világ számtalan társadalmai közt egyet mutathatnának, melyben a tömörülés másképen létesült; hol nem az erősek ragadták volna magukhoz a vagyont és nem a gyengék fejlesztették volna csalafintasággal, ravaszkodással és hazugsággal a magánjogok összes ágazatait: föl lehetne tenni, hogy a mi társadalmaink helytelen irányban meneteltek. De a világ mindenütt ugyanaz; annyira ugyanaz, hogy pl. ugyanabban az időben, mikor Németországban kifejlődött a feudalitás és aristokratia: tőle világtávolban, minden vonatkozás és összefüggés nélkül, ugyanez a közjogi állapot fejlődött ki a földteke túlsó részében: Japánban. Emberi társadalom nem fejlődhetett más törvények szerint, és ha a Marsban emberek vannak, a kosmikus azonos okok ott ugyanazokat az okozatokat fogják eredményezni. Nos, hát akkor nincsen más megoldás, mint az, hogy erkölcsi meghatározásaink hamisak, ethikánk hazug, morálunk humbug!

A társadalmi ethika alján folyó áram, — Nietzsche az ilyent alsó áramnak (Unterströmung) nevezi — annak is tudja a főárambeli ethikát. Egyenesen közérzéssé vált, hogy kétféle morált vallunk: egyet a nyilvánosság előtt, egyet ma-

gánhasználatra. A hazugot, a humbugot: elméletben, szószéken és templomban; az igazat, a természeteset: suba alatt, az életben, gyakorlati életczéljaink megvalósítása, kergetése közben. Azt, hogy a valótlanságot az állami szervezetbe is bevitték, csak mi állapítottuk meg: — az általános hit úgy tartja, hogy ott a morált codifikálták. Nem-e csodálatos jelenség azonban, hogy az élet visszaértékeli a törvények által átértékelt fogalmakat és az állam által kiadott papirosmorált igaz értékű érczpénzre váltja?

Aki azonban ezekbe a jelenségekbe mélyebben tud beletekinteni, bennök többet fog fölfedezni egyszerű «gyarlóságoknál», és nem moralizálni, hanem analyzálni fog, ha a mélységből nemes érczeket akar fölszínre hozni.

Mert ez az ellenmondás egy nagyobb kérdéssel áll összefüggésben, amely az egész problema megoldására vezet.

Azzal a zaklató kérdéssel ugyanis, hogy mi az, ami a társadalomban az absolut jót erénynek, az absolut rosszat pedig bűnnek ismerhette föl, jóllehet a rosszat vitte be cselekvéseibe és törvényeibe és a jót megöli, ahol rá-akad; mi az, ami a helyes értékelésre vitte rá, mikor az emberiség amióta csak fennáll, a jót csak kivételesen, szinte csak újabb csalásból, kép-

mutatásból cselekszi; mikor hát senki sem jó, de mindenki erkölcstelen, mindenki vétkezik és senki sem bűntelen? Egyszóval: ki tanított rá arra, hogy mit tartsunk erkölcsösnek s mit erkölcstelennek?

Ezzel a kérdéssel nem tudunk a többség törvényei szerint tisztába jönni, mert hiszen a többségről áll, amit mondtunk: hogy az a gyengék törvényeit befogadta. Sőt épen mert nem tudunk rá választ, adatott meg bizonysága annak, hogy a sociologia itt rossz nyomon halad. Mikor valamennyi szentnek maga felé hajlik a keze és lelke mélyén saját lelkiismeretének meggyónván, mindenki elismeri, hogy az úgynevezett nyilvános erkölcsök mellett, sőt rajtuk, a megtagadott erkölcs uralkodik, akkor honnan vettük: miért legyen amaz a jó és nem emez?

Az uralkodó osztályok tilalmával, amint ezt többen hiszik, ezt a kettős lelki állapotot nem lehet megokolni. Erővel, erőszakkal, rá lehet tukmálni az emberekre törvényt, halált, életet, boldogságot, nyomorúságot; de belső hitet, meggyőződést nem. Már pedig a bifurcatio belső meggyőződésnek, az értelemmel, sőt az akarattal is semmi összefüggésben nem álló lelki műveletnek a dolga, olyan, melyen erőszakot tenni nem lehet. Erő és erőszak ki is fárad, engedhet

is feszítő erejéből és ilyenkor a leigázottak lázadnak. Már pedig a jó és rossz közti belső megkülönböztetés soha meg nem szűnt. Ez a majdnem öntudaton kívüli megkülönböztetés nem lehet ezek után az «uralkodó» felfogásnak törvényszerű művelete, mert uralkodni valósággal nem uralkodik, sőt végig a történelmen a társadalom külső és belső életében a vezető szerepet mindig az igaztalanság vitte.

Fejlődéses állapotnak sem mondható. A keresztyénség ugyan úgy vallja, hogy Jézus tanította. De Jézus csak tömörebb kifejezésre juttatá, mondjuk: gyűjteményesen egybefoglalá az elszórtakat; megteremteni meg nem teremtette, mert előtte is voltak igazságos, őszinte emberek: előtte is hirdették az emberszeretet törvényeit és voltak emberek, akik Istenért, hazáért és egyéb elvont eszmékért meghalni tudtak. Jó és rossz régebbi keletű és nyilván más eredetű is.

S van még egy tünemény: hogy az élet garázda törvénye nem tudta kiölni a «jó» eszményét. Mi az, ami elpusztíthatatlanul, elnyomhatatlanul él az emberek lelkében, mit állam hirdet, ember érez, és mit sem ember, sem állam nem teszen? Honnan veszi ember, állam, ha sem ember, sem állam hasznát nem veszi, törvényei

szerint nem él, csak parádénak, iskolai példának, ajakbeszédnek használja? Honnan van az, hogy a jót elnyomni nem birta eddig és soha a rossz?

Mert azt már most megértjük, hogy a rosszat miért nem lehetett elnyomni, noha tűzzel-vassal, törvényekkel, külső megvetéssel és rettenetes lenézéssel üldözik.

Azért, mert a rossz a gyengének természetrajzához tartozik, és mert a legtöbb ember gyenge.

De ám: miért nem nyomható el a jó, habár senki sem míveli, bárcsak az ajkakon él, bár az emberi természet ellen való s bár a gyengét még gyengébbé teszi? Ki és mi tanította arra az emberiséget, hogy, jóllehet az igazmondással, őszinteséggel, önbecsüléssel, szívjósággal és becsületességgel, nyiltsággal és önzetlenséggel egy óráig sem birna meglenni; egy lépést nem tehet meg, sem mint állam, sem mint egyén; egy falat kenyeret nem szerezhet, sem magának, sem másnak; egyéni képességének, jogos ambitiójának érvényt nem szerezhet, de elkallódik, elzüllik, elpusztul és koldusává válik erényeinek, ismételjük: ki tanította az emberiséget arra, hogy annak, ami őt tartja, előre viszi, becsültté, nagygyá, hatalmassá, dicsővé, urrá teszi, épen az ellenkezője a jó és erkölcsös — tehát az, ami

őt elpusztítja; és mi tartotta meg benne mindemellett, mint valami elpusztíthatlan klenodiumot: az erkölcsi érzést?

Itt a helye egy megkülönböztetésnek, melyet fönntebb egyik fejezetünkben kilátásba helyeztünk és amely ezen tanulmányból ki nem maradhat. Van a rossznak ugyanis egy alfaja, melyet eddig, mikor erkölcstelenségről volt szó, föl nem említettünk, mint a megélésnek egyik eszközét: az *erőszakot*. Hogy pedig nem említettük, oka az: hogy nem tartozik a gyengék fegyverzetéhez. Az erőszak az erőseknek eszköze, és általában, valamint összetételében külön tünemény. Az erőszak a természet törvénye, az erő sajátos functiója. Az erőnek minden jelenése, mely nélkül élet el sem képzelhető. Az élet táplálkozást követel, ez pedig oxygénből, szénből, nytrogénből áll. Ezt onnan kell venni, ahol van. Az állatban lévén a legtöbb szén, a szénhydrátokat az állatból, mely nem adja szívesen, erőszakkal kell elvenni, vagy a növényekből, vagy a földből, a szerint, ki milyen étlapra van berendezkedve. A földi élet egyenesen a szénhydrátok körüli harcz. Elkeseredett gyilkos háború és mészárlás. Az erőszak tehát az élet rendes eszköze. Mit a hazugság (mint a gyengék fegyverzetének gyüjtőneve) kerülő úton elér, mert nincs ereje

a rendes úton elérni, az a természet rendes módja. A hazugsággal szemben a valóság. Tehát az igazság.

Az erőszaknak az erkölcsi világban való elhelyezkedése nem okoz annyi gondot, épen mert az erőnek megjelenési törvénye. Hamarosan meg lehet érteni, hogy az erőszak eszközei miért bélyegeztettek le erkölcstelenségekül, mikor hiszen a gyengék többségben vannak, az erőszak rájuk nézve veszedelmes, az ő megélésüket zavarja és nekik rossz.

Nem úgy, miként a gyengék fegyverzeténél: a sociologusoknak ennél könnyebb a módszerük. Az emberi társadalomban túlnyomó lévén a gyenge, csak természetes, hogy az erőszaknak lebélyegzése a többség akaratából, mint a többség érdekéből történt.

Visszatérhetünk ezen kitérés után ismét az előbb fölvetett nagy kérdésre: ki tanította hát meg a gyengéket arra, hogy ami nélkül ők elpusztulnak: az erkölcstelen és rossz? Ki tanította meg az embereket arra, hogy erkölcstelennek tartsák táplálkozási és fenmaradási törvényeiket, és miként van az, hogy valami, ami e szerint világrend, ellenkezzék a renddel, mihelyt emberi?...

Valami, amit természettudománynyal nem,

de természettudományi módszerrel megfejteni lehet.

A csökevények tanának segítségével.

A csökevényeket a tudomány, mint olyan szervi maradékokat ismeri, melyek valamikor régen, a fejlődésnek messze multban fekvő korszakában, bizonyos működéssel biró szervek voltak s azóta a nemhasználás folytán elcsenevészedtek. Az emlős állatok telve vannak ilyen maradványokkal. Ilyenek a himeknél az emlőbimbók, az embernél a gerincz utolsó legörbülő csigolyái és sok más, amit itt fölsorolni felesleges. A csökevények fogalmi világához tartoznak bizonyos cselekmények és mozdulatok is, melyek rég elfeledt és elvesztett szervek hirmondói maradtak: csökevények csökevény nélkül, vagyis csökevényes szokások. Ilyen például némely állatnál és embernél is, a száj végének felhúzása haragos felindulásban, mintha a felső fogsor végén valamely agyarnak akarna helyet csinálni. Nem ok nélkül mondja a magyar nyelv geniusa az ilyent «agyarkodásnak». A csökevényekkel foglalkozó tudomány — sajnos — csak a multra tekint. A jövőt nem tudván, nem figyeli meg kifejlődését. Sarkalatos hibája és bűne itt kezdődik a tudománynak, mely csak azt akarván elismerni, amit kézzel foghat, bár legtöbb állításai épen

csak föltevések: a jövő dolgaihoz gyávaságból nem nyul; pedig azt, hogy a fejlődés meg nem állt és nem mi vagyunk annak betetőzése, maga is hirdeti. Hát ha logika van tételeiben, akkor lehetetlen, hogy a jövő egyszerre, átmenet nélkül szakadjon ránk s akkor elkerülhetetlen, hogy az átmenetek csirái, a jövő csökevénye, már adva ne legyenek.

Így egész bizonyos, hogy az emberiség idegrendszerében változás kezd beállni valamely finomabb irányzat felé. A mit általában idegességnek neveznek, aligha beteges, inkább fejlődési tünetek; mert szervi kóros állapotok ilyen kiterjedt mértékben lehetetlenek, ha csak elfajulást nem észleljünk, amit semmiesetre nem tehetünk, mert az emberi nem nyilván erősen haladó és élettől duzzadó állapotban van, mely csodákat teremt és eddig nem sejtett pillantásokat vet a természet rejtekeibe. Minden anyagi volta mellett soha nem izgatták a lét nagy kérdései annyira az embert és soha sejtelem még annyira közelébe nem férkőzött annak, ami a nagy küszöb mögött áll és uralkodik. Ez a fejlődésnek és egészségnek, és pedig az agy tökéletesedésének frappáns jele.

A tudomány persze fázik ezektől az utolsó kérdésektől, Pedig azok is csak természet és az

ő kikutatásuk is csak tudomány. Valameddig persze tudomány csak az, amire a mikroskop ráfekszik, nem is fogunk tudni semmit. Pedig hiába, az emberi nem mégis csak több, mint «változékony alakja valamely szerves anyag egy kis mennyiségének: a szénnek, a víznek és nitrogénnek egy vegyülete az örökös mozgás állapotában». És az egész emberi hangyaboly rettenetes erőlködése bizonyára több, mint «a nap hőjének a növények útján szénben rögzített kis része». (Revue Scientifique XI. kötet, közli a Term.-tud. Közlöny.)

Az ember nyilván szervezetileg fejlődik; kell is fejlődnie, mert ami nem fejlődik, az meghal, miként meghal az egyén, mikor culminatióján túllépett. Nem haldoklik az emberi nem, ellenkezőleg: rengeteg mód szaporodik és életerős. E szerint, hogy viszájáról is bizonyítsuk a tételt, fejlődik. Mivelhogy pedig a fejlődés csirából kiinduló lassú lerakódás műve, a jövő régen bennünk van már csiráiban s talán typusában is le van rakva és megtervezve. Ki képzelte lehetségesnek, mielőtt az embriologia a maga csodáit föltárta, hogy az emberi faj története le van téve az emberben: hogy az embrio letéteményese ős idők rég elfelejtett s szinte hihetetlen eseményeinek? Való igaz: ezt a történetet olvasni kell

tudni. Szellemi vakoknak nem irt a nagy történetiró egy betűt sem. De annak, aki lát: mindent megirt. A jövőt is? A jövőt is.

A lotosvirág magja a lotos jövőjének mutatja embrióját. Mely csoda! Benne van a lotos teljes fejlődése picziny, alig észrevehető rajzban, amilyennek mutatkozik kifejlődött növény korában!

Az ilyen nem lehet véletlen, sem szeszélye a világelmének, amint hogy nem szeszélye az embriologiai visszatekintés sem. Az ilyen arról tesz tanuságot, hogy a teremtő minden typus teljes történetét elhelyezte az illető fajokban, ahol az meg is kell, hogy találtassék.

Az ember magasabb czélra teremtett állat. Nem igaz, hogy csak állat és egyéb semmi. Nem igaz, hogy csak chemiai vegyülék, melyet csak valami buta erő foglal össze. Az embernek czélja van és rendeltetése, mert a világnak is van czélja és rendeltetése. Az ilyen észbontó csoda nem létesült semmiért, mert van benne annyi észszerűség, mint egy pápua négerben, egy hangyában, vagy egy méhecskében, akik egy lépést sem tesznek czél és ok nélkül.

Nem ismerjük az ember rendeltetését, nem tudjuk, kik és miért vagyunk? De ha nem tudjuk — mert a problemát letűzni átfogó szem-

mel, mely nem ijed meg a saját árnyékától, nem merjük, a természettudományi módszert túlságosan szűk keretbe zárva, a theosophiat pedig túlságosan széles, elszállingozó és lehetetlen ködökben elfullasztva: azt sejtjük, hogy magasabb czélok felé megyünk és *rendeltetésünk ott van valahol egy oly typus körül, mely magát az anyag rabbilincseitől emancipálta.*

Ebben a sejtelemben rejlik pedig a mi kérdésünk megoldása. El fog következni egy kor, midőn az ember, mint a föld egyetlen élő teremtése, mely a természetnek urává lett, amint sok tekintetben az ma is: fölszabadul úgy az erőszak, mint a gyengék egymás ellen törő harczának kényszere alól, mert táplálékát meg tudja szerezni e nélkül is.

Az anyag arányos felosztása és feltagolása oly módon, hogy minden erőközpont játszva találja meg a maga szükségleteit, nyilt czélja a világrendnek, mely a nagy tömegek fölbontásának és az apró existentiák lehetővé tételének síkjában fejlődik, amiután a nagy tömegek alakulásának, mint egyik evolutionalis szakának síkján átesett. Látjuk mi ennek a törvénynek érvényesülését az emberi gazdasági viszonyok alakulásában. A nagy vagyonok összecsomósodása szükséges volt, bizonyos fejlődési állapot létesítésére. E nélkül az

apró existentiák ellentömörülése és öntudatra való ébredése soha meg nem esik. De hogy ezek megmozdultak, szervezkedtek, tömörültek és erőre szert tettek: elkövetkezik az anyagfölosztás és tagolás nagy culturmunkája, vagyis az az idő, mikor minden egyén táplálkozása háborúság és küzdelem nélkül lesz lehetséges.

Az emberiségnek ez a jövő typusa. S mint a természet törvénye, ez a typus sejtelemszerűen él benne a lelkekben. Vele együtt benne él pedig a lelkekben az a sejtés is, hogy ez a typus, mint az emberiség magas ideálja, *híján lesz az alsóbb typus megélési eszközeinek: az erőszak és a hazugság arsenáljának, mint amelyek ezek szerint egy alárendelt brutális létnek feltételei.*

A problemának ez a megoldása. Igenis: van absolut jó és absolut rossz, és az ember fölismerte minden ellenkező kényszer daczára, saját érdekei ellenére, állami és társadalmi szükségletei és fejlődési tényei ellenkezése daczára.

A hazugság államosítása csak fejlődési állapot, mely helyet fog adni a valóságok államosításának.

Mikor?

Jó volna akkor embernek lenni!

XI.

A TÖBBSÉG MECHANIKÁJA. DEMOKRATIA.

Az összetett dolgok élete: számtalan összetevőinek együttes hatása. Alku, mely a felek közti erőviszonyok törvényei alapján létesül. Az erők megalkuvását, azaz, a széjjelhúzók erőpróbálkozásának míveletét az erőtanban az erők parallelogrammjának elnevezésén ismerjük, amely nem egyéb, két nagy párt döntő tusájánál és ennek eldöntésénél, az átlagerő nyilvánulása mellett.

Az erők parallelogrammjában látni való, hogy a két párt megalkudott. A többség nem tudja teljesen érvényesíteni akaratát, nem öli meg a kisebbséget. Ez nem vesz el tehát teljességgel, sőt bár a többségnek akaratához képest dőlt el a küzdelem, de ebben az irányban a kisebbség akarata is érvényesül. Ha megközelítő igazsággal akarjuk meghatározni a történteket, ezt így tehetjük: Egyik félnek sem sikerült akaratát végrehajtani, de a végrehajtás az erősebbnek

kivánsága irányában, a gyengébb óhajának tekintetbe vételével történt.

Amikor az elvont mathesis, mely nem egyéb a világnak számban kifejezett jogrendjénél, az ő erőtörvényeit megtalálta, a többség elvének uralkodására ismert rá az ő legegészségesebb alakjában, amidőn ugyanis csak uralkodik, de el nem nyom.

Ezt a törvényt véges-végig felismerhetjük a világéletben. A több uralkodik a kevesebb felett, de ebben az uralkodásban a kisebbségnek is megvan a maga állása. Egészben el nem vesz, csak enged, mert vele kénytelen. Valamint hogy a többség sem azért enged akaratából, mert így akarta, hanem mert vele kénytelen. Az eredményt tusa előzte meg, melyben nem birta az erősebb megölni és megenni a gyengébbet, tehát megalkudott vele. A többség döntése ezért nem is azonos a győzelemmel és teljes meghódolással, hanem egyességi alku, mely akkor is az, ha tisztán mathematikus művelettel, vasgépek háborújában létesül: csakhogy ezekben az esetekben a «mechanismus» működött, amint az akaratnak holt tárgyakban való megjelenését és cselekvését elnevezni szokás. A kovácsolt vas is millió élő atomnak és ezek összetevőinek, a theoretikus «iónoknak» társas egyesülése. Míg

a vasban erőművi összehatások történnek, az élő atomok milliói a támadó vashenger élő milliói ellenében rögtön mozgósítják hadaikat és megkezdik a függetlenségi háborút, melynek a vége halál, vagy átló-egyesség. Halál: ha az egyik hengernek atomjai tulságos többségben vannak: egy tíz láb vastagságú henger összekerül egy tíz cm. vastagságuval, melyet okvetlenül széjjelmorzsol. Egyesség: ha a tíz lábnyi öt lábnyival kerül össze, egymást széjjelszedni nem birja és ennélfogva az átlóban egyesül.

A növényi és állati életben ezt a küzdelmet a sejtek szövetkezései küzdik végig. A szükséges táplálkozási anyagok fölvétele közben sok esetben fejlődnek ki erős belháborúk, hol a betóduló idegen hatékonyságok erőszakoskodása, hol meg a tápláléknak a sejttársadalom tagjai közt való felosztása közben. Mindegyik eset valóságos lázba (tudjuk, hogy a «láz» a fagociták harcza az idegen elemekkel) hozza a societást, mely a szerint dől el, ki az erősebb. De ha a szervezet élni és gyarapodni akar, az osztozkodás közben a többség nem eszi el a kisebbség elől a táplálékot, más szóval: a kisebbség szükségleteit is érvényesülni engedi.

Látni való ezekből, hogy a többség kosmikus functio, mely az erősek és gyengék tömeges

mérkőzésének természetes, mert kényszerű eredményeként, a fentartás és táplálkozás alapeszközévé vált. Nem egyéb az erős és gyengének tömegtörvényénél, mely a kosmosban nem más, mint ami a földnek egyéni életeiben.

Látni való továbbá, hogy a többség elve nem emberi intézmény, nem a mi korunk létesítése, holmi alkotmányos játék, melyet a hatalmasok a népeknek juttattak forradalmi izgágaságok lecsitításaképen, — hanem őstörvény, melyet ismertünk, mikor még protoplasmák sem voltunk és a franczia forradalom még az aeónok mérhetetlen távolságában szunnyadt, mint az erők próbálgatásának egy alkalmi nagy ténye, amelynek csirái benne voltak abban a protoplasmában, mióta keletkezett.

Az ember társaséletében is kezdettől fogva működött a többség elemi ereje. De kezdetben széjjelmálasztóan: az erősek tulnyomó többségben voltak. A faj még őserejében pompázott. Erős volt és erőszakos. A gyengéket elpusztította. A legyőzött ellenségeket nem csatolás, hanem a gyomor révén kebelezte be. Ezért is nem gyarapodnak a csupán halálosztó fajok.

Az idők elteltével, midőn a legyőzöttek életben hagyattak és velük az államiság keletkezett, a fentartás körül már egészségesebb alakot kény-

szerült felvenni a törvény és megkezdődött a parallelogramm rendszeres működése. Szegényesen és kezdetlegesen működött, már az igaz. Az átló alig pár hajszálnyira hajlott el az erősek utirányától. Nagyon is gyengék voltak a gyengék. Nagyon is erősek az erősek. Csak épen, hogy már meg nem ehették egymást és ez meg is látszik a fejlődésen. Azok a népek, melyeknek gyenge tömegei bele nem szólhattak a közügyekbe, mert jogokkal, vagyonnal nem rendelkezve, a gyomortól kiinduló köldökzsinórokon függtek patronusaiktól, soha szabad fejlődésnek nem indulhattak, és csak épen, hogy éltek. Mert a törvény elnyomása, mint minden igazságtalanság, kemény boszút áll a szervezeten. Ha növény, ha állat, ha ember: nyomorék és törpe lesz belőle, mert, miként ezt másutt már kifejtettük, a typus ideálja csak az összes részek szabad és egyenrangú táplálkozása, azaz kifejlődése révén fejlődik. Egyenrangú és szabad táplálkozás viszont csak ott lehetséges, ahol törvényünk szerint az egyes részek elegendő hatalommal rendelkeznek, a nekik szükséges táplálkozások körül azt a beleszólást érvényesíteni, mely a typus parallelogrammjának megfelelvén, a közjónak megfelelő átlót létesít.

Az a nép, mely az egészséges átló felé nem

közeledik, megállt fejlődésében. Az európai népeket az ókorban az ázsiai népek utrakelése, az újkorban az Amerika fölfedezésével járó felfordulás mentette meg Kina és India sorsától. Mindkét esemény az erőseknek és gyengéknek összetűzését és a gyengéknek elszaporodását okozván, a parallelogrammnak olyan felfordulását vonta maga után, mely az ideál felé vezetett. A többség már most a számszerű többségből sorakozott, ami azt jelenti, hogy a táplálkozás és az ennek nyomában haladó jogok szélesebb rétegeknek kezdettek kijutni. A világ fejlődésnek, jólétnek indult. Cultura, műveltség, tudomány és művészet kivirágzott. A faj tökéletesedésnek indult.

Csak indult. Hol van még a typus ideálja? Hol van még a többség valóságos uralma és viszont a kisebbségnek méltatása? Európa népei szédületes arányban szaporodnak és aki szaporodik, az a gyengék tömege. Mind nagyobbá lesz a kívül rekedt jogtalanok serege és mind kisebbé a hatalomban levők száma. A többség földrajzi polusa sohasem esett össze a mathematikai polussal. Száz év óta azonban teljesen föllibbent a mérleg, ami betegséget és természetellenes állapotokat jelent, melyek visszafejlődésre és bomlásra fognak vezetni, ha ugyan

a természet az európai népek fejlődésének jobb jövőt nem szánt, amint hogy bizonyára szánt is.

Szóltunk ugyanis fentebb arról a vastörvényről, amely az erősek vagyontömörülése és elhatalmaskodásával szemben a gyengék tömörülését vonja maga után. Nos, ez a tömörülés megtörtént. A holt tömegek ellen szervezkedik az élő tömeg. Erő erő ellen. Hatalom hatalom ellen. A gyengék egy része ezt a szervezkedést socialismusnak, másika demokratiának nevezi. Mindkettő a jogtalan tömegeknek a hatalom bástyáiba való bevonulására tör, beleszólni a vezetésbe, mondja az egyik, részt venni a táplálkozásból, mondja, nagyobb mélységgel, a gyomor clairvoyant képességével, amaz.

Bizonyos, hogy ez a tömörülés az egyensúlyt helyre fogja állítani és a valóságos többséget uralomra fogja juttatni, mert kosmikus erő van benne. A demokrátia a dolgok természeti rendje. Minden egyes egyénnek érvényesülése oly alapvető föltétele az ideális typusnak, hogy azok után, miket láttunk, szó sem fér elemi igazságához. Nem ugyan ahhoz a demokrátiához, mely minden ember egyenlőségét hirdeti. A természet nem ismer egyenlőséget, az emberek sem lehetnek egyenlők. Ahány sejt, annyi egyéniség, annyi különbség. Másfelől nem igaz az a

sokat hajtott tétel sem, hogy a természet aristokratikus, mert csak a kiválót favorizálná. Dehogy favorizálja! Megszámlálhatatlan sokaságban élnek a földön a közepesek, az erőtlenek, a silányok. Majdnem több joggal mondhatnók, hogy a silány az, amely kedvezésben részesül. Való igaz csak annyi, hogy erősnek lenni jó. Nos, ezt tudja és erre is tör a gyenge. Sőt sokkal hevesebben töri magát a jólét után az erősnél, akit épen brutális ereje és a birtok elpuhító renyhesége tesz tehetetlenné. Az egyéneket illetőleg a természetben tehát nem találjuk meg a demokrátiának azt a tételét, mely az egyenlőséget hirdeti. De igenis megtaláljuk a táplálkozáshoz való egyenlő jogot. Az igazi demokrátia, valamennyi egyénnek elutasíthatatlan közös vonása, minden ember azon ősi jogában sarkal, hogy táplálkozzék és szükségleteit födözze. S mert társadalomban ezek a szükségletek csak azoknak jutnak, akik fölöttük döntenek, ezért természetes a gyengéknek uralomra törekvése, vagyis a demokrátiában való egyesülése. Ami közbül megjegyezve, a demokrátiának és socialismusnak minőségi azonosságát bizonyítja, azzal a különbséggel azonban, hogy a socialismus tisztábban látja a maga föllépésének alaptörvényeit.

Ezért természetes a culturnépeknek demokrá-

tikus törekvése is, mert a culturnépek a gyenge fajoknak és képességeiknek, tehetségeiknek és küzdelmeiknek eredői, az erősekkel való mérkőzés átlói és mindennek, mit a művelődésnek köszönünk, megteremtői. Ha ezek a gyenge fajok abban, amit teremtenek, osztozkodni kivánnak: ez a parallelogram törvényei szerint meg is fog történni, de a népnek többséguralma kell hozzá.

Fölveti fejét tolakodó logikával a tétel arithmetikai ellenpróbája:

Ha minden egyes része az egésznek teljes mértékben érvényesülve, teljes joghatalmi körrel felruházva, egyformán osztozkodik a közvagyonban: hol marad ez esetben a többség uralma, mint a tömeg fenmaradásának alapvető föltétele? Hol marad, mikor teljes egyenlőség mellett nincsen többség, mert nem lehet kisebbség, az erők működésének áldásos mechanikája megszünt és valamennyi tagjára a társadalomnak rá fogja tenni az ő zsibbasztó ólomtenyerét az örökbéke mélázó geniusa?

A tolakodó kérdés elevenen érinti themánkat. Valami, ami él, csak a parallelogrammban él. Miként minden lépés egy elkerült és megakasztott esés, az élet csak a széjjelhúzó erők megalkuvása. Az élet átló. Minden lélegzetvétel életet szív, minden kilélegzés életet veszt. Ha eb-

ben a pillanatban megáll a tüdő működésében, ott, hol az erőműtanban a holtpont beáll s az emeltyűkar rajta lendülettel túlesni nem képes: bekövetkezett a halál. Az élet az erő, a halál a gyengeség. De az élet igen szegény a halál nélkül, mert a halál a gyorsan kifáradt anyagnak újabb csoportosítója, új egyesülések létrehozója és új próbálkozások tervezője. Az erő viszont igen szegény a gyengeség nélkül, mert a gyenge a gyorsan kifáradó erőnek újabb anyagcsoportosítója, új egyesülések létrehozója és új próbálkozások tervezője. Valami, ami él, tehát csak az erőseknek és gyengéknek küzdelmében élhet életet, olyant, melyre az emberiség nyilván hivatva van. Miként az erősek gyengék nélkül, ugyanúgy nem tarthatják meg társas létüket a gyengék sem az erősek nélkül. Csupa gyenge csak úgy elmállik, mint a magára hagyott csupa erős. Nincs aki vezesse, aki összetereli, aki ellen szervezkedjék, aki ellen gyengéi erőkké fejlődnének. Államiság, melyben a gyengék nem többségben, hanem absolut hatalomban vannak, ellenmondás nélkül megszünik élni.

Nos, erre nincsen is lehetőség. Az erősek faját kipusztítani nem fogják soha a gyengék, épen velük született enyheségüknél fogva. A haladó cultura mindössze kevesebbre fogja szorí-

tani őket és már ez a kisebbség is biztosítja a parallelogramm mechanismusát. De van ennek egy másik biztosítéka is, mely ugyanoly mélyen gyökerezik az emberiség természetében: ez a gyengéknek erősbödésében rejlő erő maga, mely a még gyengébbek ellen rögtön phalanxba sorakozik, mihelyt hatalomra jut. Beláthatatlan időkre van biztosítva ezzel a legalsó rétegeknek az a tartaléka, melyből a gyengék sorakozása történik. Az anyagcsere sehol sem működik oly elevenen, mint az emberi társadalomban. A legalsó rétegek emelkednek, a legfelsők kifáradva porba hullnak, ahol az újabb legalsókkal alomul szegődnek az emelkedők alá. Gondoskodva van ezzel a rétegtörvénynyel arról, hogy a gyengék ki ne veszszenek és a természet váltógazdaságában gondoskodás történt arról is, hogy az erősek kellő számban teremjenek: ha beözönlés által nem, hát rétegemelkedés útján.

Ezzel eldőlt a kérdésben rejlő egy másik problema is. Az emberiség jövő ideáljának, a typus tökéletességének alapföltételéül a táplálkozás teljes feltagolását mondottuk; de mondottuk egyben azt is, hogy minden küzdelem a táplálkozás küzdelme, minden jog a vagyon hatalma. A vagyon s hatalom feltagolásában benne rejlik tehát a társadalom legtökéletesebb élete és — halála!

Mondottuk ezt? Mondottuk. Igenis az élet culminatiója egyenlő a halállal. Ez így is van, különben nem csúcsosodnék minden élet halállá. Ha a halált megsemmisülésnek tekintjük, tételünk nem is áll, de a halál mi egyéb, mint a már nem jól működő összetételnek liquidálása azon czélból, hogy új csoportosulás keletkezzék. Ha az emberiség ideálja elkövetkezett, föl is fog bomlani, hogy magasabb ideálnak adjon helyet. Ha a táplálkozási harcznak vége, olyan typus fog előállani, melynek nem kell a táplálkozásnak az a brutális neme, amely minket éltet. Ki fog a jelen durva alakzatból fejlődni, miként a torkos hernyóból a lepke.

De hol van még ez a kor? És mennyi tennivalója, küzdelme és tagolási kötelessége van még a fajnak! Majd ha elkövetkeztünk oda és az öszszes almok anyagcseréjének végére jutottunk: fölveszszük a themát újra. Addig is a parallelogramm törvényei dominálnak társadalmainkban: a gyenge helyet keres az átlóban.

XII.

JOGFEJLŐDÉS ÉS CULTURA.

Az erősé a világ, övé a boldogulás, úgy-e? Ah, pedig hol rekedt volna meg az emberiség, a történelem melyik süppedékében, az erőtlenek nélkül? Halandó, aki ma végig jársz nagy civilizátiód virágos mezőin és szaggatod annak illatos virágait, miközben csodálkozással olvasol a népek történeteiben a hatalmasokról, a diadalmas hadverőkről s az óriásokról, és úgy találod, hogy ezek alapították meg az emberiség nagyságát, nemzeted dicsőségét és a te mostani jólétednek korinthusi oszlopsorait: rengeteg mód hálátlan tévedésben vagy, ha nem szentelsz szivednek politheistikus csarnokában egy örökké füstölgő oltárt azon névtelenek emlékének is, akik sirba szálltak, nyomtalanul bár, de megtermékenyítve a világot tetteik csodáival s akik nélkül hadverő nagy hőseid, a te nemzeti nagyságod megteremtői csak pillanatnyi sikert értek volna el, mulandóbbat a tenger hullámainál.

Az erőseknek is kijutott a maguk osztályrésze a művelődés történetében. Elfogult, aki tagadja,

hogy a kereteket ezek kalapácsolták össze. Ami törvényünk nem ismervén a fölöslegest, természeti alapon áll: el kell tehát ismernie az erősnek is jogát és e szerint az ő szükséges voltát a dolgok rendjében. Az erősek verték össze a nagy vagyonokat, mert ezek hatalmat adnak, és a nagy hatalom kalapácsolta össze a nálánál kisebbeket, ragadta magához a földet, a minden vagyon ősanyját, a nagy tömegnek súlytörvényei szerint. Való igaz, hogy a minden cultura alapvetőjét, a nagy tömegeket, vagyonban és földben az erősek hordották össze s náluk nélkül az emberiség maiglan is széjjelforgácsolt apró törzsekből állana, nomádokból és vadászokból, akik szabadok ugyan, de vadak, és a faj jövőjének megkészítésére képtelenek.

Hol maradt volna azonban ez az összeharácsolt rengeteg tömeg az erőtelenek munkája nélkül? Mondottuk már fentebb: a világegyetem szerencséje a sok apró erő beleszólása; náluk nélkül rég összefutott volna egyetlen rengeteg tömeggé, melynek felületén kiült volna a sápadt halál. A gyengék munkája az élet. A gránit fölpuhítása. A fölszántás. A befásítás. A gyümölcsöztetés. A kulturát ők teremtették, valamint a jogrendet is. A munka az övék volt, valamiképen az eredmény is.

Ha a gyengék nincsenek, jognak maradt volna meg a tulajdon tagolatlan, bárdolatlan, brutális ténye, egyéb semmi. Néhány erős, hatalmas embernek garázdálkodása, hogy úgy mondjam: az ő gyomorélete. Az emberi gastræa. De hogy a gyengéknek is meg kellett élni, elkövetkezett az a szünetet nem ismerő mozgolódás, melyet struggle for lifenak nevezett el Darwin, amely izgatott és lázított, csalt és lopott, hazudott és ravaszkodott, simult és árulkodott és ezekkel a fondorkodásokkal, lépésről lépésre, meghódította magának a vagyonnak és az ezzel járó jogoknak azt a sorozatát, melyet összefoglalva társadalmi szabadságoknak és jogrendnek nevezünk.

Minden jogfejlődés megalkuvás a hatalmasokkal. Csodálatos, mennyi szépet és jót tartalmazhat az a tömegesített vagyon, ha belőle lefaragás és lepárolgással mind azt a remeket és meleget kifejteni lehetett, amit ma az emberiség kincsei gyanánt ismerünk! Mert hogy abból fejlődtek. A hatalom és vagyon feldarabolása közben szabadult föl az a tömérdek hő és meleg, melyet civilizatiónak ismerünk; abból fejtették ki hosszú évezredek fáradhatlan küzdelmeiben a jognak, tudásnak, szépnek és jónak összes csodáit. Minden lépése, minden falat kenyere vérrel van áztatva; de ebből a vérből és az ő gőzé-

ből nagygyá nőve, fénylően és sugározva bontakozott ki a faj dicsősége.

A szépet és jót a gyengék himezték a társadalom palástjára. Ők a költők. Ők a művészek. Ők tanították dalra az emberiséget. Dal és költészet csak az elnyomottak lelkéből fakad. Ragadozó madár sem nem szines, sem nem énekes. A növényvilágban sem a fenyőn és a tölgyön nőnek ki az illatos kelyhek; s vajjon nem jellemző-e, hogy a gyümölcstermő fa a maga görbe gerinczével és töpörödött emberségével, szemben a nem gyümölcstermők sudaras fenségével végig a világon a munkás vértanú sorsát mutatja? S a tudományt nem-e azok mivelik, akik befelé szorulva agyuk után élni kényszerülnek? Akik a nagy halálos versenyben majdnem legutolsó helyen állván, eszüknek különös lendületével kénytelenek öklük és fogaik hiányait pótolni, jóvátenni. «Ha rövid a kardod, toldd meg egy lépéssel!» Nyilván a gyengékben van letéve a teremtő terve, melynek utolsó czélja a tökéletesség útirányában fekszik, és melynek maga az élet nem lehet végczél. Ha a kiválás tana igaz — és annyiban megtagadhatatlanul való, hogy az alkalmazkodás és hozzásimulás a fejlődés eszköze, — akkor a gyengékben, akik simulni és alkalmazkodni kénytelenek, foglaltatnak elemei a jövő

tökéletesedésnek és jaj annak az emberiségnek, mely kipusztítván magából a gyengéket, (Nietzsche ideálja) tisztára erős egyének összessége. Mi maradt meg Spártából, melynek ez volt állami pædagógiája? Az egy leonidási hőslegendán kívül hirmondója sem maradt. Hova fejlődnek azok a vad törzsek, melyek évezredek óta az erőt és hősiességet, a háborút és vakmerő férfiasságot ápolják minden erőtlenségnek kizárásával? Az emberiségen az erőnél egyéb áramok is futnak végig, épúgy, mint az emberen magán; s ha nincsen benne kétség, hogy az erő az ő összetartója, felépítője, megóvója és létérdekeinek alapárama, úgyde bizonyos, hogy ami előre viszi, fejleszti és czéljait egyengeti, az az erőtől végtelenül különböző valami.

Az, ami az erőtől végtelenül különbözik, az a gyengeség. Végtelenül. Az ember hajlandó volna két fajt látni az emberiségben. Amint hogy a culturállamok csakugyan meghódoltakba ojtott hódítóból keletkeztek, és tudva van, hogy a hódítók a meghódoltaknak veszik fel a culturáját. Mi ez egyéb annál, mint hogy erős és gyenge egymást kiegészítő elemek, melyek egymás nélkül elaprózva elmállnak; az erős azért, mert nincs aki türelemre, békére, a minden művelődés alapvetőjére, kioktassa, a gyenge meg azért,

mert nincs, aki keretet alkosson a részére és erőt adjon a szellemnek. Kosmikus nyelven: az erős azért, mert nincsen, aki tömegét oszlásra bírja; s a gyenge azért, mert nincsen, aki benne az ellenmozgalmat és szervezkedést életre serkentse.

Így fejleszti az erőtlen az emberiséget naggyá, virágzóvá: előre. És így mondhatni, hogy az erőtlenek az emberi társadalom leghatalmasabb tényezői és — erői. Arról ugyan le kell mondaniok, hogy az államban mint egyének valami különösebb szerepet játszanak. Úrnak születni kell. Ragadozó állatnak is születni kell. Akármennyire össze is állnának és pronunciamentókkal hirül is adnák a farkasoknak a bárányok, hogy holnaptól kezdve a ragadozók közé kivánnak soroztatni: ebből soha nem lesz semmi, mert az első farkasüvöltésre széjjel fognak szaladni. Parancsolni, vezetni, csak az erősek tudnak, az akaratban erősek. Tessék megnézni azokat, akik a nemzetek hatalmasai. Nem-e nyilvánvalóképen az egykori hódítóktól származtak le, a ragadozóktól, kiknek erős szeme és orra bizonyítja a typust? A régi hódítók ma is azok, a fajta el nem vész és uralomra tör. De a bölcseség, a tudás, a művészet és a költészet: mind az, ami a nemzetben dolgos és értékes, nem az erősek közt kél életre. Ami a társadalmat előbbre viszi, az a hatalom meg-

oszlása. A nemzet összes erőinek mentől kiterjedtebb decentralisatiója, a kis existentiák és intelligentiák részesedése a létezés és érvényesülés föltételeiben:

az ő boldogulásuk.

Ezt a megoszlást, mentől többnek vagyonosodását: kifejlődési állapotában a szabadságharczok, fejlődési állapotban az igazságnak, szépnek és jónak uralma jellemzi. Amíg ezeket kiküzdötték, ezer változáson megy át az együttélés külső és belső formája, vagyis a jog. És amikor kiküzdötték, ezer fajtája a jólérzésnek kezd egyben kivirulni a mezőkön — vagyis: kivirul a szép, jó és igaz.

Az emberiségnek történetét a faj kicsinyei nem csak megirták, de meg is csinálták. Náluk nélkül mi maradt volna a népek története más, mint vad verekedés, pusztító sáskajárás és gőzölgő vértócsa? Hogy egyes népek nyom nélkül tűntek le a történet szinteréről, nyilván azért történt, mert gyengéket maguk közt nem tűrtek, a meghódított népeket pedig elpusztították. Az a hadvezér, aki először kegyelmezett meg a legyőzöttnek és halál helyett rabságba vetette, ha neve szerint ismernők, szobrot érdemelne a világ középpontján, mert a culturát ő teremtette. S ha természeti erő működik abban, ha egyes csopor-

tok útra kelnek, hogy táplálkozást keressenek, vagyis hogy más állatok szénhydrátjait magukba fölvegyék, mert valami megérthetlen chemia az ő lombikjukban szénhydrátok után epedez: mi volna abban érthetetlen, hogy a népeket ugyanaz a chemia kelti útra más népek culturchemiájának magukba szívása, fölvétele és saját fönmaradásuk és fejlődésük szükségleteinek megszerzése végett? Aki a történetet egyetemesen nézi, a háborút a természet nagy kiegyenlítési műveletének fogja fölismerni: az erősek és gyengék összeelegyítésére, összevegyítésére, amely nélkül sem haladás, sem fejlődés. Mert ha az élet harcz: a harcz egyszersmind élet is. És mi egyéb a gyengék és erősek közti harcz a társadalom előbbre vitelénél és az élet tökéletesítésénél?

*

Annak a nehány hatalmasnak a felaprózása útján áll elő ezek szerint a sokaknak állama, a sokaknak hatalma, a sokaknak joga. A kevés kötelesség és sok jog helyet kell, hogy adjon a jogok és kötelességek egyensúlyának, amely súlyegyenben gyökerezik a szabadság, a művelődés törzsfája.

Ahogy ez a kiegyenlítés megtörténik: fejlődik a világ. Az, amit jogtudománynak nevezünk, nem egyéb az ember társadalmi fejlődésének tör-

téneténél, annak a sok ezer esztendős izzó munkának történeténél, melynek során a gyengék erőhöz jutottak és positiójukat körülvértezni igyekeztek. A közjogból így áradt ki megoszlás útján a magánjogok raja, vagyis az egy, vagy kevés nagyhatalom így engedett a magáéból és kényszerült elismerni a mások jogait is. Az a hajszálfinom detailmunka pedig, melyet a jog fejlődése közben láttunk és látunk, nem egyéb a kivívott jogok folytonos körülárkolásánál azon tengersok tapasztalat fölhasználásával, melyet az idők folyamán gyűjtenek azok, akik jogokat szereztek.

Mert a jognak, jelesül a kisszerű jognak, megvan az a hajlandósága, hogy elillanjon, mivelhogy csak a tömegben van összetartó és vonzó erő. A kevés jogot minden pillanatban fölszívja a több, vagy elragadja az erőszak kalózétvágya. A jog — amelyről most már tudjuk, hogy erő, — csak addig az, valameddig hatalmasabb föl nem dönti. Hatalmasabb pedig, valameddig teljes föloszlás nincsen, mindig leskelődik a kerítés mögött. Amit tehát valaki a küzdelemben kiküzdött, azt folytonos, éber és izzó figyelem közt meg kell őrizni és biztosítani nemcsak a hatalmasabbak, de a gyengébbek ellen is.

Ez a jogfejlődés jellemző vonása, hogy úgy mondjuk: természetrajza. A jog mindig birtok-

nak jár a nyomdokában. Birtok nélkül nincsen jog; ezzel tisztában vagyunk. Az egyetlen, látszólag nem vagyonhoz kötött jog, a családjog is, csak fictio marad azok részére, akiknek egyebük sincsen a születés tényén kívül. Ha szülő: hiába vitatná, hogy gyermeke őt eltartani köteles; ha meg gyermek, még az anyatej megadására sem kötelezheti szülőjét. Ami pedig a személyjogot illeti, a személynek, ha vagyontalan, még csak az a joga sincsen, hogy koldulhasson; a hitvesnek, akit az ura elkerget és egy falat kenyér nélkül hagy, meg nem engedi az állam a cselédmunka által való életfentartást sem — ennek az urának az engedelme nélkül! A jogok mindig a vagyonnak járnak a nyomában, mert a vagyon a hatalom és az erő; jogot pedig egyedül ez fejleszt, ez ad.

Így tehát természetes, hogy a jog végtelen mértékben conservativ és körömszakadtig védi positióját; úgy azok ellen, kiktől azt elég kinlódás árán kicsikarnia sikerült, mint azok ellenében, kiknek még jogaik nincsenek, de akik ilyent keresnek és csakis a birtokosok megcsonkításával, jogmegfosztásával találhatnak.

Rendkívül érdekes az a finom hálózat, melylyel azok, akik a jogokhoz hozzászólhatnak, államukat megszőtték, hogy a birtok megvédelmeztessék. Érdekesebb nálánál még csak az a

másik, melylyel az utvesztő pókhálót a gyengébbek részére megszerkesztették: az állagfentartó jogot, a tulajdon és birtokjogot és az ezt fejlesztő partikuláris jogokat, az ő csodamódra kihegyezett és kicsiszolt finomságaikkal, melyek mind valamennyien a tulajdon sacrosanctumát megvédelmezni hivatvák; míg valamennyi körül utolsó bástyának a büntető jog heveredett le, mely antul jobban hízott el és lett körmönfontabb, mentül többek védelmére volt hivatva.

A büntetőjog fejlődése fölötte meglepő vonatkozást tüntet föl a gyengék jogszerzésével. Abban az arányban, melyben vérengző charakteréből vesztett: növekedett szövevényes volta és csalitos hálózata. A kevesek hatalmi idejében a tulajdont még nem védték büntetőjoggal. Megvédelmezte azt a hatalmas, az erős, aki azért volt hatalmas, mert erővel védte birtokát. Amely pillanatban elbágyadt: uralmának vége is szakadt. De hogy a gyengék kezdtek jogokhoz, vagyonhoz jutni, akik tudvalevőkép nem erővel, hanem furfanggal s észszel jutottak vagyonhoz: a közös erőt, azaz a büntetőjogot alkalmazták a tulajdon megvédésére. Eleinte rettentő vérengző módon, de később mindinkább enyhülő szigorral. Meg van pedig ennek a humánus irányzatnak is az oka. A felszaporodó emberiségben.

Még a középkorban vérengző volt a büntető jog. Az akkori vagyonos osztály még az erősekből sorakozott, a kegyetlenekből és az erőszakra hajlókból, a hóditókból. De utóbb, és jelesül a jelenkorban elszaporodott Európa lakossága. Ez az elszaporodás szinte tízszeresére emelte a középkor népességét. Ami pedig elszaporodott, az a gyengék faja. A kereskedelmet és ipart űzők, a szellemi munkával foglalatoskodók, a kézi munkájuk után élők. Ha ezek az utolsók, (a negyedik rend) még jogtalanok is, de a harmadik rend maga oly rengeteg tömörülését jelentette a jogokhoz jutott gyengéknek, hogy a törvényeket már most ők hozhatták. S mert a gyengének nem természete a kegyetlenkedés: megszüntek a középkor vérengzései a jogban, hogy helyet adjanak a szövevénynek és furfangnak: a gyengék fegyverének.

Jellemző, hogy a jog, amely a gyengék védelme gyanánt tartotta bevonulását a történelembe, a történet folyamatában fegyverré lett. Fegyverré az erősek és gyengébbek ellenében, mert hiszen a jog hatalom, a hatalom pedig mindig erőt fejleszt. És mi sem bizonyítja jobban a jog leszármazását, mint az az átváltozás, amelyen keresztülesvén, a védelemből erőszakká lett. Amióta a gyengék a maguk államát megszöve-

gezték — ha nem is azzal a brutalitással, mint előbb, de durranás és füst nélkül — ugyanaz az erőszak uralkodik benne; mert a vagyon mindig jó és édes a szivnek, és megtartása Istennek tetsző feladat. Nevezetes azonban, hogy amíg az erősek soha nem röstelkedtek a maguk hatalmát az őt megillető néven elnevezni, a gyengék jogrendnek keresztelték el a magukét.

Az ezen a jogkörön kívül' állók természetesen nem hajlandók ezt a czímet elfogadni. Szerintük ami erőszak és elnyomás, nem lehet sem jog, sem jogrend. Aki azonban a joggal tisztában van, tudja már, hogy ez tévedés; a tévedést pedig maguk a jogbirtokosok idézték elő azzal a szemfényvesztéssel, mintha a jog egyenlő volna az igazsággal, ami épenséggel nem felel meg a valóságnak, amint ezt az igazságról szóló fejezetünkben ki fogjuk mutatni. A mi megállapításunk után már most tudjuk, hogy a jog a vagyonban inhærens hatalom, melynek egyedüli czélja a vagyon biztosítása és a tömegállapot fentartása, vagy — más oldalról — a támadók távoltartása. Így tekintve a jogot, a jogrend semmi egyéb, mint azoknak hatalmi szervezete, akik birtokban vannak, azok ellenében, akik kívül szorultak.

Ezért is fejlődött oly virágzóvá a jogrend idejében a jogtudomány. Azelőtt, hogy az erősek

uralkodtak, az erő fejlődött tudománynyá. Kivirultak a fegyverforgatás vitéz és lovagias erényei és a világon érczes hangok zugtak végig: az erő aczélakkordjai. Akkor a kardom markolatában hordtam jogaimat és a hegyén bizonyitékait. Akkoron, aki jobban értett az erőnek aczél exponenséhez, jogot váltott birtokomra. Nem lehet tagadni, hogy ebben a jogrendben, amennyire nyiltabb volt a czím, és nyilvánosabb, kezelhetőbb a törvénykezés, annyira becsületesebb is volt benne a szándék és nyiltabb a charakter.

Ám amióta a gyengék léptek birtokba, a kardot a jogtudomány váltotta fel, vagyis a hatalomnak érvelő fegyvertára, mely annál homályosabb és bonyolultabb, mentől gyávább, álnokabb és hazugabb lett az idők tolongásában.

Ha már a jog is csak hatalom, akkor csak következetesebb és becsületesebb volt annak erőműtani, mint tudományosan elvont jelentkezése. Amott legalább erővel bizonyított, ami erő, és ha erősebbel került össze, egyszerüen a mechanika döntötte el a jogkérdést: a minden bizonyítékok legmeggyőzőbbje — a tett. Míg emitt az érvelés dönti el az erőkérdést és nem is az erőt, csak annak fictióját.

Mindamellett hiábavaló az ebben való feleselés. Minden kornak megvan a maga morálja és

minden intézménynek a maga jelentkezési alakja. Az erő szinlelése nem jelentkezhetik a valóság szinlelése nélkül s czéljaira át kellett hangszerelni az alapdallamot. Azt úgy rövidesen nem fogja belátni senki, hogy a gyengének is van birtokjoga. A természettel ellenkezik, hogy aki nem tudja sem megszerezni sem megvédeni a maga emberségéből a saját vagyonát, az a mások kizárásával hatalomban üljön, mely nagyobb magánál. Valameddig künnrekedtek koplalnak, csak az erősnek van joga a kizárólagossághoz, mert az erő legalább őselem. A gyengének nincs szabadalmi levele semmiféle kizárólagossághoz. Ő csak társulásban lehet erős; fogadja be tehát a társait.

Hát ezt a raisont járja körül a jogtudomány. Amit rövidesen be nem veszünk, ránk magyarázza a maga kényszerföltevéseivel a jog, mint az erőtlenek erejének jelentkezési módja, mint a sokaknak erőmegegyezése: a papirossá vált ércz. Magyarázza pedig nem csak sok szellemmel, de valóságos komoly meggyőződéssel, sőt lelkesedéssel is. Magyarázza bámulatra érdemes logikával és a végletekig menő következetességgel s abban a jó hiszemben, hogy kifejtései az igazságossággal párhuzamban indulnak, holott pedig a jogban igazságosság csak úgy nem lehet, mint igazság, mert hiszen szülője a hazugság, mely-

ből a logika törvényei szerint nem születhet más, csak hazugság.

Ám ha a jog csak az egyesült gyengék szervezkedési módja is, mint ilyennek hervadhatatlan érdeme van a cultura fejlődésének nagy munkája körül. Amikor a gyengéket támogatta, erőhöz s hatalomhoz juttatta: bajtársukká és megbízható barátjukká lett törekvéseikben, melyekből a háboríttatlan birtok révén az emberiség kincsei kerültek felszínre. A jog, ha színlelt és csalfa árkokkal vette is körül a társadalom erődítményeit, mindamellett csak így segíthette virágzásra ami ezeken az erődítéseken belül volt: hozzá símulva, árkon bokron keresztül gázolva, jó s rossz időben veletartva: két jó barát, aki tudja, hogy egymás nélkül elpusztul.

Ezért van a jognak is fejlődési története. És igen tanulságos, hogy ez a titokzatos intézmény mint változott maga is a gyengék culturmenetelésével. A római jogról szólván, már utaltunk arra, hogy a jogfejlődés fénykorát a demokratia culminatiójakor élte. Az új időkben a liberalismus fejlődésével tartott lépést, culminatióját ennek tetőpontján elérvén; míg a mi korunkban a liberalismus hanyatlásával a jog elernyedése és változása szinte szemünk előtt történik,

Ennek oka van.

A gazdasági liberalismus a birtokban levők kifejlődési alakzata; a birtokban levőknek egymás irányában kifejlődött egyenlőségi tudata. A numerus claususon belül a jogegyenlőség. Hasonló ahhoz, mint mikor valakinek birtokállományát az állam biztosítja; de hasonlóbb ahhoz, mikor két egymással háborúságban álló tengeri hatalom kalóz leveleket állit ki. A liberalismus, amidőn elindult, csak a birtokot és szerzési szabadságot kivánta megvédelmezni; hogy a dolgok végén kalózkodássá fajult, arról nem tehet. Mert valójában a liberalismus ideális állapota a sokak együttélésének. De van egy alapföltétele, és ez az, hogy az együttlevők egyenlő jogokat is birjanak. Amely társadalomban két osztályra oszlik az együtt élők tömege — egyre, amely hatalomban van és egyre, amely a nélkül szűkölködik — ott a liberalismus kalózlevéllé vált a hatalom kezében.

E kalózlevél pedig a jog.

A birtokban levők kalózjoga a birtokon kívül állók ellenében, kiket iga alá hajtani, kizsákmányolni, örökös kiskorúságban tartani segít. A liberalismus, amely kiindulása idejében az egyenlőség sugárzó géniusa volt, alkonyán a birtoktalan nagy tömegek éhségi törvényévé lett, ezzel megdöbbentő bizonyítékot szolgál-

tatván azon alaptételünk mellett, hogy a jog soha nem volt egyéb az erő jogutódjánál.

Ezt az igazságot megállapítván, helytelen az a sokat hangoztatott vád, mely a jog simulékonyságáról s jellemtelenségéről szól. A jog, mint az emberi társasélet alaktörvénye, nem simul, mert ő az alakulás maga. Felettébb tanulságos például, hogy a liberalismus culminálása felé mint huzza szorosabbra gyűrűit, míg hanyatlásával ezek a gyűrűk ismét lazulnak. Legérdekesebb ebben a részben a szerződési jog természetrajza, vagyis azon szabályok körüli viselkedés, melyek a kötelmi és üzleti jogra vonatkoznak. A XIX. század vége felé a kilenczvenes évekig, a szerződési jognak szoros megtartása, az irásbeli szerződések szószerinti shylockismusa, a kereskedelmi és váltó jognak absolut hatályosságával karöltve járt a birói itélkezés kötöttsége az ő bizonyítási rendszereivel; míg a század végén a lelkiismeretek mintha megmozdultak volna és ránk következtek a kötelmi jogok szabadabb kialakulásával a birói mérlegelés szabad rendszerei az uj felfogások sűrű rajával.

Pedig nem a lelkiismeretek mozdultak meg, hanem megmozdult a negyedik rend. A kívül rekedtek szervezkedése alakot kezdett ölteni és az érczkaput kezdték döngetni. És a liberalis-

musról egyszerre csak kiderült, hogy nem egyéb mint a numerus clausus jogrendje, amivel helyet kezd foglalni egy uj jog. A parallelogramm működése, melyet a numerus clausus eddig erőszakkal megakasztott, észrevehetőleg ujból készül megindulni és vele együtt megindulván az emberiség culturája, jogi élete ujabb fordulat felé közeledik.

Ez a fordulat pedig és mind az, ami hozzáfűződik — a jognak culturmunkáját is beleértve — azt jelenti, hogy a jog csak megjelenési formája lévén a gyengéknek, következményében nem azt jelenti, hogy a jogrend csak a leggyengébbek elnyomásával párhuzamban fejleszthet mívelődést, de azt, hogy mint a gyengék egyik alakulási formája átmenetileg is hatalmas fejlesztőnek bizonyult. Amiből okszerűleg az következik, hogy nem a jogban, hanem a gyengék működésében rejlik a művelődés csirája. Ebből ellenállhatatlanúl következik az a valóság, hogy az emberiség az összes gyengék közreműködésével összehasonlíthatatlanul nagyobb culturára képes; ha ebben az együttműködésben a jog más alakot és tartalmat fog is ölteni: az igazságét.

XIII.

IGAZSÁG.

A CAUSALITÁS ÁLLAMOSITÁSA.

Van-e igazság és mi az?

A mi nyelvünk a valóságnak és igazságnak egy közös kifejezést juttatott. A cselekménynek, mely a valóság, és jogi folyamának, mely az igazság, egyazon fogalmat adott, míg a többi culturnyelvek a kettőt elkülönítették, veritasnak el nem ismervén a justitiát.

Van ebben az elkülönítésben is sok mélység. Az igazság, mint a cselekménynek folyománya, a valóságnak (a cselekménynek) appreciálása. A biró keresi a valóságot s ha megtatálja, rá alkalmazza a következtetését s ezt igazságnak nevezi.

A magyar nyelv geniusa azonban látszólagos szegénysége dacára, ha sejtelemszerűen is, de mélyebben szántott.

Alább ki fogom fejteni, hogy a cselekmények appreciálása, jobban mondva folyománya, elválaszthatatlan kapcsolatban áll a cselekmé-

nyekkel, elannyira, hogy egyetlen folyamatnak mondható: a causalitas folyamatának, melyben a cselekmény úgy viszonylik a következményhez, mint ok az okozathoz. Mindkettő egyben, miként azt fentebb láttuk, a világ realitása, a valóság; az, amit igaz-ságnak mond a magyar egy szóban, Valamint hogy az is.

De ha azt kivánjuk keresni, hogy van-e emberi igazság és mi az? előzőleg több fontos kérdést kell megoldanunk. Mindenek előtt első alkotó elemét: a valóságot, mert az igazság, mint láttuk, a valóságból és folyományaiból szökken egybe.

Kezdjük azon, hogy a valóságot meglátni és e szerint megállapítani, képtelenek vagyunk.

A valóságot ember nem látja.

A cselekmények, amennyiben érzékekkel észlelhetők, még a cselekvő személyek előtt sem teljesen tiszták és beláthatók. Ha a tett maga nyilltan átlátható is: ám azért sem rugói, sem kihatásai egészben soha meg nem ismerhetők, teljességükben be nem tekinthetők. Nincsen az az érzékelhető tárgy, melyet tökéletes valója szerint szemmel érzékelhetek; hogy volna érzékelhető és megítélhető valamely nem érzékelhető cselekmény? A legteljesebb őszinteséggel beismert cselekmény redőzetének egyik másik fodrában

megakadt valamely részlet, valamely árnyalat, valamely lelki rugó, és ha meg nem akadna — amint hogy mindig megakad — nem érzékelhető a háttér, a milieu, a logicai folyamatok tömkelege, melyből a cselekmény eredett.

Mert hogy az ember nem igazmondó lény.

Ezer láthatatlan fonállal függ össze korával és embertársaival, akik a társadalmi hálót szövik, szövik, egyre szövik, saját magukat és másokat és mindenkit és mindent beléje bogozva, annak az alaptörvénynek vaskeze alatt, melyet immár jól ismerünk. Nem lehet az ember igazmondó lény. Érdekből, barátságból és pártállásból, sokszor egyszerű jóindulatból, a legeszményibb lelki rugókból s impulsusokból: elhallgatja, elfojtja, elnyomja a valót. Vérében van a hazugság. Alkotványos törvénye ez neki.

A magán életben sincsen valóság. Valahol két ember összekerül: egymás előtt elhallgatja gondolatait, eltagadja nézeteit, elfojtja ellenszenvét, de érdeklődést, jóindulatot, egyetértést színlel. Kivételes helyzetekben, kivételes időkben, ha minden érdek szegre kerül: teljesen egyosztályú emberek néha felgombolkoznak. Ezek is megsajnálják utóbb. Házasfelek, testvérek, szülők és gyermekek sem vallanak igazat egymás között. Minden ember, még a legjámborabb és legbár-

gyúbb is, lelke mélységes safe depositjában gondolatokat, vágyakat és tetteket rejteget, miket önönmaga előtt is eltagad, mikor néha napján felgyöngyöznek benne, mint borban a szénsav.

Mikor pedig a valóságnak valahogy társadalmilag, vagy biróilag, úgyszólván salonöltözetben kell megjelennie: még arra a korcs-szülöttre is alig lehet ráismerni, amely közöttünk bujkál: félénken, halk hanggal, vékony dongával és a légy zümmögésétől is összerezzenve. A társadalom parkettjén önálló egyéniségként megjelenő igazság egy lépést sem tehet botlás nélkül. Úgy érzi magát, mint a pápua lakkczipőben és pantallóban. Orrára bukik a síma deszkán és betöri a fejét. Nem is mások törik, ő maga töri be a fejét.

Valami csendes megállapodás szabályozta így a dolgokat az emberek között. Egy társaságban halkan, de a legélénkebb gúnynyal itélik meg a szomszédban ülő férfiút és a legközelebbi pillanatban fölkel az egyik és az elismerés áradozó hangján ünnepli. A parlament folyosóján a legkeményebb megitélés hangján szólják meg az ország vezető egyéniségeit és bemennek a terembe: lelkes hangon bizalmat szavazni. Vagy künn hajlongnak a hatalmasok előtt és benn bömbölnek a haza eladói ellen. Nyiltan beszél-

nek valami bűnről s mikor biróság előtt vallanak: semmiről nem tudnak.

Ám aki azt hiszi, hogy mindez a jelenség jellembeli és erkölcsi fogyatkozás, az a felszínen kaszál. A valóság az, hogy az a csendes megállapodás az élet törvénye, mely a társadalom érdekében nem engedi meg a valóságnak meztelen megjelenését, mert a valóság a tekintély megrontója, bevett szokások fölforgatója, az állami és társadalmi hálóbogok felbontója, és ősrégi formulák bomlasztója; mert tehát a valóság a rend ellensége annál a már ismert oknál fogva, hogy a társadalom a szinlelés és hazugság épülete.

Ilyen társadalmi viszonyok között a valóság birói megállapításának kisérlete már eleve kizárja a sikert. Biróság előtt a valóság teljesen elveszti még azt a csekély önállóságát is, amelyet máskülönben birna is. Themis szemöldökei és villogó kardjának fenyegető auctoritása rászólnak és eszébe juttatják, ha még nem tudná, hogy az ő existentiája annyira el van szigetelve, hogy jobb lesz önönmagában nem bizni. El is kallódik, el is vész. Birói valóság fogalmilag lehetetlen valami.

A biró nem is keresi a valót. Ha keresné, sem találná; minek tehát keresnie? Keresi tehát a valóságnak pótlását; összehordja az élő és holt

szemtanukat; igyekszik a történtet visszahelyezni a maga eredeti milieujébe s ezt aztán elnevezi valóságnak. Szembeszökik, hogy a tettbeli állapotnak ez a mesterséges visszaállítása hiján van az életnek, sőt nem is tolmácsolhatja az életet; mert a tett az időben élt s összes vonatkozásai vele együtt a legközelebbi pillanatban már csak következményeiben élnek, amiből a visszamegállapítás lehetetlensége a logika törvényeinél fogva van adva.

Ezt tudva, nem is keresi a biró a valót, hanem csak a körülményeit; nem is állapít meg mást, csak a képét. A magánjogban ez a tétel a legutóbbi időkig annyira dominált, hogy a biró nem is volt ura a helyzetnek. Csak ahhoz volt hozzászólása, mit a felek eléje viendőnek tartottak.

A dominus litis a perfél. Csak a legujabb időben kezd a magánjog a birónak szabadabb kezet adni. A büntető jogban mindig a biró volt a dominus. A valóság körülményeit szabadon gyűjthette. Ámde akár gyűjthette, akár nem: látni a valóságot neki soha nem lehet s ha minden momentuma láthatóvá lenne is egy fény- és hangbeli regenerátor és recreátor segélyével, minőt Kurt Lasswitz fantaziája költött: még sem birná meglátni, mert az ember érzékeinek és fel-

fogási képességének határolt és fogyatékos voltánál fogva a legegyszerűbb cselekményt sem képes a maga teljes tisztaságában észlelni.

A biró ezek után a cselekménynek csak hozzávetőleges képét állapítja meg és ezt mondja birói valóságnak. Amikor pedig ezzel elkészült,ráalkalmazza a jogszabályokat, mit igazságszolgáltatásnak mondunk. S most itt vagyunk az igazság második constitutiv eleménél, az igazságnál, mely mint a jogszabályoknak a cselekményre való alkalmazása jelentkezik.

De a közfelfogásban más valamit értünk igazságnak. A suum cuique, az érdem szerint való jogosztást. Valami lelki folyamatot, amely az érdem után indul.

Az igazság azonban mint külön folyamat nem létezik.

Fogalmilag nem egyéb a causalitásnál; annál az őstörvénynél, amelynél fogva a jóból jó, a rosszból rossz származik. Ez az okszerűség, mint az egyedüli valóság, mint a világ uralkodó törvénye és egyben a világ maga: a mi okszerűségre berendezett s másképen be sem rendezhető érzési világunkban igazságosnak jelentkezik. Igazság ezek után az, ami logikus és igazságtalan, ami a logika törvényeivel nem egyez. Igazságos pedig a causalitás nem azért, mert érdem után

folyik le, hanem mert logikus, mert folyamata meg nem vesztegethető, se jobbra, se balra le nem térhet, de vas következetességgel, ha hideg kegyetlenséggel is megy a maga útján.

Látnivaló ebből, hogy az igazság nem egyéb, mint a valóság; valamely meghatározott esetben pedig, amikor valóság alatt a cselekményt értjük, az igazság egyben annak a cselekménynek okszerű továbbfejleménye is: *a tett — plus folyománya.* Mert csak a valóság jelentkezik a causalitás törvényei nyomán és csak valóság az, ami belőle fakad.

Látni való ebből, hogy az igazság nem valami külön lelki, sem nem valami különleges folyamat, és megérthető az is: miért nincsen igazság a földön! Mert ha a valóságot lehetetlen meglátnunk, akkor lehetetlen észlelnünk a causalitását is. Nem ismervén valamely cselekmény felszármazóit és szülőit, nem ismerhetjük a cselekményt magát, és nem ismervén alkotó elemeit és összetételeit, lehetetlen látnunk eredőjét: az igazságos causalitás továbbműködését.

Hogy az azért, noha nem érzékelhetjük, tovább működik, az bizonyos. Csak észlelni nem észlelhetjük s mikor biró akarja kezébe venni a causalitás mechanismusát, világos, hogy az felmondja a szolgálatot.

A jogszolgáltatásban az állam veszi kezébe a causalitás lebonyolítását.

Kivette a lebonyolítást a világcausalitás kezéből és államosította. Körülbelül olyanformán, a hogy minden nagy értékű természeti kincsre és erőre monopoliumot gyakorol, pl. a villamosságra, a sóra, a fentartott ásványokra. A jogszolgáltatás egyike az emberiség legsajátosabb belenyulásainak a világ kosmikájába; prometheusi munka, mely az Istennek legintimusabb titkait lopta le az égből.

Alig is tehetett azonban bölcsebbet a földi Prometheus, ha társadalomban akart megélni.

A világcausalitás felette unalmas lassusággal dolgozik és imponderabiliáiban alig is halad láthatólag. Ha a fizikai és vegyi causalitásból egyetemes causalitásra nem következtethetnénk, alig is állna módunkban a cselekményi jelenségek dolgában a nagy causalitás megállapítása. Ezért is nem hiszünk egy isteni igazságszolgáltatásban a földön és ezért is kénytelenek a vallások földöntúli folytatásban, vagy miként a Buddhismus, a Karma által szabályozott ismételt incarnatióban hinni, ahol a causalitás törvénye vas következetességgel jelentkezik. A földön, annyi bizonyos, ritkán következik a jóból a jó és rosszból a rossz.

Igen, de miért? Mert mi csak a tetteket látjuk, de nem azok összefüggését. A mi felfogásunknak csak az utolsó exponensek jelentkeznek, mint mikor egy fenyőt felülről látva, egyebet sem észlelhetünk, csak azt a vékony zöld utolsó hajtását. Ha módunkban állna átfogó nagy látással, mikro- és makroskopikus szemekkel egyszerre átlátni a jelenségeken, sokat megbocsáthatnánk, mivelhogy sokat megértenénk.

Joga van azonban az embernek, a maga módján észlelni, amit csak a maga módján láthat. Ha a valóságot soha meg nem tudhatja, mit tehetne egyebet, mint beérni a valóság töredékével; s ha mindenét erre a viszonylagosságra építette, nem-e kell a causalitás kérdésében is megmaradnia mellette?

Az ember, hogy ura maradjon sorsának, kénytelen volt tehát *önkezelésbe venni a causalitást*, amint a tűzzel, vízzel és az elemek összes kosmikus erőivel is a maga módjára és czéljaira elbánik: a hogy tud.

És ha a világcausalitást nem szabályozhatta, kezében nem tarthatta, nem dominálhatta, mert előzményeit nem dominálja, *kénytelen volt az ő saját valóságának megfelelő külön causalitást teremteni:*

a gyarló emberi valóság megállapításának megfelelő gyarló igazságot.

Az állami igazság, mint az ember causalitása, a jogszabályokban van megrögzítve. Az állam a causalitásokat előre megállapitja és bizonyos esetekből előre meghatározott bizonyos következtetéseket von le. Ugyanaz az eljárás ez, ahogyan a chemikus előre tudja, hogy H_2 és O-ból mi fog előállni. A chemiának ez törvénye, melyet írásba is lehet foglalni, ki is lehet hirdetni s ha a chemikus tapasztalatokból jutott erre az észleletre és úgy találta, hogy ez az atomok törvénye: az állam tapasztalásból jutott rá, hogy bizonyos cselekményből bizonyos consequentiák folynak.

Nagy és jelentős munkát és az emberi culturának talán legfontosabb góczpontjait jelzi ez a törvényalkotás. A jogi causalitás észlelése jóval nehezebb munka a fizikai észlelésnél, mert összehasonlíthatatlanul nehezebben belátható és ezerszeres tévedésekre alkalmas örvényeken visz keresztül; lényegében mindamellett azonos functió.

Hiszen a fizikai törvények sem hevernek az utczán és minden egyes megállapítás nem-e évezredek kutatásainak, számtalan sikertelen keresésnek, botlásnak és tévedéseknek megolvas-

hatatlan során küzdötte magát keresztül, mire megállapíthatóvá lett. S amit megállapítottunk: bizonyosak vagyunk-e benne, hogy a valóságnak megfelelnek és nemcsak téves észleleteknek okszerüen téves levezetései?

Egy nagy különbség mindamellett van a kettő között. Az, hogy míg a fizika valóságait érdek nélkül kutattuk, addig a jogi causalitásokban kötött menetelésben haladtunk czélunk felé, *korlátozva a minket mozgató egyetemes causalitási törvény által.*

Minket az érdek mozgat. Tudjuk, hogy cselekményeink az érvényesülés és megélés pályáján mozognak. Tudjuk, hogy államaink a gyengék élettörvényei jegyében alakultak. Causalitási iránytűnk tehát ezen mágnes felé hajolt el. A parallelogramm mechanismusa a gyengék erősködése nyomán oda huzott, ahol a gyengék törvényeit működni láttuk. A mi causalitásunk a hazugság irányában haladt. A mi igazságunk is hazug irányban haladt tehát.

Miképen van ez így és miért van ez így, ezt elég terjedelmesen kifejtettük az előző fejezetekben. A jog, mint az életszabályok összessége, a vagyon után indul, mert vagyonosok indítják a saját érdekükben.

Ezért is nincsen igazságosság a jogban. De

hát hogyan vagyunk mi akkor a causalitással, mikor ez maga a kegyetlen igazság?

Ugy vagyunk vele, hogy ez éppen a causalitás!

Nem volna az és fogalmilag is hazug volna, ha az emberi jogban igazságosság volna. Mikor az emberi társadalom hazugságon épült fel, hogy állhatna elő ebből a hazugságból valóság? Létesíthet-e egy társadalom, melynek alaptörvénye a szinlelés, jogszabályt, amely igazságos? Ha feladatom az lett volna, hogy a contrario — differenciális módszerrel — bizonyítsam be azt a tételemet, mely szerint a társadalom hazugságon épült fel: azzal az egy valósággal, hogy jogszabályainkban igazság nincsen, ellenmondást nem tűrő győzelmes erővel ime igazoltam volna tételemet! De nekem ebben a fejezetben az igazság lehetetlen voltának bizonyítása volt feladatom. Azt hiszem, kimutattam, amit kimutatandó voltam, az alapcausalitás fonalán. Az olyan tétel, melynek mindakét ága concludál, bizonyítva van.

Megértjük már most annak a sokat meghányt problemának égnek álló kérdő jelét, hogy miért nincsen igazság az emberek között és megértjük azt a másik kérdőjelet is: miért van hát jog és jogrend és mi jogon ragadta magához az állam a jogszabályozást?

Az állami és egyéni jogérzés közt ugyanis alig

áthidalható űr tátong. Miként az erkölcsnél láttuk, a jogérzésnél is megállapítható a tétel bifurcátiója. A nagy causalitási érzék, mely belénk oltatott, ha elmosódva és homályosan is, de érezhetően működik az emberek lelkében. Valami sejtelmünk van arról, mely sokszor lobogó lánggal égeti meg szivünket, hogy az igazság más valami annál, ami a földön ez alatt a czim alatt jár kel; valami él bennünk, ami fanatikus szenvedélyességgel tiltakozik az állami causalitás ellen, amely csak igen ritka esetekben födi a mi causalitási érzésünket,

Vegyünk példát. Veszek valakitől egy üzletet. Nagykorú vagyok, elhatározásaimnak ura. Ravasz fondorlatnak nem lettem áldozata. Csalás a büntetőjog értelmében nem forog fenn. Mindamellett megkárosodtam. Tízszeresét fizettem a valódi értéknek.

Már most mi a magyar jog? A szerződés nem érvényteleníthető, mert nagykorú vagyok és magamnak a kereskedő gondosságával, sőt a családapa gondosságával tartozom.

De igazságos-e ez a jogszabály? Nem igazságos. Példa rá, hogy másutt a laesio ultra dimidium alapján az ügylet invalidálható.

Mást: Egy vasuti vonal épitkezése közben házamat és telkemet elvágják és elértéktelenítik.

Kártérítést nem kapok, mert annak idején a hirdetményi eljárás alkalmával kifogást nem tettem. A jogszabály koldússá tett. Igazságos ez a jogszabály?

Mást: Jogszabály, hogy a saját tulajdona felett mindenki korlátlanul uralkodik. De van jogszabály elég, mely ezt a főjogszabályt megdönti. Ilyen a pactum reservati dominii. Megveszek valamit, át is vettem, talán háromnegyedét a vételárnak ki is fizettem, de a tulajdon az eladóé, aki el is csukathat, ha a magam dolgát eladom.

Mást: Rendelek egy hektoliter bort és kapok ugyanannyi zagyvalékot. Ha nem bocsátottam rendelkezésre: meg kell fizetnem a vizet boráron. Igazság ez? Nem, de jogszabály.

Mást: Eladtam valakinek egy varrógépet. A vevő nem fizet. Nincs egyebe a varrógépnél. S már most nem vezethetek végrehajtást a saját varrógépemre! Igazság ez? Nem, de jogszabály.

Mást: Valaki vesz tőlem egy üzletet; a vételárral adós marad. Másnap társat vesz maga mellé. Azt az üzletet, mely tegnap még az enyém volt, nem vehetem kielégítési tárgyul. Igazság ez? Nem, de jogszabály.

Minek folytassam? Forgassuk akármelyik törvénykönyvünket, minden sora ellenkezik azzal a

causalitási törvénynyel, amely lelkünkbe iratott, s a melyről érezzük, hogy igaz.

A büntető jog tisztára muzeuma az igazságtalanságoknak. Vajon igazságos-e kérdem, hogy a házi tolvaj vádvisszavonás következtében büntetlen maradhat, míg az orgazdát elcsukják?

Igazságos-e, hogy a kereskedőt elitélik, ha végrehajtásokat türt, mikor ezeket a biróság, tudva, hogy kereskedő ellen szólnak, elrendeli? Jogszabály, hogy aki valamely büntetendő cselekményt elősegített, mint bűnsegéd felelősségre vonandó. Itt az állam a szó büntető jogi értelmében bűnsegéd. Ám, ha az államot büntetni nem lehet: igazságos-e valakit büntetni olyanért, mit az állam segédlete nélkül el nem követhetett volna?

Folytathatnám ad libitum, de elég volt ennyi is annak a bizonyítására, hogy jogszabályaink ellenkeznek a mi causalitási szükségleteinkkel s hogy az állami causalitás más irányban halad mint az egyéni. Igen de éppen ez az ellenkezés a forrása annak, hogy az állam a maga jogrendjét külön kénytelen szabályozni.

Ez az ellenkezés ugyanis nem fordíthatja vissza a parallelogramm eredőjét, mert a parallelogrammban nem az egyes egyénnek, hanem valamennyinek a jogérzéke működik. Az egyén a

maga egoismusában, mely nem egyéb a világcausalitásnál, mely egyéneket teremt, persze jól tudja, hogy mi igazságos neki. A másokkal való jogviszonyba beleszólt aztán az emberi törvény, az erősnek és gyengének élettörvénye, s amikor ez államot alapított, az igazság ennek főtörvénye irányában kénytelen haladni. Az a bifurcatio tehát nem arra vezet, hogy az egyén jogérzéke szerint induljon az igazság, hanem arra, hogy az állam kénytelen azt a maga törvényei szerint szabályozni. Hogy ez a szabályozás nem az igazságosság sikján mozgott, ez a társadalomnak már ismert alaptörvényében leli okát.

Az állam a saját causalitása törvényeinek áll szolgálatában. Neki olyan igazságra van szüksége, mely az ő czélját szolgálja. Nem az igazság kell neki, hanem az ő igazsága.

Ez pedig, tudjuk már, az ő szerkezeti törvényeinek vonalán mozgó törvényszerűség: a gyengék igazsága.

Ezeknek az igazságát pedig nem olyan értelemben kell érteni, mintha minden gyengébb megtalálná az államban a maga igazságát; hanem abban, hogy az állam az összes uralkodó gyengék szempontjából állapította meg a maga jogszabályait, ami végeredményben egyrészről arra vezet, hogy az állammal szemben senkinek sin-

csen igaza, a gyengével szemben pedig csak az erősebbnek.

Nem akarok e helyen ismétlésekbe bocsátkozni, pedig azt tenném, ha a gyengék jogállamát és jogfejlődését itt ujabb kutatás tárgyává tenném. Állapítsuk itt meg az uralkodó tényt, hogy az állam a causalitást s saját causalitási törvényein belül, ennek sikján szabályozta és hogy ezt tette, *mert sem az egyetemes, sem az egyéni causalitást nem használhatja a maga czéljaira.*

Nem használhatja a maga czéljaira? De ha az előbb arról tárgyaltunk, hogy az egyén lelke fogékony a nagy causalitásra: mi gátolná az államot akkor abban, hogy a maga causalitását rábízza?

Az egyén megbízhatatlan volta az egyik oldalról; az, hogy *az ember csak magamagával igazságos.* A nagy causalitás benne *csak neki magának él.* Az egyén önző, mert önczél. Mondottuk, hogy a világ egyéneket fejleszt; mondottuk, hogy az egyénfejlesztés világczél. Ám ha az egyén világczél, akkor a világczél mint önczél él s lappang az egyénben, és ez esetben van-e logikusabb folyamata az önzésnél? És van-e természetesebb folyamat annál, hogy az egyén csak a saját maga igazságait fogja föl érzéssel és vezeti le eszével?

A mások igazait emberre bízni, ezek után

rengeteg nehéz feladat s ha az állam kénytelen is vele a jogszolgáltatás körében, *de a causalitás megszerkesztésében mellőznie kellett, mert az ember nem igazságos lény.*

E mellett causalitási képessége is megbizhatatlan. Mindazok után, miket a causalitásról mondottunk és bizonyítottunk, azt kellene bár hinnünk, hogy a világegyetem causalitási törvénye a lelkekbe átszivárgott és minden élő lényben hangosan hirdeti az igazságot. A causalitással magával ez így is van. Mint érzék és szükséglet benne is van az minden élő lény lelkében. Mindenki, minden állat tudja, hogy bizonyos dolgok után valami következik. Ha éhes, az hogy ennie kell; ha eszik, hogy jól fog lakni. Tudja, hogy minden megtörténtnek van valami folytatása.

Csak ennek a folytatásnak az egyéni mibenvolta az, amit előre nem tud mindenki egyaránt. A causalitás mechanismusa ugyanis annyiféle, ahányféle az eset; és ez a causalitásból magából folyik imigyen, mert hiszen minden eset az általános törvényszerűségen belül lebonyoluló folyamat, mely mindegyik a maga külön összetételeiből külön fakad. Nem is volna causalitás az olyan, mely nem a maga külön egyéni alkotásait nézné, hanem folytonos ismétlése csak az első esetnek. Csupa parallelvilág volna az, de nem fejlődés.

Már most, amidőn minden eset a maga szülőinek gyermeke, minden ember pedig nem ismerheti az esetek összetételeit: kézenfekvő, hogy az egyesek már a maguk saját benső összetételüktől való függőségüknél fogva is amennyire különfélék a causalitási érzék dolgában, annyira képtelenek a dolgoknak egyöntetű meg- és elbírálására.

Az állam ezért kénytelen a maga szervezetében a causalitás souverain jogát államosítani, ha nem akar anarchiát; mert a társadalomnak gyorsan és biztosan lebonyoluló causalitásokra van szüksége; és állapítsuk meg, hogy ez az állami causalitás, ha nem felel is meg az egyetemesnek, de megfelel a maga saját okszerűségi folyamatának, sőt abból másként nem is fejlődhetett, mint amiként fejlődött.

Ezt megállapítván, tudjuk az okát annak a sok ezer esztendős szomorú és fájdalmas valóságnak is, mely szűnni nem tudó egyetlen igazsága fajunknak és krisztusi keresztfája az emberiségnek:

Miért nincsen igazság a földön!

XIV.

JOGSZOLGÁLTATÁS.

Elérkeztünk a jog legfontosabb részéhez. Oda, ahol az az életbe nyúl bele és elméletből, törvényből, hogy úgy mondjam, gondolatból életté lesz. Eljutottunk a jog élettani jelentkezéséhez, emberi átalakulásához: a jogszolgáltatás rengeteg fontosságu műveletéhez.

A világegyetem nagy jogi élete az emberrel ezen a csatornán közlekedik. Állam és egyén rajta keresztül érintkezik egymással és az utóbbi általa él a többek társadalmában. A társadalomnak a jogszolgáltatás az idegrendszere, melynek vezetőin folyik le az élete, miként a testben ennek életfolyamata. Ő közvetíti a sejtek vonatkozásait, a véredények táplálását, szabályozza a szív verését, a tüdő rhythmikáját és a többi szervek pontos cselekvéseit.

Az állami causalitásnak a cselekményekre való alkalmazása: a jogszolgáltatás. Ha az igazság ennek a causalitásnak előre egyénített cselekményekből folyó következése, akkor a jogszolgál-

tatás ennek az egyes esetekben való működése, az állami igazságok egyénivé tétele, a sablonnak az alkalomra való ráillesztése. Az állam nem bízza rá conclusióit a biróra, mert ez ilyen conclusióra képtelen, alkalmatlan s mint egyén megbízhatatlan. De az egyes esetekre való ráalkalmazását rábízza, mert kénytelen vele.

Lényegében a functio mindamellett azonos azzal, amit fentebb az igazság megállapításánál észleltünk. Arra, hogy a fix causalitás, tehát a cselekményből előálló állami következmény, valamely cselekményre ráalkalmaztassék, újból csak mélyen járó cselekményre van szükség: az egyik oldalon a cselekmények megállapitására, a másik oldalon az állami causalitásnak a megtalált cselekményre való alkalmazására. Mind oly functio, mely emberi erőt meghalad.

A cselekmény megállapitása: a valóságnak megállapítása; annak a valóságnak, melyet ember, míg él, soha meg nem fog látni. Mikor fentebb erre a nehézségre, sőt egyenes lehetetlenségre rámutattam, a kérdés hópehely volt ahhoz képest, amivé ebben a pillanatban lett. Akkor csak mint az állami causalitás alapja birt fontosságot, de nyilván csak elméleti fontosságot; mert az állam, mikor a maga igazságait rögzíti, bizonyos föltevésekből, valóságokból indul ki,

melyeket annál megfelelőbben kerekíthet ki, minél kevésbé léteznek a valóságban. Mondhatja például, hogy valamely tettnek alkatelemei x és y. Mondhatja, hogy ha kereskedő nem kereskedőnek ad el és szállít árút, és a vevő az árút rendelkezésére nem bocsátotta, ez valóság. Mondhatja, ennek a valóságnak fölfelé követvén folyamatát: hogy az árú eladása megrendelés útján történt, melyet ügynök közvetített és hogy a megrendelés a vevő által aláirt rendelési iraton történt. És mondhatja, ennek a valóságnak is kutatván fölfelé vezető folyamát, hogy az ügynök az eladónak volt kereskedelmi meghatalmazottja és az eladásra föl volt jogositva. Mikor ezt a valóságot megállapítja, csak typusokat teremt és nem is előtételeket, melyekből conclusiók folynak, hanem olyanokat, melyeket elméletileg a conclusiókból visszafejleszt, amely műveletből, amint azt már tudjuk, a valóságot soha előteremteni nem lehet.

Azok a valóságok, miket az állam föltevés gyanánt bocsát conclusiói elé, úgyszólván tiszta culturái a valóságnak, élő előzmények és eleven utóhatások nélkül, mint mikor a bakteriologus streptococcusokat termel az üvegcséjéből egészséges husgelében. De az élet nem az üvegben tenyészik és a streptococcus valódi harcztere

nem a fagyasztott huslé. És mikor az orvos a concrét valóságot észleli, az ő gelétenyészete nem magyarázza meg neki sem az okot, sem az okozatot, sőt még csak azt sem, vajjon a bacillus pusztít-e, avagy a váladéka?

Mikor a biró (az állam kiküldöttje) akarja a valóságot megállapítani, mindazok az akadályok, melyeket már fentebb értünk tetten, hatványozott erővel gurulnak a vizsgálódás elé, hogy azt elhomályosítsák. Ekkor az a plátói kereskedő egy húsból és vérből való ember lesz, akinek oka volt árúit elhelyezni, ügynökét instruálni és a vidéki nem-kereskedőt megtéveszteni. Ekkor az ügynöknek oka volt cselszövényhez folyamodni és a megrendelést csak mint formaságot aláiratni a tapasztalatlan vevővel. Ekkor a megrendelő levél a megbeszélt föltételek ellenére állíttatott ki más árúról, mint amit megbeszéltek, más árakban, mint a minőkben megállapodtak. S ekkor abból a sablonos vételi ügyletből hunczutság lett, melyből vétel soha nem származhatott. Mindez azonban a kulissza mögött elrejtőzve, soha napvilág elé nem kerül és a biró soha megállapítani nem fogja, mert ezek a részletek kisikamlanak az ujjai közül, simán és szaporán, mint valami kigyó.

De nem csupán az eset rakonczátlan, hanem

az észlelő ember is. A biró, mint ember, alanyilag alkalmatlan a valóság megállapitására. Arról ne is szóljunk, hogy lehet rosszakaratú és lehet elfogult: nem akarja megállapítani a valót. Emberi gyarlósága a legkonokabb ellensége a tisztánlátásnak. Cselekményeket összefoglalni, messze elterülő adatokat összegyűjteni, a dolgok összes elemeit maga elé helyezni élettől duzzadó elevenséggel: ehhez olyan látni tudás kell, aminővel alig rendelkezik ember. Ehhez hozzájárul, hogy a ténymegállapítás tisztaságát az igazság másik része, az állami causalitás már ab ovo megzavarta bizonyos tételek megrögzítésével, melyek mint valami paravent az ügy mögé állva, a háttéri valóságot lezárják és a valóság kibontakozását egyenesen megakadályozzák. Ilyen, a mi példánknál, az aláirt oklevél felelősségének az aláiróra való háritása, ilyen a rendelkezésre való bocsátás elmulasztásának következménye s ilyen az az intézkedés, hogy a nem kereskedő rögtön kereskedővé válik, mihelyt kereskedővel került össze. S bár ezek a tételek csak conclusiók, melyek a causalitás révén és fonalán váltak állami igazságokká, és bár mint állami igazságok egész más, külön életet élő előzményekből eredtek, phiolákból vétetve és fagyasztott húslében tenyésztve: mindamellett beleavatkoznak a con-

cret eseteknek nem is a végső causalitásába, hanem már ténymegállapításába, megakadályozván a kész keretekhez szokott birót abban, hogy az eleven eset belsejébe lásson.

Ilyen előzményekre épiti föl a biró a maga igazságát: az állami kész causalitási sablonoknak az esetre való ráillesztését.

Hogy járhatna ez a művelet sikerrel? A jogszolgáltatásban a biró kész szabályokkal intéz el hiányos és hamis ténymegállapításokat: lehet ebben igazság? Ha már ezek a sablonok is csak fictiv causalitások, az állam saját törvényeiből folyók, de amik legalább keletkezésükben föltevéses valóságból eredtek: miféle félszegség fog előállani abból, ha a valóság, vagyis az előtétel maga is meg van hamisítva?

És most a biró a kész matriczákat ráalkalmazza a cselekményre. Ez a művelet van akkora munka, mintha az állam nem adott volna kezébe kész igazságokat, hatósági fémjelzéssel ellátott causalitásokat. Sőt talán nehezebb is. Ha magára hagyná a conclusio megszerkesztésével: a lelkében hullámzó causalitás meglehet, helyes útra terelné itéletét. A causalitás világereje szabadjára hagyva, talán mint elem működnék, amint hogy a kádi jogszolgáltatásában is ős igazság jelentkezett.

Szóltunk azonban már annak az okairól, miért kellett a kulturállamnak a kádi kezeiből kivenni a causalitást. Ez a kádi még nem volt a gyengék államának birája. Itéletébe tehát még nem szólt bele a későbbi idők külön causalitása. Akkoriban, az erősek államában, a jogban volt valami abból az igazságból, amely a világot kormányozza: erő volt benne. A culturállamban, tudjuk, más elvek gyúrták át a lelkeket. Nemcsak az állam lett ravasz és hazugsággal tele, de az egyének is és a kádiból kiveszett a más igazsága iránti érzék.

Való igaz azonban, hogy a más igazságait ráilleszteni valamely ténycsoportra, keserves valami. Összehasonlíthatatlanul nehezebb gondolati munka, mintha a magunk eszével következtetünk. Hozzájárul a causalitási készletek óriási tömege, melyet áttekinteni és kéznél tartani, közel áll a képtelenséghez. Ezeknek a készletben tartott következtetéseknek egymásba folyásában, egymás keresztezésében, össze-visszakúszáltságában magát tájékozni oly föladat, mely az igazságot eleve kizárja. Nem is keres már a biró igazságot, és helyes ösztönében a tudomány sem nevezi többé igazságszolgáltatásnak a készletből való intézkedéseket: a mai tudomány nagy helyesen jogszolgáltatásnak mondja ezt a műve-

letet. Mert valójában nem igazságot, amely csak a nagy causalitásban lakik, hanem csupán jogot szolgáltat a modern biró, *az állami jogot szolgáltatja a feleknek,* mint mikor a szivartőzsér eladja az ő szivarjait, melyeket kész minőségben és adatokban kap az állami gyárakból s melyeknél másabbakat, jobbakat, rosszabbakat ő a legjobb akarattal sem adhat ki a feleknek.

Ebben a megkülönböztetésben találjuk a kérdés punctum saliensét. A modern állam igazságszolgáltatása nem lehet jogszolgáltatásnál: a törvény alkalmazásánál egyéb. Az állam a felek lehető összes jogviszonyait előre rögzített causalitásokba foglalta és ezeket osztja ki. Csak ismétlésbe esünk, ha újra rámutatnánk arra, amit erről a rögzítésről már tárgyaltunk. Az állam a maga többségi functiójában megállapította, amit a többség jognak (jónak) látott, s ha ez nem volt is igazság, de volt törvény, a maga szükségleteihez mért pseudoigazság, melyet elég lelkiismeretesen maga sem nevez többé igazságnak, csak jognak.

Hogy pedig ez így lett, annak tisztára a parallelogramm működése az édes szülője. Az a parallelogramm, melyet a többség irányít, s melyet mélységes symbolikával jelképezünk, mikor jelképezni akarjuk: a justitia mérlegével. Mert a

parallelogramm nem egyéb egy nagy társadalmi mérlegnél, melynek egyik serpenyőjében a többség ül, másikában a kisebbség; aki pedig ott fent ül a mérleg nyelvének finom tűhegyén s a parallelogramm átlóján leolvassa a különbözetet: az a biró, akinek e szerint a teendője nem egyéb, mint a többség akarata szerint kiosztani a serpenyő-különbözetek conclusióit: az állami causalitást.

Hogy ebben a műveletben hol marad a könnyebb csésze joga? Hát igaztalanok volnánk, ha erre a tolakodó kérdésre epés tagadással felelnénk. A parallelogrammban mindig benne van a kisebbség akarata is, jóllehet csak óhajnak, jóllehet csak annak a képében, hogy egészben el nem veszett. Hiszen ami haladás, enyhülés és fejlődés van a világon, tudjuk, hogy a kisebbség ellensulyában volt annak forrása. Ám ez esetben hol van a panasz jogosultsága? Ott, hogy a parallelogramm működik ugyan, de a serpenyőkben még tulságos nagy a különbség s ott, hogy e szerint még mindig több a jog a társadalomban, mint az igazság. Mert hiszen tudjuk, hogy jog csak erő, még pedig vagyonhoz kötött erő, és tudjuk, hogy jogot szolgáltatni annyi, mint a vagyonost szolgálni. Míg ellenben az igazság az egyensulyban fekszik, a vagyon aránylagos szét-

osztásában, ahol aztán jogot szolgáltatni annyi, mint mindenkinek megadni a magáét. A suum cuique tribuere el nem különíthető a neminem ledere-től: attól, mikor senkit nem sértünk többé. Ha a serpenyőkben egyenlő lesz a tömeg, megszünik a jog és lesz igazság.

Miért? Mert abban a pillanatban vége szakad a gyengék uralkodásának is és az állam nem lesz kénytelen az egyetemes causalitástól eltérő jognak kényszerfolyamattal való kibocsátására, hanem fölvéve az aranynyal való fizetést, visszaállíthatja az egyetemes causalitást: az igazságot.

El nem kerülhető, hogy ezeken az elvont területeken vadászva, mind ujabb, meg ujabb állomások határait át ne lépjük. Ez a vidék telve van erdei titkokkal, melyek a sűrűségek mélységeiből Böcklin egyszarvujaként ki-kidugják rejtvényeiket és megfejtésre csábítanak. Ime e pillanatban is lép elénk valami titokzatos alak és a maga egész rejtelmességében elállja utunkat: a jogérzetnek kék rebusza.

Ha ezt a talányt definitióval akarjuk elintézni, ezzel hamarosan készen vagyunk. A «társadalom mindenkori jogi szintjével» a fogalom elég szabatosan volna meghatározva. De definitiók maguk is már csak végállomást jelentenek, valamely dologhoz fűződő összes tünemények végső

lezárását, amivel azonban vajmi kevés világosság esik magára a dologra, melynek ezzel újból csak legfelső fenyőhajtása közeledik észlelésünk felé, míg a fenyő maga homályban marad.

Amidőn a jogérzetet, mint a társadalom mindenkori jogi niveauját körülirtam, ezzel azt akartam jelezni, hogy minden kornak megvan a maga külön jogi értékelése. De világosabb vagyok, ha úgy mondom, hogy minden kornak megvan a maga külön érzékenysége a jog iránt.

Az érzékenység közelebb álló fogalom, mert tisztán állati. Az érzékenység az idegrendszer finomságától és az idegek nagyobb vagy kisebb vezető képességétől függ. Alsóbbrendű állatnak kisebb az érzékenysége öröm és fájdalom iránt, mivelhogy az érzések értékelése az agyban központosul, és nyilvánvaló, hogy az idegvezetők által az agyba visszavezetett behatások annál élénkebb értékelésben részesülnek, mentől finomabb ez az agyközpont. Felsőbbrendű állat ez okból érzékenyebb az öröm és fájdalom iránt az alsóbbnál.

A jogi sérelmek iránti érzékenység sem egyéb fájdalomérzésnél, mely természetesen már csak átültetett érzés; nem külső, de belső fájdalom, melynek azonban csak úgy megvan a maga fizikai exposituráját, mint bármely testi fájdalomnak,

Tudjuk, hogy a lelki fájdalmak: bánat, elkeseredés, a nervus vagusra és sympathikusra hatnak; a gyomort dispeptikussá teszik, a szívműködést szabálytalanná: a lélek érzékelése is idegektől függ. És világos, hogy mentől kifejlettebb az agy, átültetett érzések iránt annál fogékonyabb. A skála két vége élénken bizonyítja ezt a tételt. Az alsóbbrendű állat közel az anæsthesiához, míg a hyperæsthesia már a túlfinomított ideg állapota.

Bizonyos fejlődési állapotban az ember a testi fájdalmak iránt is alig mutat valami különös érzéket. Szinte hihetetlen, mennyire természetesnek találták az elmúlt idők emberei a koruk barbár jogszolgáltatását. Egyszerű rágalmazást, vagy lopást testi csonkítással büntetni, más vétségekért homlokbélyeget hordozni, vagyonelkobzást és egész családok kipusztítását elszenvedni: a régi idők erkölcsi életében alig számított többet, mint ma egy-két évi börtön. Úgy érezték, hogy az ilyen véres megtorlások megfelelnek az igazságnak.

Ellenvethetné bár valaki, hogy arra alig van tanuság, vajon az illetők is imigyen érezték-e a koruknak jogszolgáltatását? De van. Az általános kritika fokmérőjét a kutató mindig ott találja abban a hatásban, melyet a jogszolgáltatás a kor-

társakra gyakorol. Ez a kritika mindig a hodie tibi, cras mihi fenyegető Damokles-kardjának állván szolgálatában, ugyanazzal a törvénynyel hat, melylyel betegségekkel szemben viselkedünk, melyeknek mások esnek áldozatául ma, hogy holnap essünk áldozatául mi. Ha mi ezt tudva, mindamellett helyesnek találjuk, hogy pl. a pestis ellen ne orvosok, hanem papok kezeljék a betegeket, akkor mi ezt a kezelést magunkra nézve is jónak és üdvösnek találjuk. Vegyünk egy ellenpróbát. Ha egy tolvajt, aki birkát lopott, ma akarna nálunk valaki fölakasztani: nem-e lázadna föl ez ellen minden vércseppünk? Miért? Mert magunkra nézve ezt a büntetést a cselekménynyel arányban nem álló barbárságnak éreznők.

Az együttérzők nagy tömege nem ratifikálná ezt a jogszolgáltatást, ami elég élénk megvilágítása annak az igazságnak, hogy ahol ez a ratifikálás igenis megtörténik, ott a jogszolgáltatás a közérzésben talál gyökeret. És a fenti esetben a jogérzés nyilván még alacsony fokon állt, állt pedig azért, mert a fájdalomérzésnek agyvezetői és agyi perceptorai még nem fejlődtek magasabb érzékenységi fokra. Az idegeket nem támadta még meg «a gondolat halványsága».

A parallelogrammban a jogérzék a mérlegtű

elhelyezésével tart lépést. Az erősek erőszakos uralkodása alatt alacsony fokon állva, a gyengék emelkedésével emelkedik. A jog iránti érzékenység e szerint annál nagyobb, mentől jobban megközelíti a parallelogramm az ideális állapotot.

Micsoda tehát ex asse a jogérzet?

Nyilván a gyengék érzékenysége a maguk biztossága dolgában. Az erősnek általában nincsen ez az érzete. Ő magát erősnek tudja, másnak a dolgaival pedig nem törődik, míg a gyenge kénytelen a mások biztosságával törődni, mert azokéval együtt áll és bukik ő maga. Így teremtette meg az a rákényszerített altruismus, mely egyebekben maga a legvastagabb önzés, a gyengék *jogi együtthangzását,* amit elég hamisan jogérzetnek nevezünk, mikor hát lényegében nem egyéb *bátorsági szellentyűnél* és megfelel annak a német közmondásnak, mely szerint, mikor a juhokat nyirják, a bárányok rettegnek.

Ebből következik, hogy valamely társadalom jogszolgáltatásának állapota mindig megfelel azon társadalom jogérzetének, mert ez a jogszolgáltatás, mint a parallelogramm mérlegtűje, a néplélek mélyeiből táplálkozik.

Sokat magyaráz meg nekünk ez a tétel. Mindenekfölött azt a belső együtthangzást, mely társadalom és jogszolgáltatás közt uralkodik és

az egész gépezetnek lélektani magyarázója. Annak a társadalomnak, mely hijával van az igazságérzéknek, lesz jogszolgáltatása igazságosság nélkül. Valaminthogy az oly társadalom, amely csak jogrendben, de nem igazságban él: nem is akar igazságot, csak jogot, a *saját fenmaradásának és érdekeinek állami biztosítását*. Ez a társadalom csak a maga jogrendje iránt lévén érzékkel, ideálja gyanánt a maga törvényeinek alkalmazását tekinti és egyebet biráitól nem is vár. Aki a jogrend ellen vét, ha százszor igaza volt is, kell, hogy bűnhődjék, fog is bűnhődni, nem mert az igazság ellen vétett, de mert a jogrend ellen hibázott.

Ezért is nem vet nagyobb hullámokat, ha a biró ártatlant itélt el, míg ellenben félreverik a harangokat, ha valahogy valaki megtudta győzni biráit az ő saját külön igazságáról.

Mert a kérdésnek ezen a ponton is van egy elágazása. Az, hogy mindenkinek igaza van a saját ügyében.

Az ember a saját bensőjében az egyetemes causalitás törvényeinek alapján áll és cselekszik. Ha éhes: lop. Ha vére felforr: öl. A saját egyéni voltának megőrzése, előre vitele, sikerre hozása: első rangú kosmikus ősi törvény, s aki ebben a lendületben cselekszik, az a saját igazságát végzi

és annak ezen a széles világegyetemen rettenetesen kiáltó igaza van.

De nincsen igaza az állami causalitás keretében, amelyen belül csak jog, vagyis a mindenki — már persze határok közt — biztossága létezik és ha ezen a határon belül a jogrendet megsértette: a törvény rajta üt. Míg ellenben ha valakit elitéltek, akit a közvélemény felmentene, amely néha — mikor felelőtlenül szabadjára engedi ösztönét — igazságos: ez az elitélés alig veri föl a lelkeket. Miért? Mert a közvélemény, mely jognak csak a maga biztosságát ismeri, az egyén saját külön lelki igazait el nem fogadja. És mert a maga jogrendjét kuszáltságánál fogva nem ismervén, megnyugszik abban, ha azok, akik ismerik, az ártatlant is elitélik. Sejti, hogy a jog theologiájában is jobban ismerik a papok az isteni gondviselés igazságait, és ha itélkeztek, bizonyára így kivánta ezt az ő biztossági joguk. Ebben a megadásban és sejtelemszerű megnyugvásban, illetve belenyugvásban jelentkezik a társadalomban az a kék talány, mit általában jogérzetnek nevezünk, de amelyet már most mint a gyengék együtthangzását és biztossági érzékenységét ismertük fel.

Ez után a kirándulás után térjünk vissza thémánkhoz.

Ott hagytuk el, amidőn a biró a maga valóságára ráalkalmazza az állam jogszabályait s elhagytuk egy erdei nimpha kedvéért, akit Jogérzetnek neveznek. Nem volt azonban minden haszon nélkül ez a találkozás. Láttuk, hogy a biró munkájára mekkora varázshatással van ez a titokzatos valaki, és már most tudjuk azt is, hogy a közvélemény és a birói jog egymásból merítik forrásaikat és erejöket: a birói jog a nyilvános érzékenységből és ez viszont a birói jogból. Úgy vannak egymásba forrva, mint az óra az ő ingájával: kölcsönösen mozgásban és rendben tartják egymást.

Ez az egymásba fonódás egyikére vezet rá a jogszolgáltatás legérdekesebb jelenségeinek. Ime az erdő mélységéből halk léptekkel új titok közelg felénk: a jogszolgáltatásban észlelhető hullámzás.

Szóltunk már arról, hogy a jogszabály alkalmazása nehéz munka. Hol a cselekmény nagyobb területű a jogszabálynál, hol meg ez bizonyul bővebb lepedőnek; rendes dolog, hogy vagy a szabályt kell a cselekményre, vagy a cselekményt a szabályra rászabni. Erőszak nélkül ez meg nem esik. Nem eshetik meg, mert hiszen két nem is egymásból folyó, hanem egymásra erőltetett, a mellett érzékekkel nem érzékelhető, le nem mér-

hető anyagiatlan elvont fogalmi területnek egymásra illesztése semmi körülmények között nem járhat maradvány nélkül, melylyel nem lehet mit kezdeni, de amely felkavarva eleven életet él és a lelkeket zaklatja.

Magának ennek az illesztési munkának nyers külső képe is utmutatást ad arra, hogy itt nem annyira a logika az, ami cselekszik, mint inkább az illeszkedésnek valamely technikája, mely közelebb áll a megméréshez, mint a mérlegeléshez. Nincs is benne kétség, hogy a jogszolgáltatás, mint a jognak gyakorlati alkalmazása, közelebb áll a művészethez, mint az elvont elméleti műveletek bármely más fajához, s a művészetek közt is azokhoz, melyek a magasabb műiparral szomszédosak.

Abban a műveletben, mely a jogszabály alkatelemeit illeszti rá a cselekmény alkatelemeire, legtöbbször az egyszerű méreti érzék az uralkodó. De van idő és helyzet, mikor ez az illeszkedő méreti ügyesség valóságos művészi tökélyre emelkedik. Ez az eset, a jogművészet esete, beáll, valahányszor a jogszabály és a cselekmény közti viaskodásban az előbbit valamely ok győzedelmeskedni kényszeríti, amidőn tehát a biró a jogszabályt rá akarja húzni a cselekményre, amidőn a szabály alkotó elemeit vona-

kodásuk és ellenkezésük ellenére alkalmazkodásra birja, szóval: mikor a jog ruganyossá válik a nélkül, hogy anyagi mivoltában változás történt volna.

Fölötte érdekes jelenség ez a jog életében, mélyen járó és mély gyökerű. Lehetetlen elmennünk mellette a jogszolgáltatásról szólván, mert a társadalom jogi életében ez a jelenség egyike a legjelentősebbeknek.

Vannak egész korszakok, mikor a jogszolgáltatásban a jogszabály diadalmaskodik; és vannak mások: mikor a cselekmény diadalmaskodik. Az első esetben az állami együttérzésnek hulláma hegyfokában van — hogy Bodnár Zsigmond meghatározásával éljünk, — az utóbbiban völgyszakában. A hullám — nevezzük áramlatnak — hol az államnak kedvez, hol az egyénnek. Amott a törvény érdeke a domináló, emitt az egyéné; a különbség kézenfekvően világos. Aszerint, amint a társadalomban a conservativ eszmék uralkodnak, a jogszabály uralma a domináns; a szerint meg, amint a liberális áramlatban uszunk, a cselekmény dominál, vagyis: az egyén saját külön igazsága.

S aki ezeknek az áramlatoknak első szolgája, legérzékenyebb mágnestűje, aki együtt hullámzik a társadalmat domináló áramlattal: az a biró,

amint hiszen ezt a jogérzet természetéből folyónak tapasztaltuk.

Liberális időben azért van a judikaturának teljesen más arcza, mint conservativekben; pedig a jogszabály még nem változott, a jogszabály még ugyanaz, ami volt, de a mérlegtű már érzi az idők változását, a jogszolgáltatás tetejébe ül az idő száguldó hullámának, és előkészítője, hírmondója, avant-gardeja a jogszabályok megváltozásának.

Pedig hát az uralkodó tan szerint a biró csak a törvény alkalmazója, a jogszabály őre legyen, úgy-e bár?

Ez a tétel is csak olyan fictio, mint a többi. A jogszolgáltatásnak belső természetéből folyik a pártossága, mert hiszen nem igazság az, amit szolgáltat, hanem jog; a jog pedig a mindenkori uralkodóknak a joga, nem azoké, akik szabályozták.

A mindenkori uralkodók: kik azok? Csak az imént szóltunk uralkodó áramlatokról; mintha itt ellenmondásba keveredtem volna. De nem keveredtem. Az áramlatok emberek gondolkodásának s törekvésének eredménye. Egész csoportok s osztályok egyesülnek bizonyos óhajaikban, vágyaikban, törekvéseikben, melyeknek alján mindig a vagyoni érdek uszik. Hol az erő-

seknek erősebb az árama, hol a gyengébbeknek. Így lesz hol conservativ, erőszakos, hatalmaskodó a közvélemény; hol liberális, engedékeny és türelmes.

És ehhez képest a jogszolgáltatás is hol erőszakos, hatalmaskodó s türelmetlen lesz; hol meg liberális, engedékeny és türelmes. Hol a jogszabály uralkodik, hol a cselekmény. Hol az állam, hol az egyén. (A tett és a tettes theoriája.)

A biró pedig mindegyik esetben el fogja játszani a maga jogművészetét akármelyik áram kedvében, de művészete mégis csak az erősek szolgálatában fog tetőpontján állani, mert a jogszolgáltatás hatalmat ad; adja a legnagyobb hatalmat, a hatalom természetrajzában pedig az önterjeszkedés gyökerezik és az öngyarapítás vágya. Egyik korábbi fejezetünkbe nyul bele ez a tünemény s ezért nem kell újból foglalkoznunk vele. A hatalom önönmagának leghivebb szolgája és mások sorsában intézkedni oly édes érzés, hogy isten legyen, akit ez az érzés el nem kap. A birói hatalom e mellett az erősek közé emelte birtokosát. Erős embernek erő az eleme. Ezt az elemet is megismertük már egy korábbi fejezetünkben.

Megértjük már most, miért van bizonyos nemzeteknek, például a mienknek, olyan kezdetleges, mert hatalmaskodásra hajló jogszolgálta-

tása. Nemzetünkben a gyengék előnyomulása még kezdetén áll a pályájának. Uralkodni még az erős osztály uralkodik, az aristokratia és a nemesség; míg a középosztály, a gyengék osztálya, csak alig ötven éve szól bele az állam dolgába. S míg egyfelől a nyugat jogszabályainak recipiálásával magunkra erőszakoltunk oly jogrendet, mely nem a mi vérünk s nem a mi fejlődésünkből küzdötte ki magát: másfelől a parallelogrammban a világ folyásának még alig engedünk elhajlást, amiből igen érthető ellenmondások és ellentétek következnek, köztük első sorban az, hogy a jogszabályokat, mint lelkünktől idegeneket, sem respektálni, sem kezelni nem tudjuk. Ahol a hatalom nehány erősnek kezében központosul, ott a jog, mint a gyengék állami törvényszerűsége, örökös játék marad a hatalmasoknak és ezek expositurája, a jogszolgáltatásnak kezében.

Ez a hatalmi tudat mélyen belejátszik egy másik oldalról is a jog természetrajzába, és a hullámzásnak egy másik rövidebb átlójú, de annál sűrűbben rezgő al-faját szolgáltatja: azt, melyet a judicatura ingadozásának nevezünk, midőn a biró a maga souverain hatalmában a joggal, mint valamely személyes jogával játszik, és ebben a játszi kedvében adja a szellemet, mely a bibliai vizek fölött uralkodik.

Ez a, sokszor magas művészi tökéletességre emelkedő játék néha, midőn ugyanis nem a hatalmasabbnak érdekében működik, a legmélyebb jóhiszeműségből szívja életnedvét. A birót, aki a jogot alkalmazza, sokszor elkapja az igazság szele s abban való érzésében, hogy a judicatura eladdig helytelen úton járt, vagyis: bizonyos cselekményi adat-complexumra nem helyesen alkalmazta a rávonatkozó szabályi complexumot: az összhangot helyesebb egybeillesztéssel keresi. A jogszolgáltatásnak ez az utóbbi hullámzása legközelebb jár az egyetemes causalitáshoz, mert az igazság lehellete szólal meg benne s bárha mint ingadozás sok zavart és elkeseredést okoz: benne, mint az emberi léleknek a nagy causalitás felé való nehezedésében, magas isteni functio nyilatkozik, amennyiben az igazságot keresi s nem a szellemességet és a hatalmasabbnak szolgálását. De hogy ez az ingadozás a jog fiziologiájában általában lehetséges, ez egyik újabb bizonysága a jog belső természetének: annak, hogy az mesterséges, emberi, melynek kezeléséhez az előzetes és párhuzamos furfangok és functiók ravaszkodó összeillesztése kell és nem természetes causalitási elem, melyhez logikai folyamatra van szükség.

Ide eljutva, már mintha kifelé vezetne utunk

az erdő rengetegéből. De ime feltartóztat bennünket egy újabb kérdő alak. Hát néha mégis belejátszik az igazság az emberi jogszolgáltatásba? Közvéleményben is, biróban is felbugyog néha valami abból a világcausalitásból, mely rajtunk végig rezeg, mint nyárfa levelén a nyári szellő?

Hát igen. Hiszen nem lehetett bennünket összes gyökereinkkel kitépni a közös termőföldből; fő-nedvszedőink mégis csak belenyulnak az egyetemes törvényekbe s mintha onnan kapnánk, azokon a csatornákon keresztül, azokat a lendületeket, melyek az emberiséget előbbre hajtják.

A haladó culturával, vagy, a mi meghatározásunk nyelvén szólva: a gyengék előbbre nyomulásával utat kezdett törni magának az egyén s vele az ő külön igazsága. Hiszen tudjuk, hogy az egyén s az ő külön létköre és létjoga a kosmos főtörekvése az erő összegyömöszölése s tömegrendszere ellen. Párhuzamban a maga jogrendszerével, amely természeténél fogva csak újabb tömegesítésre tört (a gyenge erőgyűjtése által pseudoerőssé lett), vele együtt haladt az egyén külön igazsága, mert hiszen minden igyekvése mellett is egyéni és gyenge a természete; és amikor így majdnem gordiusi csomóvá bo-

gozta az ő jogrendszerét, mely az összesek igazsága: egyszerre csak feje fölé kezd nőni a magával vitt egyéni jog.

Kezd vagy száz év óta eget kérni az egyén külön igazsága az összesek jogrendjében. Revolutio ez, vagy evolutio? Sem egyik, sem másik. A gyengék egyéni mivoltának legmélyéből küzdötte magát felszinre valami, ami mindig ott lappangott az ő atomjaiban, amit csak elnyomott a fejlődés, de el nem enyésztetett: az egyénnek az a külön igazsága, hogy neki joga van élni, joga van táplálkozni és joga van nemzeni, és hogy ezek az elemi jogok nagyobb igazságok az állami igazságoknál, mint ilyenek pedig más elbirálást követelhetnek a társadalom egyéb jelenségeinél.

És ime, bizonyos nagy kérdésekben a társadalom megérezte, hogy jogszabályai rájuk nem illeszkednek és nem is illeszthetők. S aztán kivette a rendes jogszolgáltatás szervezetéből s külön causalitási törvényeknek vetette alája. Így hozta be, mint valamit, ami az idők során megérett, nagy bűncselekményekre az esküdtszéki intézményt.

Észrevétlenül, semmi esetre nem belátás útján, az történt ezzel, hogy az egyén nagy elemi s ősi gyökereibe visszanyuló erőmegnyilatkozá-

sával szemben belátták (a «belátás»-nak ha nem is ezen a pályáján) a rendes sablonos jognak elégtelenségét, melynek nincsen érzéke az igazság iránt, mert nincsen a nagy causalitás iránt sem. Belátták pedig — és ez nagy dicsősége a faj haladó lendületének — hogy az olyan cselekvéseket, melyek nyilván nem azonos neműek a jogrend szerkezetével, lehetetlen ezzel a szerkezettel és az ő igazságaival megmérni.

Nevezetes, hogy az esküdtszéki intézmény a vérnek nagy forradalmi actusai ellenében hozatott s alig képzelhető meglepőbb kritikája rendszerünknek, mint ez a tény: — az, hogy az állam, melynek jogalapja a vagyon s amelynek jogrendje ennélfogva ennek a vagyonnak a megvédelmezése:

amikor nem a vagyont, hanem az életet kell megvédenie, nem a maga rendes jogrendjét, melynek a vér cselekményei iránt érzéke nincs, hanem egy különleges mást mozgosít, amelynek rátermettségét sejti, tapasztalván, hogy az emberekben a vér nagy cselekvései fel szokták kavarni a nagy causalitási összefüggésünk felett lerakódott mesterséges rétegeket, s amidőn ezek félre tolattak, megnyílik a lelkük szemevilága a nagy összefüggések iránt s előttük néha világosan — világosabban, mint a hétköznapnak el-

kopott jogrendjében — feltűnik a maga nagy igazságaival az a sokat zaklatott, sokat szenvedő, elnyomott ember, akit megérteni annyi, mint fölmenteni; mert ennek a gyöngyszónak megfordítottan még mélységesebb az értelme: Tout pardonner, cest tout comprendre.

Hogy pedig az emberiség lelkiismeretében már kigyuladt a nagy összefüggés felé vezető diadalmas utat bevilágító lámpafény, nagy időknek a hirmondója ez. Egy új fordulata előtt állunk fajunk haladásának, mely az emberiség igéretföldére vezet, ha ezt a lámpást kialudni nem engedjük.

Nem is fog az többé kialudni!

XV.

A HADAK UTJA.

Az előző fejtegetésekkel eljutottunk volna a társadalom kritikájának végére. Csak nagy körvonalakban mozogtunk a kérdések körül. Új repülő szerszámmal mozogván, hogyan is tehettük volna meg ezt az első kisérletet irányban és tárgyban való nagyobb elmélyítéssel. És jól tudom, hogy munkám nem egyéb gyenge szárnypróbálgatásnál, a kormányozható léghajónak első s azért gyarló fölfedező útjánál, amely fölfedező út e mellett a dolog természeténél fogva nagyobbára a saját szárnyalási módszerem megfigyeléséhez lévén lánczolva, alig is lehetett még teljes bátorságom a kérdések rengeteg ismeretleneit felkutatni.

Repülőgépem azonban, ha sok javitásra szorul is, mindamellett nem zuhant alá velem a mélységbe. Egy gondolatmenet, amely a legkényesebb kérdések és ellenvetések elől ki nem tért; akikkel szembe került, azokkal szóba állt, megviaskodott és ebből a viaskodásból épkézláb,

sőt a megoldásnak ha csak egy egységes módozatával is gazdagabban, tovább folytathatja útját: ez a gondolatmenet alapjában egészséges szerkezettel vágott neki és többnek bizonyúlt daedalikus szárnycsapkodásnál. Módszer és kiindulás alapjában nem bizonyúlt e szerint hamisnak. Ahol elhibáztam, ott nyilván a saját ismereteim elégtelenségéből hibáztam el, melyekről elismerem, hogy gyarlók voltak már ab initio; de hogy mennyire azok, munka közben láttam csak igazában, midőn az akadályok seregei lázadtak fel a vakmerő repülő ellen és a quieta non movere sötét legiói csapkodtak denevérszárnyaikkal a tolakodó felé. Ezekkel azonban végezzenek a hivatottabbak. Azok a keretek, melyeket bemutattam, nemcsak elbirnak, de követelnek is több tartalmat s behatóbb kidolgozást; és ha mások mélyebben fognak szántani és új kincseket fölszínre hozni, örömmel fogom látni, ha az emberiség boldogulásának és jövőjének nagy hadi útján én már az út legelején elmaradtam, ha ezt abban a tudatban teszem, hogy ezt az elejét nekem meglátnom adatott.

Mert az emberiségnek jövője van. Ez a vérengző nyüzsgés sem a kosmosban, sem itt a földön: ha ok nélkül nincsen, nincsen czél nélkül sem. Ime újból a causalitásnak egy tüneménye,

mely belevilágít a fenektelen mélységbe és a remény szövétnekét kezébe nyomja az emberiségnek. A causalitás üres fantom volna, ha az oknak, mint multnak czélja nem volna a jövő felé; ha az ok magába nem zárná keletkezésének történetét és csupán szülője volna a dolognak, de nem fejlesztője is egyszersmind. S ha fejtegetéseink révén a világrendet logikai fejleményül ismertük föl, elménk már rég tudja, hogy ok alatt rendeltetést is kell értenünk: a czéltudatos okot. Mint logikai folyamat, de akárcsak mint anyagi egymásból való folyamat pedig az, ami van, a maga létét kell, hogy tovább adja, és mivel hogy ez a továbbadás fejlődéssel jár együtt: a jövő a fejlődés jövője. Lehetetlen az általános fejlődésnek megállni az embernél. Ellenkeznék a föld eddigi történetével s ellenkeznék a logika világtörvényével akárcsak ötlete is annak, hogy ime: velünk megáll az általános menetelés.

Vannak typusok, melyek megálltak; való igaz. De ezek a főtörzsüktől elszakadt rajok. A sejttől kezdve az állatvilágon végig ki van czölöpözve a fejlődés hadiútja föl az emberi fajig s ami ezen az úton menetelt — tehát ez a faj is — a nagy fejlődésnek menetelési fővonalán haladt és magába foglalván ennek nagy lendületeit: a kapott lökés irányában tovább fog haladni.

Elmaradtak és el fognak maradni tőlünk is egyes rajok, az máris nyilvánvaló. Amiként azon a nagy hadiúton lemaradt az állatvilág, miközben rajta keresztülfejlődtünk mi: azonképen le fog maradni tovább menetelésünk közben is a fejlődni nem tudó törzsek sokasága: a culturképtelen vadak, Afrika, Amerika és Ausztrália sűrűségeinek és az arktikus örök fehér világnak emelkedni nem biró barbársága.

Jó erre ügyelni és levonni belőle a nagy tanulságokat. Túlságos podgyászszal okos ember nem utazik és menetelés közben ősrégi, noha barbár szokása volt már az indo-európai fajoknak, elejteni a friss előnyomulást feltartóztató betegeket és harczképteleneket. Sentimentális hajlamunk nekünk, magunkkal vinni az előrenyomulásra képteleneket és egy összemberiségnek képzelt és phantastikus ideáljában vesztegelve, menetelésre képtelen tagok emelésére pazarolni időt, vagyont és temérdek rajongást, holott az emberiségbe, mint egyetemességbe, rég beleütött a penész és jórésze már nem jön velünk.

Azon a fénylő fejlődési úton, mely a sejtektől kezdve magával vitte az emberiség jövőjét, történeti időkben csak három nagy ág vitte a fejlődés szent csiráját: a sémi, mongol és ári fajok. A sémi oszlop Európa felé, a mongol Ázsiának

vitte. Az Eufrates vidéke volt az elhatárolás, amelytől keletre a mongol, nyugatra a sémi cultura hordozta zászlóit.

Az ó-kor culturáját mifelénk Krisztus előtt 8000—10,000 esztendőre vissza a sémi fajok vitték: az akkádok, babyloniaiak, egyiptomiak és zsidók. S mintha a culturcsírát mint valami fényládát vitték volna: ezt a fénylő szent kincset a vonalon végig meglátni, amint az idők messzeségéből felénk kigyózik útja és kézről kézre jár őrizete. Ihering (Vorgeschichte der Indo-Europäer) a látnok ihlettségével s utánozhatatlan bájjal irta le a sémi cultura pályafutását és kimutatta, hogy az árja római nép legoszloposabb épülete: a római jog is bábeli, tehát sémi vonatkozásokat mutat föl. Mikor az Eufrates szerencsés vizi rendszerének népei elgyengültek, a csirát a Nilus lakossága vette át megőrzés végett: s mikor ezeknek is le kellett lépniök, Mózes kivitte a frigyládáját és a zsidókra bizta.

Akik a szent csirát kiadták kezükből, azok ha el nem pusztultak, elmaradtak. Egyedül a zsidók nem maradtak le a hadiútról, mert itt valami különös dolog történt. A zsidók átadták ugyanis a csirát az árja Rómának, mert erős, harczias, történetileg cselekvő népre volt szüksége. De mi

csodálatos: Mintha frigyládájuktól szabadulni nem tudván, mellette maradtak volna az árja faj közt való menetelés közben, testőrség gyanánt! S íme, a faj történetének egyik csodája: a zsidók együttmenetelése az árjákkal a fejlődés világútján, mintha — hogy képlettel ecseteljem a tüneményt — az apa erősebb fiaira bízta kincseit, de tőlük megválni nem tudva, az úton hol mögöttük indul, hol előttük, sokszor bele is szól a kezelésükbe, sokszor útkaparónak és pionirnak is beáll, de el nem maradna egy világért sem, mert az emberiségnek őrzi kincseit a nagy menetelés közben, ha sokszor rettenetes áldozatok árán is.

Kaptak ugyan culturát a rómaiak Egyiptomból és Görögországból is. De ha igaz, amit 2000 év óta hirdet Európa, hogy culturánkat a keresztyénségnek köszönjük — és ez nyilvánvalóképen bizonyos is, mert Európának a keresztyénség adott lökést és lendületet — akkor Európa culturája a sémi cultura vonalán mozgó haladás eredménye, és ezt a culturát az a csira fejlesztette, melyet a zsidók Rómába hoztak.

A mongol cultura, mely a malájival vegyült, Ázsia felé fordult keletnek. Az ő pályájuk más a mienknél, culturájuk is más. De cultura; és e szerint fejlődés. Minden bizonynyal azonban

lassabban menetelnek és részben már le is maradtak, mint a malájok. Ami bennünket ennél a kérdésnél érdekel, annak a kimutatása, hogy a hadi uton nem az egész emberiség menetel, hanem menetelnek csupán a csirahordozók, a történeti fajok, és ezek sem egy ütemben és nem egy vonalon.

Az elhatárolás nyilván valamely törzs mozgóképességében van adva. Hogy úgy mondjam: történetképességében. Amely rajt nem tudta erdejéből kihozni geniusa s mely a talajhoz nőtt, mint valami parasita; amely csak élettani functiókat végez, eszik és nemz: mivel különb az az állatnál? Amelyet ellenben a történet szele megcsapott: fölkerekedik és rálép a hadak napos útjára; cselekszik, hódít, viaskodik és küzd; az úton másokkal egyesül és rákerül a nagy pályára: az hozzánk tartozik és velünk tart.

A maorikat, fidzsiket, pápuákat, a zulukat és kaffereket, Afrika és Ausztrália bennlakóit, és Amerika vörösbőrű bennszülötteit, nemkülönben a jégvidék rajait kár már magunkkal czipelni. Akár beszélnek is, és főnököt választanak: az antropomorf majomtól még sem tették meg hozzánk a nagy világugrást és túlnan maradtak a művelődés nagy Oczeánján. Mind ezt pedig annak az okáért említjük, mert az összemberiség

sentimentalis legendája nem csupán tömérdek erőnket és rajongásunkat emészti föl, de lendületünk teljes kifejtésében is akadályunkra van; mert nem lehet a saját diadalmas pályája absolut valóságában hinnie annak, aki embertársait a fejlődési skálának annyira széteső és összehasonlíthatatlan fokozatain látja egyazon időben, és mert ez az összemérhetetlen különbség kételyeket kell hogy támasszon úgy a fejlődésről magáról, mint annak iránya és mibenvolta felől.

Míg ellenben tisztában lévén azzal, hogy a pályán kik mozognak: tisztára látjuk, kik vannak sorainkban, kik vannak előbbre, kik szorultak hátrább, és kik maradtak le teljesen az oldalárkokban, világtávolságokra tőlünk.

Eldobván pedig magunktól ami nem hozzánk való, és kibontakozván az együvétartozás lélekölő kötelékeiből: madártávlatból látható, mikép fejlődünk és hova? Hogyan lettünk a sejtből, féregből, halból, gyíkból, denevérből és majomból, ott hagyva az út mentén és az út szélén volt társainkat s rokonainkat: emberekké és miképen lettünk a sok emberi fajból a sémiták és áriak fonalán, ujabban is otthagyva volt társainkat az út szélén: azzá, amik vagyunk. Aki pedig még így sem látja, hogy valamerre előre mennek azok, akik a hadak útján vannak — valamerre,

ahol naposabb az út és virágosabb a mező: az maga is le fog maradni az útról, valaminthogy idők jártával a jövőben is le fognak maradni egyes fajok és nemzetek, ha a menetelésbe belefáradnak és a csira frigyládájukból kiesik.

Az az örökkön égő mécs, melyet Izis templomából hozott el Mózes és a zsidóktól megőrzésre átvettek a keresztyének: nem csupán vallási rituale. Az örök világosság lángja az az isteni szikra, amelyen milliók gyujtanak világosságot, de amelyet a szelidség olajával kell ápolni és táplálni, hogy el ne aludjon.

Sokaknak kezén soha ki sem gyult ez a mécs; sokaknak kezéből porba hullott az már. A jövő azoknak a kezében van, akik olajjal tartják.

De hát hová visz pályánk és miben áll vajjon ez a mi fejlődésünk?

Az uralkodó felfogás szerint a haladás czélja egy erkölcsös emberiség. Nem szólva azonban arról, hogy az erkölcsökkel alig sikerült még tisztába jönnünk és minden bizonynyal revideálni is fogjuk még azok dogmatikáját, kikapcsolván belőle hol merő czélszerűségi, hol csak asketikai lánczszemeket: az, ami ezután fenmarad — a jó és a rossz megkülönböztetése, és ennek általános uralma — alig lehet a fejlődésnek témája.

Ha a pályán végigmegyünk, valamely témának

a megjelenése kell, hogy maga mellett bizonyítson. Valamint az amfioxus, mint első gerinczállat, tanuságot tesz arról, hogy a puhányok hova fejlődtek, s valamint az amfibiumok után a reptiliák, ezek után pedig a magasabb fajok tételenként beállnak tanunak a lépcsőzet emelkedő fokai mellett, azonképen minden haladás kell, hogy jelt adjon magáról.

Nos? Jó emberek a faj alján is voltak és rossz emberek a magaslatokon is uralkodnak. Láttuk, hogy a jó és a rossz az őstermészet bifurcatiója. De vajon nem-e szaporodott a jó és kevesbedett a rossz? Az elhatárolás talán itt nyomulna láttávolba.

Hát minden bizonynyal nem szaporodott a jó és nem kevesbedett a rossz. Az emberiség nem lett sem jobb, sem erkölcsösebb. Valahol ezt meg kellene látni és ennek a javulásnak mennyiségileg előtérbe kellett volna szorulnia. Valahol a történeti idők óta be kellett állnia egy átmeneti korszaknak, amely jobb lett volna az előzőnél. Tudunk ilyent? Nem tudunk. A zsidók erkölcstana nem tette csöppet sem jobbá a zsidókat, és mikor ezt az erkölcstant az ári fajokra átvitték, ezek abból igen keveset javultak. Jézus nagyszerű emberszeretete is mintha eltünt volna a kezökön. Az ő isteni hirmondása csak igen ke-

vésnek él a szivében; és nem is én, hanem Stewart Houston Chamberlain, a nagy antisemita mondja «Die Grundlagen des XIX. Jahrhunderts» czímű művében, hogy Krisztus vallása majd csak 2000 év mulva fog Európában valósággal élni. A keresztyénség első csirázó századai után a középkor csak úgy tombolt a kegyetlenkedéstől, épen akkor, mikor az ári fajok a leghivőbbek voltak. És nem bizonyít az újkor sem a jóságnak valamely előrenyomulása mellett. Az irgalmassági intézetek, és egyes emberek kiemelkedő philantropiája nagyrészben ma is a zsidó fajnak látszik a kezelésében s ami nem az, semmi esetre sem oly feltűnő jellegű, hogy fejlődés- és hala dás-számba menne.

De meg nem is erről van szó. Valamely tüneménynek mennyiségi elterjedése: nem fejlődés. Ha az amphioxus lanceolatus, mint amely a gerinczállat első megjelenése a földön, száz milliárdokban elterjedt és az összes egyéb állatokat kiszorította volna is: csak csupa amphioxus lanceolatus volt volna a földön, de egyéb nem is történt volna. S ha az első emberpár megmérhetetlen sokaságban elszaporodik s minden élő lény hozzá hasonlít: csak éppen ez az ősember propagálta magát, de egyéb ezen a terjedésen kívül nem történt.

A fejlődés nem a mennyiségnek, hanem a minőségnek vonalán menetel. És így a jó és a rossz, melyet a most ismert szerkezetben a már ismertetett okokból világfolyása óta ismerünk: nem fejlődött, habár nincsen is több rosszlelkű ember a föld hátán; mivelhogy a fejlődés ujat kiván: jobbat. A jónak, miként ezt egy mondás tartja, fejlődéses értelmében is a jobb az ellensége, és ez a fokozás oly mélységes alaptörvénye mindennek, hogy valami, ami magánál jobbat világgá bocsátani nem tud, nem is fejlődésképes tünemény.

A fejlődés fogalmához az új tartozik, az ami eddig nem létezett. Ámde jó, becsületes, türelmes, irgalmas és felebarátját szerető lélek a történelem mélyein is volt, és mikor európai még nem élt ezen a földtekén, és sem zsidó, sem Krisztus nem hirdette még dogmáit: messze keleten, a Hindukus lejtőin már hirdették a jót és fenköltet, mint az emberiség eszményét. Az emberiség azóta rengeteget haladt; pályáján felvonultak a népek és fajok százai és letüntek az élők milliárdjai; eszmék születtek és hulltak porba; világállamok lángra gyujtották a földtekét és a lángok kialudtak ismét, hogy újaknak engedjenek tért: de a jó mindig volt; az volt, ami volt és magánál jobbat nem fejlesztett.

Való, hogy a jónak is volt fejlődési menete. Hisz ma is vannak, akik nem ismerik. Nem kell a maorikhoz folyamodnunk, hogy a jó és rossz közti megkülönböztetésnek bizonyos felfüggesztett állapotára ráismerjünk. De bizonyos az is, hogy ez a megkülönböztetés a fejlődésnek már igen alacsony fokán állt be, s amely törzs túl van a fejlődés legalsó fokozatain, rögtön tisztában van a bifurcatióval. Amint hogy a köztünk élő gonoszok túlnyomó része is tisztában van vele, s aki nincsen, az köztünk élő maori és fidzsiszigetbeli, ha frakkban jár is és fehér is a bőre.

De hiszen Európa culturáját mégis a keresztyénség vezette be; a keresztyénség pedig mi egyéb, mint a palæstinicus zsidóság explodálása és tartalmának nyugat felé való kiáradása? S ha az, akkor az «erkölcs» az európai cultura mozgató eleme, irányítója és talán czélja is.

Hát ez nem így van, amint ezt azonnal meg fogjuk látni. Igaz csak annyi, hogy az erkölcsnek, mint jónak, türelmesnek és szelídnek: szerepe volt a culturában; sőt egy vonalszakasz erejéig, a palæstinicus zsidóság idejében részben a csirát magát képviselte.

Az akkádok, kaldeusok és babyloniak a számok és mértékek felismerésével a tudást adták az emberiségnek. Ők fedezték föl a kalendáriumot,

a csillagok járását ők figyelték meg, ők voltak az első kő- és téglaépítők; sőt Ihering szerint, aki tengeri kereskedelmi jogukból is közöl meglepő részleteket és egyéb összefüggéseket is észlelt, nagy fejlettségű jogi érzékök is volt. Mindezeket a kincseket az egyiptomiak előbbre vitték, fejlesztették, később az ősrégi ind culturából átcsapott filosofiával nemesítették, és tudásukat a görög csoport közvetítésével átültették az időközben Európa délvidékein gyökeret vert árja latin fajra. Ugyanekkor a zsidók rendszerbe foglalták az erkölcsöket, összegezték a jót, és az irgalmasságot vitték bele a cultura harmoniájába, kisérő, sőt alap-hang gyanánt.

Elkövetkezett azonban egy kor, amidőn nyilvánvalóvá lett, hogy a haladás megakad; tudomány, filosofia s kutatás az iszapban elmerül és a nagy menetelés katasztrófa előtt áll, hisz' inter arma silent musae. Ekkor történt, hogy a zsidóság explosiója Rómát újra megtermékenyítette. Nem azonban az irgalommal.

Az irgalmassággal föl lehet törni a talajt, fogékonynyá lehet tenni a kedélyeket, megfésülni a fésületlen bozontos germánt és lefegyverezni a kőszívű rómait: de nem lehet előbbre vinni az emberiséget.

És a keresztyénség?

A keresztyénség előbbre vitte az emberiséget egyik tételének alapján, amelyre maga a keresztyénség ügyel legkevesebbet, jóllehet Krisztusnak legragyogóbb gondolata és egyetlen világra szóló tette: valóságos ébresztője a már haldokló emberiségnek.

Ami Krisztus nagyságát jelenti, az nem az irgalom és emberszeretet. Misem bizonyítja ezt jobban annál az elvitázhatatlan ténynél, hogy Európa népei még máiglan sem irgalmasok és emberszeretők, és ezeket a prisma színeket csak nagynehezen és látható ellenszenvvel fogadják be. Jézusnak nem is ez volt a világmissziója, hanem más: valami új; valami, ami eladdig nem volt, jóllehet a zsidó emberszeretetből folyt. Ám amire soha senki nem gondolt. Ami felforgatta a világot, forrongásba hozta a népeket és új utra terelte a fajt, a fénylő hadak útjának egyik legfénylőbb szakaszára:

Krisztus a gyengének hirdette az élethez való jogait!

A vagyonos és nem vagyonos ember közti világtávolságot a történelemben elsőnek a betlehemi bölcs mérte ki. A vagyontalanságában elhagyott, támasz és jog nélkül szűkölködő szegénynek első ő hirdette az emberi jogait. S ezzel hadat izenvén az erőseknek, megállapította

a gyengék hozzászólását a társadalomban. Nem az irgalom és emberszeretet az ő világraszóló nagy cselekvénye: ezeket a zsidóság rég hirdette és vallotta. A vagyontalanok fölemelése, a porba tiportnak fölegyenesítése, magához térítése, a történelembe való besorozása s egyenjogusítása: mint valami eladdig soha nem látott, soha nem hallott hír szállt ki Betlehemből, ragadt át a római birodalomra és szárnyalt végig a világon, szárnycsapásaival életre riasztván, ami haldoklott és új menetelésre buzdítván, ami elgyengülten a nagy hadi út porában haldokolni kezdett.

Krisztus nem az erőseknek szólt, hanem a gyengéknek, és ő volt az első, aki őket észrevette. Ők is voltak az ő követői. Az erősek ma sem keresztyének. Soha nem voltak; soha nem is lesznek. De az a sok millió gyenge, akinek az ő szózata szólt, egyszerre csak öntudatra kelt és lassanként meghódította Európát.

Nagy világtörténelmi eset volt ezért Krisztus megjelenése a világ szinpadán. Nem azért, mert a szeretetet hirdette, hanem mert emberi jogokat hozott a népek azon rétegeinek, melyek eladdig csak páriák voltak, jogok nélkül, mert vagyon nélkül. Méltán számítja ezért Európa az ő időszámítását ettől az esettől. Vele új fordulatba

kezdett népeinek menetelése. Az erősek állodalma recsegni, ropogni kezdett; megingott minden, ami eladdig örök időkre alkototttnak látszott; és az államba, mint szerkezeti motivum bevonult valami, amiről eddig álmodni sem lehetett: a vagyontalan gyenge!

Vele együtt a zsidó irgalom. Miért s mily rendeltetéssel? Mert irgalom és emberszeretet nélkül a gyenge jogát lehetetlenség érvényre juttatni az árja fajok közepette. Újból nem én, hanem Houston Chamberlain mondja, hogy az «árja fajok nagy képességeik, költői lendületük, filozofiára való hajlamuk és vitéz szárnyaló képességük mellett: vérengző, kegyetlen fajok», melyek a gyengék megbecsülésére képtelenek s melyeknek a gyengék jogait hirdetni minden kilátás nélkül volt volna. Ezért volt szükség az irgalmasság és emberszeretet hirdetésére is: mint eszközre.

És ezért kell a keresztyén culturának a zsidó cultura, mint egy örökös medencze, melyből Krisztus nagy igazsága erőt merít; mint uttörő ekevas, mely menetelés közben a talajt fölszántja és a gyengék folytonos erősbödésének útját pionir gyanánt egyengeti. Mint az örök lámpásnak élesztő olaja.

És itt e magaslaton megpihenhetünk egy ke-

veset, és összegezhetjük, amit a fejlődés alapvető jelenségeiről mondottunk.

Három ilyen jelenséget észleltünk a pályán:

Tájékozódást a körülötte feltűnő jelenségekben.

Megszelídülést az együttélésben.

És ennek az együttélésnek kiterjesztő s összesítő szabályozását.

Röviden: tudományt, erkölcsöt és jogrendet.

Valahol ebben a hármas oszlopsorban kell lennie a faj rendeltetésének, mert ezek között az árkádok közt vezetett eddig a fővonal; és ez nem történik, ha kibontakozásának logikája nem így követelőznék, és mert azok a fajok, melyek ettől a háromságtól idegenkedtek, vagy elbágyadtan leengedték magukat szorítani: lemaradtak és nem számítottak tovább fajunk történetében.

Feltűnik azonban egy. A tudomány, ha ősrégi szürkületbe vezet is vissza keletkezése és ha nagyokat lépett is az ó-korban: mintha azután megállt és hosszú századokig lehunyta volna szemeit. Az ó-kor nagy sémi fajainak tudományos lendülete még egyszer felvillant a középkor arab törzseinek egynémelyikében s aztán lealkonyodott. Az árja fajok tudományos lendülete Róma letűnése óta csak alig néhány száz

esztendős. Az erkölcsi lendület ideje a zsidókkal kezdődött és a keresztyén Európában, akármit is mondjanak apologistái, csak rövid idő óta van ismét emelkedő vonalában. A jog, abban az értelemben, melyben mi ismerjük, a régiek közt általában ismeretlen volt. Az, amit ők jognak neveztek, az erősnek hatalma volt. Még a rómaiaknál is az volt, a Civis Romanus erő-rendszere, azoknak a millióknak kizárásával, kiket a civitás be nem fogadott; bár Róma már megformulázta a plebejusok küzdelme érdekében a maga jogi causalitásait és az emberiség háztartásában ugyanúgy, miként a zsidók az erkölcsrendet, megszerkesztette a jogrendet.

De Róma is letűnt, Palæstina is letűnt, a nagy semiták valamennyien letűntek. Míg ellenben az árja fajok mind magasabbra vivó lendületet mutatnak és jóllehet 2000 éve, hogy élén haladnak az emberiségnek, mintha még csak az elején volnának hajító erejüknek és mintha csak most fordulnának be a pályájuk legfenségesebb szakába.

Ennek oka kell, hogy legyen.

Ezt az okot én abban látom, hogy a fejlődés hármas jelensége csak az együttes haladásban győzelmes erejű. Tudománynak, erkölcsnek és jognak együtt kell haladnia s ahol külön jelentkezik, ott hatása csak előkészítő, de hijával a ki-

bontakozó, átható erőnek. S ha a fejlődés vonalán előbb ütötte is fel a fejét az egyik s utána a másik; ha az ember előbb kezdett körültekinteni a körülötte feltornyosuló csodákon s a tudomány előbb csírázott, az embereket pedig mint társait csak később vette észre, legvégül pedig mint egyenrangú alkotásokat:

egy tünemény mintha föllebbentené a fátyolt: a jognak a kettőből való kifejlődése. Tudás és látás kell ahhoz, hogy embertársaink iránt irgalmasok legyünk. És tudás és irgalmasság kell ahhoz, hogy igazságosak legyünk. Midőn Krisztus az összesek létjogát hirdette, ezért ültette át Európa népeinek lelkébe az irgalom csiráit is mint alapvető parancsot, mert irgalom nélkül nem vették be az ő legfőbb gondolatát: a gyengék világjogát.

Mire tanít pedig minket ez a tünemény? Arra, hogy a jog — a gyengék jogkörét értem — amint sorrendben később fejlődött a felismerés és emberszeretetnél, ugyanez oknál fogva a magasabb fejlődési állapot is.

Még egyet. Abban a culturában, mely a vagyontalanok létjogának hirdetése nyomán keletkezett, a tudomány is eladdig nem ismert lendületet vőn. Ha ez így van, s ezt a valóságot kétségbevonni nem lehet, akkor lehetetlen el-

vitatni, hogy a krisztusi tanok a tudománynak kedveznek.

Férkőzzünk közelebb ehhez a tüneményhez. Állapítsuk meg mindenek előtt, hogy a tudomány föllendülése alig pár száz éves. Ha igazságosak vagyunk: alig százötven éves. Kutatók ugyan mindig voltak; egyes lángelmék mindig bevilágítottak a sötétbe. De ezek csak hírhozók, előbbre haladottak voltak. Hiszen az emberiségnek mindig voltak szövétnekvivői. Voltak tudósok, de tudomány még nem volt. Tudomány csak százötven év óta van Európában.

Miért? Mert a keresztyénség soha eddig föl nem ismerte Krisztus igazi nagy törvényét s csak a felebaráti szeretetben kereste az ő nagy megkülönböztetéseit. Emberszeretetet pedig az árja fajokra jó kétezer esztendő alatt is alig lehetett ráolvasni, s ha ezeknek az évszázadoknak barázdáiban patakokban folyt az embertársak vére: mi sem illustrálja élénkebben azt a nehézséget, melylyel Krisztus a keresztyének közt találkozott, és egyben azt az ellentétet, mely az árja és a sémi kultura közt fennáll. De egyben mi sem bizonyítja jobban, hogy Krisztus valódi tana csak a zsidó irgalommal fölszántott talajban verhetett gyökeret.

Ime, a vagyontalanok jogállásának eszméje

csak alig százötven esztendeje kezd kibontakozni a keresztyénség méhéből, amiután a nagy kegyetlenkedések valahogy megszűntek és a felebaráti gyülölködés hullámai némi megnyugvást találtak.

Hogy pedig egyazon időben a tudomány is mintha explodálna: mit jelent ez?

Hát ez a két tünemény immár rávezet a témánk igazságára.

Tudomány csak a gyengék államában találja igazi termő talaját, amint ezt már kimutattuk. Mentől több gyengének jut a megélés lehetősége, annál több virágot hajt az ismeret. A gyengék megélhetését azonban csak az irgalommal fölszántott és előkészített humus teszi lehetővé.

Ime: a három kulturtényezőnek csereviszonya, sőt egymásba és egymásból folyása.

Következik pedig ebből az az alaptétel, hogy az erkölcsi államból kifejlődő jogállam a tudománynak, a fölismerésnek és fölvirágzásnak forrása.

Czél-e már most a hármas jelenség vagy eszköz?

Az erkölcsről már fentebb láttuk, hogy eszköz. Eszköze a jogfejlődésnek.

A jogról tudjuk, hogy a gyengék megélhetésének törvénye. Ám tudjuk egyben azt is, hogy

ez a megélési törvény csak megkerülése az erősnek és kijátszása a gyengébbnek; és hogy ebben a jogban a leggyengébbek megélhetése biztosítva nincsen, sőt hogy egyenesen ki van zárva; ami végső elemeiben egyfelől az ebionismus félreismerésének, másfelől az igazság uralmának lehetetlenségét bizonyítja. Nyilvánvaló ebből, hogy igazság csak ott létesülhet, ahol sem fölfelé, sem lefelé nem lesz többé óvóintézkedésre szükség; mindenki meg fogja találni a megélés és érvényesülés lehetőségét és feltételeit, és ehhez mérten nem lesz a jog a gyengéknek, hanem a társadalom minden tagjának fellegvára.

Ez az állam a mindnyájunk állama lesz. Nem ugyan a szegények állama. Krisztus sem így gondolta. Hanem a megélők és érvényesülők állama, amelyben nem jogra, de igazságra lesz szükség. A jövő állama a nagy causalitások állama lesz.

És ehhez képest a jog is csak útja és iránya a fejlődésnek; csak úgy eszköz, mint az erkölcs.

A tudás pedig, amely valóságos diadalát üli már a gyengék államában, nyilván előre sem sejthető mérveket fog ölteni a mindnyája állodalmában. De ime Mózes az Izis templomaiban ismerte föl az egyistenséget. És végső elemeiben nem-e a tudomány az, mely miután az ember

lelkét a fellegek felé vitte, visszaszállva a földre fölismertette vele az emberi fajt és annak törvényeit? S ime újból is ráterelődik fonalunk a hármas tényező kölcsönható természetére s felismerjük eszköznek a tudományt is!

Ebben a fejezetben mintha gondolatmenetünk spirálisban menetelt volna. Hol előre vittük az egyes tételeket, hol vissza; hol egymásból folytak, hol kölcsönösen megtermékenyítették egymást. Néha mintha kisiklott volna kezeink közül a kényes fonál. A téma csakugyan egyike az emberiség legnagyobb problemáinak, és nem csoda, ha bonyodalmai között elvész a kereső Theseus.

Ám amit itt bizonyítani akartam, az — úgy hiszem — nem veszett el a sűrűségben. Bizonyosként válik ki a keresésből az az igazság, hogy az európai emberiség pályája a jelenben a jog kifejlődésének irányában fekszik s hogy jövője ennek a jognak átváltozása lesz — igazsággá. Bizonyosnak látszik, hogy ez az igazság merész nagy ivekben viszi előbbre az emberiséget a tudás és fölismerés felé, és egyben ki fog virágozni a fajnak egy új erkölcsi élete is, sohasem remélt, sohasem álmodott szépségben és illattól áradóan . . .

XVI.

AZ EGYÉN VILÁG-ÁLLÁSA.

A természet nyilt törekvése: a mindenség feltagolása. A közömbös, tagolatlan ősködből gomolyodnak elő a gömbök, a gömbökből fejlődnek a kisebb alakulások, az egyéni életek. A föld és nap együttes működéséből terem a földből a rajta élők sokasága mind nagyobb mennyiségben. A föld gömbje így oszlik és oldódik fel mind több élő egyéni tagoltságra, ami már magában bizonysága annak, hogy a világ apró élő egyediségek kifejtésére törekszik. Levegőben, vízben megszámlálhatatlan sokaságban élnek az egysejtű lények; csak igen kis töredéke ennek a sokaságnak csoportosúl társaságba; de ami összeáll, az is egyedek alkotására szövetkezik. Növény- és állatvilág csak az apró sejtegyének csoportosulása. E csoportosulás czélja a magasabb typusok teremtése a fejlődés útján, és valószinű, hogy idővel valamennyi sejtegyén ilyen pályát fog befutni, aminek nyoma már adva van abban a valóságban, hogy ember és állatvilág mindinkább föl-

szaporodik, ami míg egyrészről azt bizonyítja, hogy a magasabb typusok növekvőben vannak, túlfelől csak úgy lehetséges, ha mentől több szabad sejt-egyed köttetik le.

A magasabb typus befejezője az ember. Külső dolgában ez a typus nyilván elérte növekvésének határait; ami tehát ezentúl növekedni fog, az már csak a szám. Látnivaló ebből, hogy a fejlődés czélja mentől több magas typusnak előállítása a nagyobb tömegek és a kisebb sejtegyének rovására. A sejtegyének kevesbedni, a magasabb typusok szaporodni hivatvák, de ezeken a typusokon túl már nincsen nagyobb sejt-csoportosulat és az egyénítő műveletnek ezek adják meg az irányt.

A fejlődés ezzel nyilt pályán halad. A nagy tömegből a legkisebb életegyének, és ezekből ismét tömegesítések keletkeznek föl az emberig, aki a tetőpontot képviseli. Ha a teremtés egyetemes menetelését illusztrálni lehetne: egy központot képzelnénk, melyből számtalan sugárocska nyilal ki, melyek önmagukból a szomszéddal csomókat kötve, a csomókból újabb sugárkákat lövelnek, melyek a csomókötést folytatják. Az egész alkotmány rövid idő múlva csomóhálóvá fog lenni, és annál több csomóval, mentől tovább terjeszkedik, s annál több sugár-

kával, mentől több csomó alakúl. A világ így fejlődik térben és időben, ugyanabból az egy anyagból hajtván csíráit, míglen mindene eloszlódott és bekövetkezik a csírázó erő elernyedése annál az oknál fogva, hogy minden erő s anyag tartalma, mint utolsó conclusió már kint van a felületen a mindenkori utolsó egyének közt...

Fölvetették a kérdést: vajjon a természet czélja az egyén-e, vagy a faj? Az uralkodó fölfogás a faj felé hajlik. Az egyén csak nemzésre volna hivatva. Sok állat éppen csak mintha pubertásáig tápláltatnék, és ekkor megcselekedvén a maga nemzési kötelességeit, elhal. Mig ellenben a faj megmarad s rajta akárhány nemzedéknek elpusztulása nyom nélkül halad végig.

Igen, de ki látott még eddig fajt? Ki látott még fajt nemzeni, táplálkozni, szülni, születni, vagy meghalni; egyszóval hol vannak a fajnak életfunctiói? Még csak érzési közösséget sem lehet a fajban megállapítani, mint ahogy ilyent sok egyénnek társulásában, pl. törzsekben s főképen nemzetekben annyi lüktető elevenségben észlelünk! És ha a fajfentartás az egyénnel szemben törvényszerű jelenség volna, annak első sorban legalább is abban kellene jelentkeznie, hogy a faj állandó fenmaradását biztosítaná, holott tudjuk, hogy akárhány faj is elpusztúlt

már az idők haláljárása alatt, és egyetlen egy sem élte túl utolsó egyénének halálát. A fajnak nyilván fölötte érzékeny a szívverése, s miként a régi magyar vitézek hűséges csatalova, az utolsó egyénnel együtt száll sírba maga is.

Azt hiszem, ez a fajromantika, mint annyi más, sejtelmes igazságként támadt a philosophusok agyában, akik hiszen mindig érezték a dolgokban és jelenségekben a nagy háttereket, de látni csak azt látván, amit nézniök adatott, nem látták azt, hogy az a sok azonos eredetű egyén, midőn saját magából ereszt szálakat, a többi szálakhoz újakat fűz ugyan, de az élő anyag, a világerő és alkotó gondolat mégis csak minden egyesből ütközik ki s amikor új egyénre örökíti át ezt az örökséget, a fajt csak számban gyarapítja: de különben csak magának van, magának él és a tisztelt fajtól kegyetlenül éhen is halhatna akkor és ott, ahol akar.

Más a helyzet törzs és nemzetek dolgában. Itt újból azt a bőven ismert törvényt látjuk eleven működésben, midőn az apró egyének fejlődési vagy egyéb okokból újabb csoportokra verődnek össze. A fajjal szemben a tömegtől való elszakadás törvényei voltak működésben; elszakadás pedig önállósítást s ezzel elhidegülést, elidegenülést jelent; míg törzs és nemzet az

elszakadt egyénnek újabb alakítása, fejlődési menetelése és ennélfogva az ő saját logikai eredménye, nemzési productuma.

Ha az egész mindenséget egységes nézőpontból szemléljük, nem tagadható, hogy az egyént a fajhoz erősebb kötelék fűzi, mint a nemzethez, és amikor mi mindamellett ennek ellenkezőjét vitatjuk: mintha ellenmondásba keverednénk a saját syntheticus módszerünkkel. Ámde a fajt én éppenséggel nem láttam sehol a csomókban s úgy veszem észre, hogy a faj csak éppen olyan universitas rerum, minő a római jog szerint a nyáj, vagy még olyan se; hanem legfeljebb az erdőhöz hasonlít, még pedig ahhoz az erdőhöz, amelytől a fát nem látni.

Ha arról kellene szólnunk, hogy az egyén a világéletet fejleszti, ezt szolgálja, ennek születik és végette száll sírba: ezt elfogadom, ez igaz valóság. De a fajt nem látom, csak az embereket, emberek nemzeteit, nemzetek sokaságát, és jelesül: nem láttam embereket fajokból származni; de igen is alighanem való, hogy az egész emberi faj két evolutionált antropomorf majomból származott. Ily valóság mellett szabad-e, és nem logikai képtelenség-e a gula csúcsán állván: azt, ami az egyénből származott, ennek az egyénnek főtörvényének mondani?

E mellett a mi eddigi levezetéseink nekünk azt bizonyították, hogy az új csoportosulások, ha a régiektől elszakadtak, az élet nagy kérdéseiben már csak a saját új vonatkozásaiknak élnek, és éppen ez a teljes elszakadás, a régi kötelékeknek és vonatkozásoknak maradék nélkül való elfelejtése mutatja legjobban: mennyi erő, önállóság és függetlenség van minden új egyéni életben és mennyi szívósság az új vonatkozásokban.

Ezért oly erős és követelő az új csoporthoz való tartozóság tudata, szemben a régi és általánossal; ezért oly eleven a törzs, család és nemzetiséghez való szitás. Az egész emberiség oly távol áll a mi külön csomónktól és kisugárzásainktól, hogy a vonatkozásból teljességgel ki is esett.

Vonatkozás különben is vagy a közös leszármazás okának folytonos hatásában, vagy a jelen szükségletek közösségében van.

A közös ős-erőknek működéséről többször volt már szó e munkában, sőt alapgondolata éppen ezen nyugszik. Az ős-erő és ős-anyag egymásra ható vonatkozásaiból előálló eredők törvénye belenyúl összes későbbi combinátióiba. Ezért elemi erő a jog. De hogy félre ne értessünk: csakis mint folyton combinálódó combinátiók okszerűsége. A fajnak ilyetén lenyulását azon-

ban nem észleljük, amint hogy valami, ami maga is fejlődött és minden egyes egyénnel újból fejlődik, mint egész nem lehet törvényhatással.

A jelen szükségletek közösségében rejlő vonatkozások valamennyi relátió közt a legelevenebbek. Az élet fizikája ezekben lüktet; élet és halál itt rejlik. Minden tömeges fölbuzdulás, lelkesedés és diadal ebben a közösben van benne. Az időbeli közösség positiv kölcsönhatásra van berendezve, az egyén csak az egyénnel élhet, élet csak élővel való egyesülés útján teremthet új életet. És ime: itt keresendő a nemzeti és állami alakulások nagy alaptörvénye is.

Az egyén az előzők logikai inductiója lévén, nem azért születik, hogy a mult conclusiók ki ne haljanak, vagy a későbbi conclusiók lehetségesek legyenek, hanem azért, mert az inductió szükségképen két előzőbül egy eredőre következtet, és mert bizonyos előzőkbül más, mint egy bizonyos eredő, elő nem állhat. Ha a fajfentartás volna a döntő törvény, az evolutió elképzelhetetlen volna és nem volna lehetséges semmi átmenet. Ez azt jelenti, hogy az amfioxus lanceolatus maga nem fejlődhetett volna első gerinczessé és tőle nem evolutionálhatott volna tovább a magasabb gerinczes állatvilág. Ha ez mindamellett megtörtént, ez a fejlődés csak

úgy volt lehetséges, hogy a nagy evolutióban nem a faj fentartása volt a világ alaptörvénye, hanem az inductió, vagyis az, hogy két egyénnek vele született és saját maga szerzette sajátságából álljon elő egy harmadik. Csakis ezen az alapon érthető az a sok individualitás is, mely minden nemzési actusból előáll és soha sem teljesen azonos az előzőkkel. Ha a fajfentartás volna az alaptörvény, az egyének csak számban szaporodnának, ám maguk között azonosak volnának. De mert minden új egyén két eddig új, ezelőtt a maga külön összetételét illetőleg soha nem létezett egyénnek teljesen újszerű szüleménye: nyilvánvaló, hogy az új egyének önmagukért születnek és saját külön életük a maga vastag positivitásában az ő szüleinek okszerű eredménye ugyan, de abban a pillanatban, mikor megszületett, mindazokkal egyetemben, akik neki élő kortársai, a világakaratnak önálló hordozói és képviselői.

Hogy a mögöttük élt myriádokkal van-e összefüggés? Hogy ne volna? De csak olyan, minő minden gondolatnak van a maga előzőivel. Ez az összefüggés azonban nem akadályozza meg a mindenkori tényt abban, hogy mint ilyennek önálló létele és létjoga ne legyen és ennélfogva ne tekintessék csak átmenetnek, amelyre a nagy

sokaságban szükség nincsen; hanem olybá vétessék, aminek a világ logikájának fenséges épületében meg van a maga helye. Ha elfogadjuk az anyag és erő dinamikai egyensúly-törvényét, el kell fogadnunk a teremtés minden egyes tényének összefüggését is a többi tényekkel, és akkor az egyénnek, mint a teremtés legfrappánsabb tényének fenmaradását és szerepének betöltését, az az érvényesülését és tovább inducálását: a legerősebb törvényül kell elfogadnunk.

A világerő exponensei a körületeken vannak. A legutolsó tények neki legutolsó gondolatai, fejlődési képességének és törekvésének legújabb hajtásai. A világegyetem mélyeiből bontakoznak elő, ott vannak kosmikus gyökerei; de amikor a színpadon megjelentek, a kosmos ő bennök hajtott ki mint rügyeiben és isteni létük positiv valójával összeesik e valóságnak positiv létjoga.

Nincsen benne kétség, hogy az egyén a maga multjának a kifejezője. Más szavakkal, hogy mint okozatért: érte a létrehozó okok a felelősek. Ez részben a milieu felelőssége, mint azt Taine látta és utána a modernek kifejtették. De ez a felelősség nem terjed odáig, hogy az okok az okozatot teljesen felszívják és a milieutől már ne látszódjon az egyén, mely nemcsak születik, de

van is, és ezzel a létezéssel, e létezés-közben, magának a létrehozóitól elütő tulajdonságokat is szerez, amelyek a jövőt előbbre viszik.

Az egyén és a milieu kérdése ezért nem azonos az egyén és fajának kérdésével. A milieu már a jelent is felöleli, a multból csak a közel voltat vonva hatalmi körébe; de tárgyunkra azért fontos, mert az egyén valójára más oldalról vet fényt.

A milieuből az egyén a maga saját szerzeményeit szívja; a multból a maga örökölttjeit. Ez a különbség. A határok ott folynak össze, hogy a felszívás minősége csak úgy nem függ az akarattól, mint a leszármazás; ami azt jelenti, hogy az egyén csak igen korlátoltan ura a maga saját szerzéseinek is, mert nem csupán tőle, hanem milieujétől is függ azoknak mibenvolta. Ez a milieu a mindenkori kortársak egyéni életének összélete, és mint ilyen a periferiák egyéni akarat-elhatározásának eredménye (a milieu parallelogrammja). Ha így az egyéni akarat sokban korlátozva van is: az összakarata mindamellett tőle, az egyéntől függ. A világ sorsa ezek után mégis az egyének kezében van: ha nem is az egyesekében, de az összesekében. Ujból záródik tehát a gondolat köre: a világ sorsa az egyének kezében van, mert az egyén a világ-

nak czélja, czél és ok pedig azonos kosmikus fogalmak.

Az egyéni lét fogalmával pedig nem ok nélkül foglalkoztam e helyen. Nem közönbös a mi témánk szempontjából: a faj-e, vagy az egyén? Nem közönbös, sőt szemben az utolsó idők fejleményeivel rengeteg fontosságúvá növekedik maga a kérdés: az egyénnek van-e súlya?

Ha az egyén csak átmeneti eszköze az életnek, csak amolyan missing link-féle, aminőt az antropologiában ember és majom között keresnek a tudósok; ha csak eszköz, de nem czél; csak a múlt és a jövő közti kapocs; a folytatólagosság hordozója, egyéb semmi: akkor más a jogállása is a világ-egyetemben. Akkor egészen közönbösek lehetnek az ő boldogulási törekvései, boldogulási sikerei és létezésének föltételei. Akkor az ő földi hivatása csak fajának tovatermelése s akkor a világ igazában nem egyéb egy egyetemes ménesnél, melynek czélja a nemzés akadálytalan és vígságos technikája, azzal az isteni végczéllal, hogy szünet nélkül termeltessenek új párok hason rendeltetéssel, nehogy valahogy a nemzés édes actusa feledésbe menjen. Ha a modern természettudomány álláspontjáról nézzük a világot, ez így is volna. Ám ha igaz, hogy az egyén czélja és rendeltetése kizárólag a

faj fentartása, akkor a világ nem egyéb megszámlálhatatlan nemző-részek sokaságánál, amelyek ha egyéb szerveket is birnak, ezekkel csak a nemzési képesség ébrentartása végett vannak körülvértezve. Akkor az egyénnek, mint átmeneti nemzőrésznek ezen a világon nincsen egyéb jelentősége és feladata, mint ami a katonának, aki csak mint egy Mannlicher-puska kezelője jön számba, de aki egyébként ha elvesz is, se baj: termelnek mást.

Holott ha az egyén önczél, a kinek nem a fajbeli Mannlicher kezelése az egyedüli rendeltetése, de aki magáért van, mint ilyen a maga saját világát képviseli erős központi joggal; él, gondolkozik, törekszik és törtet, mert élnie, gondolkoznia és törtetnie mélyenjáró rendeltetése; ha az egyén a világerő mindenkori exponense, a kosmos periferiáján kiült istenség: akkor benne, mint minden egyénben, van lerakva, van rája bízva, van benne inkarnálva a fejlődés gondolata és a világ jövője.

Ez pedig jelentősen más valamit és e mellett mélyenjáró hatású különbséget állapít meg a társadalmi jogok körül.

A «fajbeli kiválás» megalapítója, Darwin sem úgy látta a dolgokat, mintha a nemzés vak egymásutániságából valami új előállhatna. Az ő tör-

vényében az egyéniségnek kiváló szerep jutott. Csak az a válfaj fog új válfajt termelni, melyben valamely egyén külön szerzett tulajdonságai öröklődnek át az utódokra. Ilyen nélkül a faj örök időkre megdermed a régi szervezetben, ha millió nemzedék adja is le egymásnak a tovafejlesztés technikáját és a hozzátartozó szerveket. Amiből következik, hogy az egyénnek, ha újat akar teremteni, az ő egyéni életének mibenvolta, lendülete, magaslata és elmélyedése korántsem közönbös, valamint hogy nem közönbös az utódokra nézve sem, akiknek, hacsak nem akarnak csupán genitáliák lenni: egész jövőjük, boldogságuk, előmenetelük és nagyságuk attól függ, milyen életet éltek apáik azonközben, midőn nemzettek: magas, lendületes, szép, jó és igaz életet-e, avagy csak alantjáró állati tenyészéletet?

Az egyén boldogulása ilyen körülmények között társadalmi érdek és nem az illetőnek saját külön dolga. Ahol az egyén a maga létföltételeinek korlátlan ura, ott ez a törvény természetesen szunnyad. A magánosan élők a saját felelősségük alatt élnek. De a társadalmi lények e felelősséget megosztják a társadalmukkal.

E fordulónál egyikével találkozunk a culturkérdések egyik legsürgetőbbjével. Ha vajon az

emberi lét boldogsága követeli-e a társas életet; áldást hoz-e csakugyan a societás az emberre, avagy nem-e borítaná be melegebb boldogsággal, ha csak magának élne arkádiai egyszerűségben, távol minden képmutatástól és idegbontó művelődéstől.

A kérdés minden tartalmasabb ember lelkét feszegeti és bár ezerszer feszegette, nem bír megnyugodni. A cultura nyilván annyi gyötrő lelki fájdalommal járó haladása az emberiségnek, hogy akik ezt a fájdalmat átérzik, a nemesebb és érzékenyebb lelkűek, életük felét ennek a hamleti tépelődésnek szirom-bontásaival töltik el, a nélkül, hogy kielégítő választ kapnának. De ugyanúgy akarhatna választ az almafa virága is, ha sorsát tekinti; vagy a hernyó, mikor begubózási fájdalmain tűnődik. A cultura természetrajzi állapota az emberiségnek, amely a társadalmi együttlétből okszerűen következik, ha bizonyos föltételek adva vannak; a társadalmi együttélés pedig az emberek elszaporodásának okszerű következése.

Önmagára támaszkodó életet a sokaságban csak a nagyon erős élhet. Amikor a sokaság az erőseket legyűrte, megszűnt minden lehetősége annak, hogy valaki csak magának élhessen. Ha ezek után a társadalmi együttélés a szükségből

bontakozott elő: akkor a cultura ebből az állapotból mint a szükség szükségessége fejlődött ki, mint mely nélkül a tömegélet elviselhetetlen volna; mint szükségszerű okozat tehát.

A mi megállapításaink szerint a dolgok akképen fejlődtek, hogy a kis egyénekből tömegek verődtek össze. Miért? Azért, mert a tömeg fejlődésszerű állapot magasabb czélok előkészítésére, amely magasabb czélok újabb felaprózások felé visznek. A tömeg révén ugyanis az egyének erőre tesznek szert, mely őket újabb alakulásra képesíti. Ime a világ alapgondolata.

Nézzük ennek a technikáját. Az egyén érvényesülése alaptörvény. Táplálkozási, nemzési és értelmi szükségei vannak, melyek egyaránt követelők; hiszen tudjuk, hogy azonosak. Ha az apró törzsekben élők a maguk táplálkozási szükségüket akadály nélkül kielégíthetnék is, a két másik igény kielégítése apró csoportok körében alig folyik le akadálytalanul, és ha lefolyik, alig van fejlesztő hatása.

Fejezzük ki ezt a tételt világosabban.

Apró törzsekben nehány nemzedék felváltása közönbösíteni kezdi a poláris ellentéteket; az incestus esete beáll és a faj termőképességének határaihoz közeledik. Ahhoz, hogy nagy fajok képződjenek, széles rétegekre van szükség, sok

ember-anyagra és ellentétesebb vérbeliekre. Ez utóbbi is csak bizonyos határokig.

A gondolkodásnak is csodálatosan azonos a törvénye. «Közelfekvő» jelenségek összehordásából valamire való gondolat nem terem. Kiemelkedő gondolat csak messzefekvő jelenségek összevetéséből áll elő. Utalok itt az élcz ismeretes meghatározására, amely egymástól igen messzefekvő két gondolat összepárosításának műveletéből szökken elő.

Hogy az analogia teljes legyen, utalok arra, hogy túlmessze széjjelfekvő gondolatok összehozása bizarr, sőt lehetetlen eredményekre vezet; amint hogy túlságosan idegen fajbeliek párosulása is bizarreriákra visz. Új, de tökéletes, haladó és ragyogó fajok és gondolatok messze területről, de nem túlságosan különböző fajokból vett párosulásokból származnak; értsük ezt az elvegyülési törvényt akár állatra, akár emberre, akár gondolatra; a kettőnek egy a természetrajza. Nagyobb szabású nemzési és értelmi kielégítést e szerint csak nagyobb társadalmi együttélésben talál az egyén, vagy ami ezzel egy: az emberiség fejlődése nagyobb társadalmakat követel.

A fejlődés alaptörvény lévén, az emberiség érdekében verődtek tehát össze a nagy tömegek,

mint amelyekben az egyénnek nagyobb a választéka fajban és értelemben és mint amelyek ezért alapjai is minden haladásnak.

Innen a «nemzeteknek» rengeteg fontossága a cultura szempontjából. A régiek nem ismertek nemzeti államokat. A világ még az erősek jegyében állott, akik hódítási munkát végeztek, vagyis az elszórt fajokat összeterelték. Sok ezer esztendőbe került, míg az így összetömbített fajok körében az egyének mozgó-képessége beállhatott, hogy nemzési és értelmi elvegyülési szükségletüket kielégíthessék. Tudjuk, hogy ez a mozgóképesség csak a gyengék államában vált lehetővé, akik a közlekedési és cserélési jogrendet megállapították. Innen az a történelmi tény, hogy Európa nemzeteket csak rövid idő óta ismer, amióta ugyanis a jogállammal a gyengék állama, mint világtörténeti esemény kilépett a szinre. A német nemzet csupán most készült el végképen. Igen rövid ideje csak, hogy a vend származású poroszok is germánokká vedlettek. A franczia nemzet germán, gall, kelta és latin fajokból alakult. Az angolt Hódító Vilmos kezdte több más fajból összeelegyíteni. A magyar ma sincs készen. Valameddig földrajzi határai össze nem esnek az ő néprajzi határaival: a nemzet még származóban van. Európában ezek szerint

csak igen rövid idő óta vannak nemzetek. De cultura is alig van nagyobb szabású hosszabb idő óta. Volt egyes népek között, ahol a nemzetképzés korábban kezdődött, vagy ahol az már régebben közeledett a jelenlegi állapothoz. Cultura, vagyis általános műveltség, ott, ahol jogrend nincsen, fogalmilag kizárt valami; mert jogrend nélkül sem nemzési, sem értelmi elvegyülés be nem következhetik, sem jelentős fajok, sem nagy kihatású gondolatok nem képződnek. De viszont jogrend sem képződik nemzet nélkül, és ha valahol e kettőnek nyoma külön kibontakozik is: együttes egymásra-hatás nélkül tartós nagyság és állandó és általános művelődés nem fog alakulhatni.

Az ókori Róma a maga jogrendjével és latinitáli nemzetével hódította meg a világot. Ha az ó-korban mindamellett nem volt civilisatio, ha tudósok és művészek voltak is, ez onnan van, mert a régi világ jogrendje nem hatotta át a tömegeket, annál az oknál fogva, hogy a nemzet még csak készülőben volt. A Civis Romanus csak korlátolt számban létezett az óriási világbirodalomban és ezért Róma joga nem akadt nemzetére. A görögöknek culturáját a görög nemzet létesítette. De ez a nemzet incestusban veszett el és terjedés nélkül alig is érdemelt ilyen

nevet, mert a terjedés, a nemzet térbeli nagysága egyik alapföltétele a nagyságnak; amennyiben jogrendi szükséglet csak ott állhat elő, ahol az egyének táplálkozási, nemzési és értelmi szükségleteinek kielégítése zavar- és akadálytalan mozgó-képességet követel. A nagy tömegek azért cultur-szükségletei az emberiségnek, mert ez csak a tömegben találja meg haladásának föltételeit.

Innen a mi nagyságra való törekvéseink; innen a be- és kifelé terjeszkedni vágyó nemzetek háborúskodása, és innen a nemzetnek, mint a fejlődés egy rengeteg lépési szakaszának nagy szerepe a culturában.

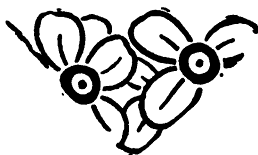
A nemzet nem kíván leszármazási azonosságot. A nagy culturnemzetek az azonossági és rokonsági theoriának győzedelmes leczáfolói. A mi levezetéseink szerint az ú. n. fajbeliség, vagyis a rokonsági azonosság egyenes akadálya a nagyságnak. A német nemzet: germán, frank és szláv fajokból alakult; az angol: kelta, germán, latin és frankokból; a franczia: kelta, germán és frankokból. Az északamerikai nemzeti nagyság európai fajok összeelegyedéséből bontakozott ki. Míg ellenben minden nép, mely magát faji vámterületekkel vette körül, haladásában megakadt és megfogyva elveszett a culturára.

Ami kell, az a vérbeli összeszűrődés, átteljtés és ezekre felépülten a faji és értelmi szükségek szabad mozgási képessége: a jogrend.

És ami kell — hogy immár utunkat vissza megleltük fonalunkhoz — az az egyén táplálkozási, nemzési és értelmi érvényesülése, az egyén teljes kifejlődésének lehetősége.

Mert csak teljesen érvényesülő egyéneken épül föl és ezekből virágzik ki a nagy nemzeti állam.

Hogy a nemzeti állam is csak átmenet? Hogyne volna az? Erős kulturával dicsekedő nemzetek között a mozgási szabadság nagy kiterjedésű faji és értelmi selectiót tesz lehetségessé; új gondolatok fognak teremni, új emberekkel; sohasem látott termetes, tagbaszakadt egyéniségű egyénekből sohasem képzelt értelmiség fog kikelni és mindezekből egy új jogrend fog kibontakozni, új præmissákból új conclusiók, aminőket szűkre mért mostani világunk még csak megálmodni sem képes.

XVII.

KIBONTAKOZÁS.

Elmélkedéseimnek végére értem. A világot mint a logikai inductiónak egyetemes nagy műveletét ismertük meg, mely az anyagon induló erő ténykedése. Az anyagnak az erővel való egyesüléséből, mondjuk: azonosságából fejlődött és bontakozott ki a mindenség, melynek azonos futású vezetőin rügyezett ki az egyéni élet mint világczél. Rányitottunk ennek az egyéni életnek alapvető törvényeire, mint olyanokra, melyek egyetemes törvényszerűségben kialakulván, bizonyos jogrendben jelentkeznek, melynek sarkalatos jelleme az érvényesülés. És láttuk az egyént annak a jogrendnek a jegyében, melynek három-egy tétele a táplálkozás, nemzés és értelmi cselekvés és ime rátaláltunk, hogy az ember főtörvénye ez:

Az embernek a maga egyéni kibontakozása őstörvénye a világrendnek.

Végig tekintvén azonban az emberiség történetén, ennek a törvénynek mindenütt csak el-

nyomását láttuk. Az egyén története a végnélküli csavar története. A nyomoruságok és eltiprások szünni nem akaró lánczaira fűzve, az emberiség a világegyetem tragődiája, melynek nem csoda, ha Sakya Muni óta a transcedentálisták olyképen láttak a sötétségeibe, hogy az embert földi fegyházra itélt szellemnek ismerték föl, mert valósággal az, és mert fajunk lelkiállapota alig is érdemel más jelzést.

De van-e jövőnk?

A kérdést más helyen fölvetettük már és fajunk dicsőségére oldottuk meg.

Van jövőnk.

Az amfioxustól mihozzánk mégis csak nagyobb utat kellett megtennünk, mint amekkora még befutásra vár, és ha telítve vagyunk is gonoszsággal és förtelemmel: a jövő nagyságnak annyi nemes magva van elhintve közöttünk, annyi világcausalitási érzék hullámzik már körünkben, amely az okszerűség törvényeinél fogva csak jót nemzhet: hogy fajunk pályáját szinte világító czölöpökkel láthatjuk bekanyarodni egy jobb síkba, amint ezt a Hadak Utján észleltük.

A culturnépek már túl vannak a nagy vagyontömegek kosmikus csomó-törvényein.

A kis egyéni existentiák már megismerkedtek az ellensorakozás visszcsomósodási törvé-

nyével és ez az erő kikezdette már a tömeganyagot.

Az anyag dinamikai törvénye újból megmozdúlt és oszlásra fogja birni a minden érvényesülés föltételét, a vagyont, hogy jogkörébe, vagyis megélési kerületébe belevonja az eddig kívül állókat.

Ne féltsük ettől a culturát!

Egyike a mi nagy babonáinknak, hogy az anyagi küzdelmek hiánya a fejlődésnek halála volna. Ezen a ponton Darwint halálosan félreértették. Darwin soha nem mondotta, hogy a fejlődés koplalástól volna függővé téve. A harcztól igen, de nem a koplalástól. Való igaz, hogy bizonyos varietások ő szerinte az életföltételek megváltozása folytán beállt alkalmazkodások szüleményei, de hogy a magasabb fajok kibontakozása a megélési feltételek rosszabbodásában gyökerezett volna, ezt annyira nem mondotta Darwin, hogy hiszen ő mutatta ki legtüzetesebben, miként fejlődtek bizonyos fénylő és szines tulajdonságok éppen a jó módban. A hadak útjáról letérő alfajok, az állatvilág eltorzultjai és furcsái alakúltak az ő typusukra nagy nyomorúságuk hatása alatt. A skálának fölfelé vezető fokain azok emelkedtek, akik a megélésnek bizonyos bőségében bonthatták ki a ter-

mészet mélységében szunnyadó szépségi elem szines szárnyait.

A paradicsom-madárról Bölsche megállapította, hogy erdőiben úgyszólván ellenség és akadály nélkül csupán magának élhetett; ezért is volt szerelmi életében érkezése és lendülete csudaszép fejlődésére. Csak rá kell figyelni, hogy a babona mibenvoltáról tiszta fogalmakat kaphassunk, a műkertészetnek és a műtenyésztésnek csudáira, melyek versenyre kelve a teremtő erővel, szebbet és tökéletesebbet képesek fejleszteni az elmúlt idők évezredeinél.

A táplálkozás hiányának hatása ezért elfejlesztő igenis, de fejlesztő soha nem lehetett. A koplaló munkás emberből soha ki nem fejlődhetett volna a milói Vénus, de szépséges asszonyát a férfinemnek veleszületett szépérzése mesterségesen teremtette magának azzal, hogy az erős munkától és igavonástól távoltartva, gerinczének kivasalta lenge sudárfáját, vállainak kipárnázta puha hullámvonalait és arczára ráolvasta a jólétnek csudatevő és észbontó bársonyát.

Inter arma silent musæ. A művészetek csak bizonyos jóléti fokon hajtanak ki az emberiség fáján. A világ csudáit is csak az vehette észre, aki fejét kiemelve a járomból, szemeit szabadon

szívhatta tele a körülfekvő fénynyel és szín-világgal. Egy koplaló, éhes emberiség soha egy lépést nem tett volna meg mifelénk, amint ezt az elmaradt, vagy lefordúlt fajok története mutatja. *Míg* ellenben a nagy kulturnépek fáradalmas menetelésének története nem egyéb a jóllakottak ünnepi sétájánál, melynek eredményei annál fénylőbbek, mentől szélesebb rétegek tehetik meg ezt a sétát s annál sötétebbek, mentől kevesebben rándultak ki a népek vasárnapjain.

Nem kell tehát a culturát félteni attól, hogy az összes gyengék kenyérhez jutnak. A kenyér még nem jelenti a küzdelem teljes elülését, mivelhogy nem jelenti még az emberek versenygésének végét; sőt igazi kezdetét, egy kolossális új versengési korszaknak jelenti a megnyiltát, amelyben rés nyilt azoknak a sokaságoknak is, melyek eddig kívül álltak, az éhség lenyügöző ökleitől földhöz szorítva és rablánczra verve, de amelyeknek felszabadítása és a selectióba való bevonása soha nem remélt jobbítását jelentené a fajnak.

Ami levezetéseink az embernek egyelőre csak alapvető táplálkozási jogában concludálnak, amin a megélés alapszükséglete: táplálkozás, nemzés és érvényesülés értendő. Egyenlő és egyforma

részesülés a világ javaiban a socialismus értelmében, az én inductiómmal összefér ugyan, de csak rendkívül messze fekvő ponton. A socialismus az emberek teljes egyenlőségét véve alapul, következtetéseiben a javak egyforma felosztásaihoz kellett, hogy eljusson, egy igen messze fekvő pontjából indulván ki az emberiségnek, amely egy kései fejlődés állapota lehet, de amelyet ma előre követelni és ezzel az inductio későbbi tényeinek eléje vágni: az okszerűség törvényeivel ellenkezik. Az emberiség mai állapotában nincsen egyenlőség sem a képességekben, sem a társadalmi functiókban, s valamiképen az én testemben a táplálkozó, mozgó és gondolkozó szervek más-más minőségű összetételek: azonképen a társadalomban sem végezheti a gyengébb az erősebbnek munkáját. De táplálkoznia és a maga képességeit kifejteni, valamennyinek tudnia kell. Ez a táplálkozás sem egyforma minőségű. Az én testem bőrsejtjei nyilván más táplálkozást követelnek, mint az agysejtek; az anyag egyforma felosztása a testben okvetetlenül bomlásra vezetne, de a minden egyes sejt-egyéniség belső világának megfelelő táplálkozásnak hozzá el kell jutni, ha viszont ennek a hiányosságából bomlást nem akarok.

Ám az csak lehetetlen és rémületes állapot,

hogy egy társadalomban millió lények valóságos cloaka-életet éljenek, mint a patkány, fénytől és melegtől távol és hulladékokból élősködve; ha pedig néha napján valami láz gyötri s a mi fényes boulevardjainkra kiönti őket a csatorna: mint holmi emberi foszlányokat és hulladékokat, úgy kell őket elsöpörni, vissza a cloakákba... Az csak istentelen jogi és társadalmi rend, amely ilyeneket eltűr, hogy legyen ember ezen a földön rosszabb helyzetben, mint a csatorna patkánya, akinek ebből a tekéből nem jut annyi sem, hogy víz-szintes fekvésben kinyujtózkodhasson.

Az ilyen állapot az erősek országában lehetetlenség. Az erős az ő gyengéinek megéléséről, mint a maga házi állatairól gondoskodik. Az ilyen állapot csak a jog uralma alatt lehetséges.

Hogy miért? Azt már láttuk. Mert az erős a maga tulajdonjogát a maga erejére támasztotta és ha azt mások ellen meg akarta védelmezni, ebben olyanok segítették, akik e tulajdon áldásában, mint a patronus cliensei részesek voltak, mert benne lét-alapjukat találták. A maga tulajdonát megvédelmeztetni olyanokkal, akik e védelemben éhen halnak: csak a hazugság államában vált lehetségessé, amelyben a szerzési és megtartási jogokat okoskodásra, de nem őstörvényre vetették.

Tulajdont egy kézben tömegesíteni a nélkül, hogy a gyengék arányos belefoglalása biztosíttassék, egyenlő a természetnek egyesek részére való kisajátításával a nemzet nagy többségének vesztére; a természetet meg éppen örök időkre kisajátítani, nemzedékről-nemzedékre csorbíttatlan átvinni: az erőseknek az erő dinamicus törvényénél fogva nem lehetett. Erre a rettenetes intézményre csak a gyengék elvont speculatiója, a jog volt képes.

Jogrendünk, mikor az erősebbek utódait is védi, nyilvánvalóképen nem ezeket védelmezi, hanem az ő vagyonukat. A tulajdon szent fogalmát oly erős vaspántokkal kovácsolta a jogrend gránittalapzataira, hogy a materia agyonnyomja az alanyt; az anyag személylyé változott és most ő az, aki uralkodik. Nem a tulajdonos uralkodik, hanem a tulajdon; a megelevenedett, incarnált, megemberült érték: a dicső sár.

A tulajdonjognak immanens, a tárgytól való elválaszthatatlan volta, a jus in re, melynek legfrappánsabb kifejezője az átháramlás, a hæreditas jacens és non jacens, a föl- és lekivánkozó hagyaték, ági és szerzeményi vagyon: számtalan másokkal eléggé bizonyítják a tételt, mely szerint nem én dominálom a vagyonomat, de az engem.

Ám ezt a dologbani jogot föntebb már föl-ismertük, mint az anyagerő lényegét, rányitván, hogy a jog az anyaghoz csatlakozik és ehhez képest az anyag uralkodó volta őstörvény.

Igen, de azt már nem találtuk meg az őstörvények között, hogy az anyag mumifikálása örök időkre biztosíttathassék és mint mumia egyes családokhoz köttethessék. A mi rátalálásunk ellenkezőleg oda szól, hogy a tömeg sorsa a bomlás és a kis erők között való feloszlása.

Örök tulajdon csak úgy képtelenség, mint örök tulajdonos.

Ha a jogrend tudatában volna az ő származásának, vagyis annak, hogy a tulajdon annak az őstörvénynek a kifolyása, melynélfogva az erős a maga hatalmi eszközeit magának megszerezni és megtartani tudta, de elgyengülvén, kezei azt elbocsátották: arra a tudatra köllene ébrednie, hogy ő a tulajdonnak védelmében messze túlhaladta az erősnek természeti jogait és logikai ellenmondásba is keveredett önmagával, mint a gyengék jogvédelmezőjével.

Mert tudnia kellene, hogy amidőn a tulajdonjogot nem a szerzőhöz, hanem az ághoz kötötte, ezzel már nem a vagyonhoz jutott és erőssé vált gyengét, hanem azt védi, akinek a természet őstörvényénél fogva szerzési czíme nincsen: a

gyengébbet. Mert jó: uralkodjék az erős, pusztuljon a gyenge. Ez a modern struggle for lifenak álláspontja. De akkor miféle logika protegálja az erősnek leszármazóit is? Társadalmi jogrendünk saját magát czáfolja meg, amidőn az apa hatalmát (vagyonát) a fiúra átviszi, mert ez a logikai műhiba halomra dönti a jogrendet, amennyiben ime ő maga védi a gyengébbet más erősebb ellen, jóllehet csak a vagyonos osztálynak gyengébbjeit.

Amiből igen értékes igazságokat lehet levezetni. Elsőbben azt, hogy belekeveredvén a gyengébbek megvédelmezésének nagy ügyébe: nincsen többé megállás és akkor az összes gyengék odaszólhatnak, hogy ők is megvédessenek; másodsorban pedig azt, hogy: ime társadalmi jogrendünk nemis az erősebbeket védi, hanem a vagyont.

Abból a két tételből, melyre az imént rámutattunk — abból ugyanis, hogy a gyengébb védelme elvben a mai jogrendben is benne foglaltatik, nemkülönben abból, hogy nemis az erőset védi ez a jogrend, hanem a vagyont — megállapítható, hogy azoknak sokszor jóhiszemű aggodalma, mintha az osztályjogból való kibontakozásnak maga a természet állná útját, nincs megokolva.

A vagyonszerzés alanyi képessége minden emberben egyaránt inhærens. Egyes kivételes esetektől eltekintve, nincs is európai jogrend, mely ezt az igazságot a magáénak ne vallaná. Mindenki lehet ehhez képest alanya a vagyon- és jogszerzésnek. Az akadály nem is az emberekben rejlik, hanem a tárgyban. Mert a dolgok korlátolt mennyiségben léteznek és fizikailag kizárják a mindenki által való birtoklást. A tárgynak ritkaságánál fogva emelkedik értéke és amennyiben valamely tárgy mesterségesen nem szaporítható, értéke a kereslet alatt izzó ekstasisig emelkedhetik, miként ezt tudjuk a földről is.

Kézen fekszik, hogy az ilyen drágaságok semmiféle transcendentális vagy inhærens jogok által egyesekhez hozzá nem kötvék, nem is köthetők és csak az erő az, aminélfogva ez mindamellett megtörténik. Mert a természet sehol sem akadályozza meg, sem elő nem segíti a szerzést, lévén rá nézve a haszon élvezője végtelen mértékben közömbös. Sem tárgyilag, sem alanyilag nem észlelhető következésképpen a természet ellenállása sem, mikor arról volna szó, hogy a létező dolgokban többen osztozkodjanak. Sőt abból a valóságból, hogy a háborítlan birtoklást erővel kell megvédeni, meg lehet szer-

keszteni Taine elmélete alapján azt a fundamentális igazságot, hogy amit erő véd, azt erő is szerezte meg, vagy amit mi mondottunk: hogy a jog forrása az erő. Nagyobb erő ennélfogva új jogot fog szülni.

Erőből és anyagból alakúl, amit jognak nevezünk. Összes jogaink az anyag körül forognak. Nyilvánvaló, hogy a jogkérdést az anyag természete dönti el.

Nos: az anyag természete a közönbösség. Hozzá ennélfogva vagy csak annak van joga, a ki erősebb, vagy mindenkinek.

Az alternativa logikája ime a socialismus felé mutat.

Az erősebb jogának mivé-lettét ime látjuk társadalmi rendünk nyomorúságaiban. A «mindenkinek» joga: a socialismus; amely mellett az az általunk felismert őstörvény is szól, mely szerint a vagyonhoz való jog a vagyonban magában rejlik, s ehhez képest ahhoz egyesnek kizárólagosságot adni, a vagyonnak dologbani jogával ellenkezik, *mely e szerint csak a mindenkié lehet.*

Választhatunk.

Ha nem választunk a magunk esze szerint: az erő törvénye a maga fajsúlyánál fogva fog működni, mert működnie elemi erejénél fogva kell. A dolgok korlátolt mennyiségben léteznek, az

emberi faj ellenben progressióban szaporodik. El kell, hogy következzék az a pillanat, mikor például hazánkban nem 19, hanem 30 millió lakos fog elhelyezkedést keresni a korlátolt földön. És akkor elkövetkezik az új jogszerzésnek nagy korszaka, az új honfoglalás; ismétlődni fog a jogszerzésnek régtől óta ismert legegyszerűbb czíme, a minden jogok ősanyja: az erő.

Ha következetesen tudunk gondolkozni, el kell ismernünk, hogy az elhelyezkedésnek ez a módja noha kellemetlen, de jogszerű. Az erő nem lehet kizárólagos czíme senkinek, csak annak, aki bírja. Sem szerzésben, sem megvédésben nincsen nekem kizárólagosságom csak azért, mert bizonyos időben az én apám, vagy nagyapám a természet egy részéhez ama bizonyos justus tituluson hozzájuthatott, és el kell ismerni, hogy feje tetejére állítása az erő törvényének, arra kényszeríteni a későbbi generátiókat, hogy mikor már se apa, se anya, de emberek, tárgyak és világok megvedlettek: ők saját maguk ellen oltalmazzák meg azt az életanyagot, amire maguknak rettenetes szükségük keletkezett.

Ha az erő jog, akkor jog az erő s el kell fogadnunk jognak, mit későbbi idők felszaporodott erőhatalmai ránk fognak olvasni.

Ez az erőgyűjtés készül és ránk is következik. Hogy az osztályérdek ellene védekezik, az érthető és természetes. Csak kettőt ne hirdessenek: azt, hogy a gyengéknek most folyó szervezkedése, azaz erőgyűjtése, jogtalanság, és hogy az erőtleneknek ez a mozgalma kilátás nélküli téveszme, «maszlag»; mikor az erő jogának az erőjog ellen való kijátszása ugyanaz a fegyverharcz és mikor a most készülőben levő evolutió teljességgel a múltak evolutióinak útirányában mozog és eszméit a múltakból meríti.

Üdvös dolog ennek a törvényszerűségnek a megállapítása, mert belőle egészséges politika fejleszthető; mert megismervén a jogrend alaptörvényét, kezünkbe vehetjük a jövő fejlődésének szabályozását. Ismerve a darwini kiválás törvényét, uraivá lehetünk a fejlődésnek s nem teszünk olyképen, ahogy tették eddig, ahogy tették a XVIII. század vége felé, hogy bután, akár a hízott marhák úgy vitették magukat az események sötét tényeivel, és nyakukba varratták az erő aczél-exponensét, még mielőtt az új jog orkánjának lehelletét is megérezték volna.

A század legnagyobb államférfia lesz az, aki felismervén e törvényt és rátalálván arra, hogy a dolgokhoz az erők összességének, azaz mindenkinek van joga, az önkéntes fejlődésnek fog

utakat nyitni. Rávezetni nemzetét, mire a magyar szabadságharcz friss szellője rávezette az aristokratiát, mikor jobbágyait felszabadította; rávezetni az önmérséklésre, az önlefegyverzésre, a tömeg jogainak elismerésére: micsoda dicső hadjárat lesz ez — befelé!

Századokra elegendő fejlődés volna, ha — dehogy jogegyenlőséget, mert ez vagyon-egyenlőséget feltételez — csak annyi jogot osztanának föl a tömeg között, amennyit az élettani functiók megkövetelnek. Mert hogy ember e földön hajlék nélkül legyen s ne találja meg mindennapi kenyerét, az egyszerűen képtelen jogállapot, meddig van olyan talaj, melyen ember a fejét álomra hajthatja s van kenyér, amit más meg nem eszik. Nem kell azért a létezőt felosztani s a szent tulajdonjog is megmaradhat az ő isteni fönségében egy új fordulóig; de talán van valamelyes közük a barna anyaföldhöz azoknak a millióknak is, akik azt vérökkel megvédelmezni kötelesek.

És nem kell még azért a jogrend felbomlásától tartani, ha a tömeg szegényjogait is kodifikáljuk az osztályjogosok jogai mellett. Ha ügyelettel vagyunk a szegény gyermek családjogaira, a szegény anya szülői kötelességeire, a munkás fizikai erejének kiméletére, beteg és elaggott

állapotának biztosítására. Ha vigyázunk a vagyonosokkal való jogi ténykedéseire s megcsalástól, hinárvetéstől megóvjuk a járatlant s tudatlant és ha nem szolgáltatjuk ki az állam összes javadalmait és megenni-valóit a társadalom ragadozó madarainak. Mondom, még azért nem kell a jogrend felbomlásától tartani, mivel hogy az föl nem bomlik még attól, amint nem bomlott föl, sőt erősbödött, gyarapodott, mikor a tiers état vonult be a jogrend bástyái közé, az akkori részvényeseknek nem csekély rémületére.

Meg kell érteni a dolgok logikáját. A fejlődés belátható szakasza nem a tulajdon, hanem a tulajdon-elfajulás elleni irányban mozog. A tulajdon- és birtokjognak azt a túltengését, amely a mindnyájunk édes anyját, a földet foglalja le egyes családok számára, hamis, mesterséges jogczímeket szerkesztve és a jognak oly értelmet adva, amely maradandóbb a világegyetemnél: lehetetlen lesz soká fentartani.

A tulajdonnak a földet illető theoriái el kell, hogy ejtessenek. Örökös jogok és örökkön tartó jogok általában ellenkeznek a világrenddel, a föld tekintetében különösen. Az ingóság, mint az ember műve, hozzája köthető; de az anyaföld örökös lekötéséhez a világegyetem nem nyújt raisont. Szerezzen ki-ki annyit, amennyit markolni

bir, de, hogy szerezhessen olyanok számára is, akik erejükkel erre rá nem szolgáltak és hogy mumifikálhassanak nemzedékeket örök időkre, mikor eleven, erős nemzedékek milliói ezzel közönbösíttetnek és a nemzet vérkeringése és lélegzete visszaszoríttatik: ez egyenesen okszerűtlen, tehát fenn nem tartható állapot.

A logikai okszerűség ezen segíteni fog. De meg lehet előzni a világinductiónak causalitási műveletét, mert ez a művelet nem jár erőkifejtés nélkül. Lehet az öröklési jogot fokozatosan leszállítani és lehet a latifundiumokat a nemzetnek visszaadni. Ha lehet egy vasut, vagy boulevardnak kedvéért a tulajdon szent bástyájába betörni: nincs akadálya annak sem, hogy a latifundiumoknak egy bizonyos maximumot meghaladó terjedelme az állam részéről kisajátíttathassék, hogy azokon a magyar nemzet új lendületet és ugró-deszkát találjon.

Aki ezt a békés kibontakozást meg fogja ejteni, az meg fogja menteni hazáját attól, hogy a kibontakozás a fejlődés erőműtani törvényei szerint menjen végbe. Mert hogy ez készülőben van, az látni való. Visszafojtani a megmozdúlt és szervezkedő leggyengébbeket: kozmikus lehetetlenség. Amely anyag egyszer sürüsödésnek indult, abból a világ törvényei szerint gömb

lesz. A negyedik rend sürüsödési folyamata útban van, a mozgás és súly törvényeinél fogva ebből tömeg leszen s akkor ebből az új alakulásból új jogok fognak előállani, új törvények, soha nem látottak és soha nem sejtettek.

Az emberiségnek új oszlopai fognak fölnevelkedni a hadak fénylő útján, a parallelogramm a tökéletesség felé hajolva új rügyezésre fogja hajtani a nemzeteket.

A mi magyar nemzetünk pedig szélesebb néprétegen fog újra megtelepülni, új talajból új gyümölcsöket fog termelni és diadalmas bevonulását még csak ezután fogja tartani Európába.

794

